

2022

Autorský kolektív:

doc. RNDr. František Križan, PhD.

Ing. Martina Kubišová, PhD.

prof.h.c. prof. Ing. Monika Hudáková, PhD.

PhDr. Michal Kaliňák, PhD.

Vidiak ako investičná príležitosť

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

www.esf.gov.sk

www.employment.gov.sk

www.ia.gov.sk

NÁRODNÝ PROJEKT

Podpora kvality sociálneho dialógu

Typ projektu: Neinvestičný

Termín realizácie projektu: 07/2018 – 11/2023

ITMS projektu: 312031V749

Autorský kolektív :

doc. RNDr. František Križan, PhD. – odborný garant

Ing. Martina Kubišová, PhD.

prof.h.c. prof. Ing. Monika Hudáková, PhD.

PhDr. Michal Kaliňák, PhD. – gestor štúdie za ZMOS

•••
2

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

www.esf.gov.sk www.employment.gov.sk www.ia.gov.sk

Autorské dielo bolo vypracované v rámci hlavnej aktivity „*Posilnenie odborných a analytických kapacít sociálnych partnerov, budovanie infraštruktúry a komunikačnej platformy sociálneho dialógu a rozvoja sociálneho partnerstva na národnej a medzinárodnej úrovni*“ v rámci podaktivity 1.2 Posilnenie kapacít sociálnych partnerov prostredníctvom podpornej expertnej činnosti Národného projektu Podpora kvality sociálneho dialógu expertným tímom sociálneho partnera Združenie miest a obcí Slovenska. Vyjadruje názory a postoje sociálneho partnera na predmetnú tému. Autorské dielo nevyjadruje názory ani postoje prijímateľa projektu a bolo schválené Riadiacim výborom Národného projektu Podpora kvality sociálneho dialógu.

OBSAH

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ A ZOZNAM TABULIEK	6
ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK	9
ÚVOD	11
1 CHARAKTERISTIKA VIDIEKA	21
1.1 Vidiek v minulosti.....	22
1.2 Vidiek v súčasnosti	25
1.3 Regionálna diferenciácia vidieka na Slovensku	29
1.3.1. Dynamika vývoja obyvateľstva	29
1.3.2. Vybrané štruktúry obyvateľstva vidieka na Slovensku	38
1.3.3. Ekonomická a sociálna charakteristika vidieka na Slovensku	43
1.4 Typizácia vidieka na Slovensku.....	51
2 PRÍLEŽITOSTI A PROBLÉMY VIDIEKA	54
2.1 Vytváranie pracovných príležitostí	55
2.2 Pôda a poľnohospodárstvo	61
2.3 Priemysel	66
2.4 Brownfieldy.....	69
2.5 Turizmus	77
2.6 Školstvo.....	84
2.7 Budovanie nájomných bytov.....	91
2.8 Environmentálne problémy	96
2.9 Sociálne služby.....	111
2.10 Rodinné podniky	113
2.11 Kompetencie vidieka a existenčné minimum.....	117
2.12 Spolupráca na miestnej úrovni.....	131
2.13 SWOT analýza	139
3 DEFINÍCIA VIDIEKA: DISKUSIA A NÁVRHY	147
3.1 Definícia vidieka v zahraničí	148

3.2 Vidiek na Slovensku v strategických dokumentoch.....	151
3.3 Návrh a diskusia k definícii vidieka na Slovensku	152
4 ZÁVERY A ODPORÚČANIA	156
5 PROBLÉMY A VÝZVY DO BUDÚCNOSTI	162
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	166

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ A ZOZNAM TABULIEK

- Obr. 1.1. Vývoj veľkostných kategórií miest nad 5 000 obyvateľov na Slovensku (1869-2021)
- Obr. 1.2. Vývoj bytovej výstavby na Slovensku v období 1946-1970
- Obr. 1.3. Veľkostné kategórie miest a obcí Slovenska podľa počtu obyvateľov v roku 2020
- Obr. 1.4. Podiel obyvateľov žijúcich na vidieku v okresoch Slovenska v roku 2021
- Obr. 1.5. Počet miest a vidieckych obcí v okresoch Slovenska v roku 2021
- Obr. 1.6. Najmenšie mestá a najväčšie vidiecke obce na Slovensku (počtom obyvateľov)
- Obr. 1.7. Vývoj počtu obyvateľov Slovenska medzi rokmi 1993 a 2020
- Obr. 1.8. Prirodzený prírastok obyvateľov Slovenska za roky 1993–2020
- Obr. 1.8. Prirodzený prírastok obyvateľov Slovenska v roku 1993–2020
- Obr. 1.9. Migračný prírastok obyvateľov Slovenska za roky 1993–2020
- Obr. 1.10. Celkový pohyb obyvateľov Slovenska za roky 1993–2020
- Obr. 1.11. Celkový pohyb obyvateľov Slovenska v rokoch 1993–2021 znázornený pomocou Webbovho diagramu
- Obr. 1.12. Veková štruktúra obyvateľov Slovenska v rokoch 1996–2020
- Obr. 1.13. Veková štruktúra obyvateľov v Slovenska podľa obcí v roku 2021
- Obr. 1.14. Podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov v Slovenska podľa obcí v roku 2021
- Obr. 1.15. Príjem obyvateľov obcí na Slovensku v roku 2017
- Obr. 1.16. Príjem obyvateľov obcí na Slovensku do 250 obyvateľov v roku 2017
- Obr. 1.17. Príjem obyvateľov obcí na Slovensku s 251–500 obyvateľmi v roku 2017
- Obr. 1.18. Ceny nehnuteľností na bývanie na Slovensku
- Obr. 1.19. Potravinové púšte na Slovensku
- Obr. 1.20. Typizácia vidieka na Slovensku
- Obr. 2.1. Miera evidovanej nezamestnanosti a stav uchádzačov o zamestnanie ku koncu mesiaca apríl 2022
- Obr. 2.2. Stav uchádzačov o zamestnanie ku koncu mesiaca apríl 2022

Obr. 2.3. Stav uchádzačov o zamestnanie ku koncu mesiaca apríl 2022 v obciach do 250 obyvateľov

Obr. 2.4. Stav uchádzačov o zamestnanie ku koncu mesiaca apríl 2022 v obciach s 251–500 obyvateľmi

Obr. 2.5. Typologické členenie regionálnych tokových režimov nezamestnanosti

Obr. 2.6. Vývoj priemerného evidenčného počtu zamestnancov v poľnohospodárstve v rokoch 1993–2020

Obr. 2.7. Budúci scenár zmeny využívania poľnohospodárskej pôdy v roku 2060

Obr. 2.8. Vidiecke priemyselné centrá na Slovensku

Obr. 2.9. Priemyselné parky na Slovensku

Obr. 2.10. Počet brownfieldov na území skúmaných samospráv

Obr. 2.11. A-B-C model (1)

Obr. 2.12. A-B-C model (2)

Obr. 2.13. Príjem daní z ubytovania vo vidieckych obciach na Slovensku

Obr. 2.14. Príjem daní z ubytovania v obciach do 250 obyvateľov

Obr. 2.15. Príjem daní z ubytovania v obciach s 251–500 obyvateľmi

Obr. 2.16. OOCR na území Slovenska

Obr. 2.17. Priestorové rozmiestnenie MŠ na území Slovenska v roku 2021

Obr. 2.18. Priestorové rozmiestnenie MŠ v obciach do 250 obyvateľov

Obr. 2.19. Priestorové rozmiestnenie MŠ v obciach s 251–500 obyvateľmi

Obr. 2.20. Priestorové rozmiestnenie ZŠ na území Slovenska v rokoch 1991 a 2018

Obr. 2.21. Vývoj ZŠ na území Slovenska v rokoch 1991 až 2018

Obr. 2.22. Príjem za daň z komunálneho odpadu v obciach s počtom obyvateľov do 250

Obr. 2.23. Príjem za daň z komunálneho odpadu v obciach s počtom obyvateľov 251–500

Obr. 2.24. Výdavky za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov do 250

Obr. 2.25. Výdavky za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov 251–500

Obr. 2.26. Rozdiel medzi príjmami a výdavkami za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov do 250

Obr. 2.27. Rozdiel medzi príjmami a výdavkami za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov 251–500

Obr. 2.28. Podiel obyvateľov napojených na verejnú kanalizačnú sieť v roku 2021

Obr. 2.29. Podiel obyvateľov zásobovaných vodou z verejných vodovodov v roku 2021

Obr. 2.30. Výskyt povodňových situácií v obciach lokalizovaných v malých povodiach v období 1996–2006

Obr. 2.31. Stupeň povodňového rizika obcí nachádzajúcich sa v povodiach horného toku riek

Obr. 2.32. Reakcie samospráv na otázku: Považujete možnosť financovať činnosť samosprávy aj prostredníctvom výnosu dane z príjmu právnických osôb za: (označenie odpovedí v texte)

Obr. 2.33. Reakcie samospráv na otázku: Považujete zvyšovanie účasti obyvateľov vašej obce, mesta pri tvorbe rozpočtu za:

Obr. 2.34. Reakcie samospráv na otázku: V ktorej oblasti vidíte hlavný prínos spoločných úradovní?

Obr. 2.35. Reakcie samospráv na otázku: Aká forma organizácie spoločného obecného úradu by Vám najviac vyhovovala?

Obr. 2.36. MAS na území Slovenska

Tab. 1.1. Zmeny ekonomickej štruktúry obyvateľstva a urbanizácia Slovenska

Tab. 1.2. Vývoj počtu obyvateľov na Slovensku (1993–2020)

Tab. 1.3. Podiel vidieckeho obyvateľstva na Slovensku (1993–2020)

Tab. 1.4. Prírodný pohyb obyvateľstva na Slovensku (1993–2021)

Tab. 1.5. Migračný pohyb obyvateľstva na Slovensku (1993–2021)

Tab. 1.6. Celkový pohyb obyvateľstva na Slovensku (1993–2021)

Tab. 1.7. Vybrané ukazovatele príjmu obyvateľov žijúcich v malých vidieckych obciach

Tab. 1.8. Indikátory rurality na Slovensku

Tab. 2.1. Podpora štátu v oblasti priemyselnej politiky

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

CEMR – The Council of European Municipalities and Regions

CLLD – Community Led Local Development

CVTI – Centrum vedecko-technických informácií

DSO – drobný stavebný odpad

DSS – dôchodková správcovská spoločnosť

EO – ekonomicky aktívny

EP – Európsky parlament

EÚ – Európska únia

GWP CEE – Global Water Partnership Central and Easter Europe

IROP – Integrovaný regionálny operačný program

IÚS – Integrovaná územná stratégia

KOCR – krajská organizácia cestovného ruchu

LAU – Local Administrative Unit

LEADER – Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale

MAS – miestna akčná skupina

MIRRI SR – Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky

MPRV SR – Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky

MŠ – materská škola

MÚS – miestna územná samospráva

NR SR – Národná rada Slovenskej republiky

NUTS – Nomenclature des unités territoriales statistiques

OECD – The Organisation for Economic Co-operation and Development

OOCR – oblastná organizácia cestovného ruchu

OZV – Organizácia zodpovednosti výrobcov

PHSR – program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja

PPP – public-private partnership

SAD – Slovenská autobusová doprava

SARIO – Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu

SOÚ – spoločný obecný úrad

SR – Slovenská republika

SWOT – Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats

VS – verejné služby

VÚC – vyššie územné celky

VZN – všeobecne záväzné nariadenie

ZMOS – Združenie miest a obcí Slovenska

ZŠ – základná škola

ÚVOD

Štruktúra samospráv na Slovensku znásobuje pozornosť, ktorú je potrebné venovať vidieku z hľadiska jeho postavenia, zastúpenia počtu obcí vo vzťahu k počtu miest, ale aj s prihliadnutím na modernizačný dlh, dlhodobo chýbajúcu podporu medziobecných spolupráce, uceleného rozvoja vidieckeho územia a s prognózovaním trendov budúceho vývoja.

To všetko súvisí s cieľom zabezpečiť dostupnosť služieb, garantovať obslužnosť územia, využívať pritom potenciál vidieka a formulovať nevyhnutné východiská jeho ďalšieho rozvoja. Dopadová štúdia ponúka ucelený koncepčný pohľad, ktorý zdôrazňuje význam samostatného vymedzenia agendy a koncepčného prístupu ku koordinovanému rozvoju vidieka na Slovensku.

Agenda Živých vidiek poukazuje faktami v dlhšom časovom slede na problémy aplikačnej praxe, negatívne dopady reformy verejnej správy, absenciu systematickej podpory medziobecných spolupráce a chýbajúce riešenia pre komplexný a koordinovaný rozvoj územia s prihliadnutím na dostupnosť verejných služieb a obslužnosť územia ako kľúčové parametre výkonu kompetencií aj verejných služieb.

Slovenská republika postupne formuluje Agendu Mestského rozvoja, sme však svedkami toho, ako je dlhodobo opomínaný koncepčný prístup k Agende vidieka, hoci práve táto rovnováha v koncepčnom prístupe z národnej úrovne vytvára predpoklady pre rozvoj krajiny ako celku. Práve odstránenie tohto dlhoročného deficitu dokáže vytvoriť zásadné východiskové podmienky pre štandardizovaný prístup ku komplexnému rozvoju územia, využívaniu potenciálu vidieka a spoločnému prístupu k riešeniu mnohých problémov, ktoré sa týkajú územia miest a sú pritom súčasťou problémov vo vidieckom prostredí. Sme svedkami tvorby strategického prístupu a koncepčných dokumentov k riešeniu mestskej agendy, doposiaľ však nič podobné nebolo realizované minimálne od reformy verejnej správy z milénia vo vzťahu k vidieku. Je zřejmé, že mnohé agendy sú identické a je potrebné formulovať ucelený prístup k vidieku v porovnateľných parametroch ako vo vzťahu k mestám, a to minimálne v oblasti

koordinovaného rozvoja, zabezpečovania služieb, udržateľného financovania, odstraňovania modernizačného dlhu a napokon aj vo vzťahu k spoločným agendám ako sú verejnoprospešné činnosti, životné prostredie, bývanie, sociálne služby, pitná voda a kanalizácia, tiež aj klíma a energetika vrátane živelných pohrôm a protipovodňových opatrení. V oblasti Smart Cities vidíme priestor artikulovať oprávnenú víziu Smart Villages a medziobecnú spoluprácu, ktorá je na báze zdieľania vyjadrením jednej z dôležitých hodnôt konceptu/agendy Smart.

Štruktúra miestnej územnej samosprávy

Miestnu územnú samosprávu tvorí 2 927 samospráv, z ktorých je 2 661 obcí s počtom obyvateľov do 3 000. Okrem toho treba zdôrazniť, že zo 141 miest má 21 miest menej ako 5 000 obyvateľov, 9 miest má viac ako 50 000 trvale bývajúcich obyvateľov. Celkový počet obcí, ktoré tvoria miestnu územnú samosprávu na Slovensku tak predstavuje 96 %. Slovensko je preto typická vidiecka krajina, v ktorej úvahy o silných mestských regiónoch nesú v sebe viac rizík, ako pridanej hodnoty. A to napriek percentu obyvateľov žijúcich v krajských mestách. Dokonca, silnou stránkou Slovenska z hľadiska štruktúry samospráv je fakt, že zo 79 okresov je 36 prihraničných a v nich žije 48 % obyvateľov.

Pohyb obyvateľov pred pandémiou

Štatistický prehľad o vývoji počtu obyvateľov v konkrétnych veľkostných kategóriách obcí, ktorý ponúka prehľad demografického vývoja poukazuje na zvyšovanie záujmu ľudí o život na vidieku a s odstupom času musíme konštatovať, že postpandemická doba a nastupujúca sociálno-ekonomická kríza ešte zvýšia počet ľudí žijúcich na vidieku, a jeho samotnú atraktivitu. Ilustrácia prehľadu vývoja obyvateľov vo vybraných kategóriách pred pandémiou:

- veľkostná kategória obcí 1 001 do 2 000 obyvateľov sa zvýšil počet ľudí o 16 230;
- veľkostná kategória obcí 2 001 do 4 999 obyvateľov narástol počet ľudí o 57 000;
- najväčší úbytok bol zaznamenaný vo veľkostnej kategórii obcí od 5 000 do 9 999 obyvateľov a po poklesom o 5 130 obyvateľov.

Ďalšie vybrané ukazovatele

Ďalšie vybrané ukazovatele poukazujú na konkrétne štrukturálne problémy, ktoré sa výrazne dotýkajú kvality života na vidieku. Na druhej strane predstavujú obrovskú investičnú príležitosť. Slovenská republika v čase ekonomickej krízy potrebuje naštartovať ekonomické ukazovatele ako rast tempa ekonomiky, udržanie pracovných miest, ale aj zastavenie prehĺbovania regionálnych rozdielov a podobne. Najoptimálnejšie je to podporou verejných investícií, ktoré vidíme hlavne vo vzťahu k vidieku.

Zo správy o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III z roku 2016 napríklad vyplýva, že medzi rokmi 1994 a 2007 narástlo zastavané územie z 128 463 ha na 227 931 ha. Musíme konštatovať celkový nárast zastavaného územia o 77,4 %. Medzi rokmi 1994 a 2007 spôsobili záplavy škody na majetku v objeme 707 mil. eur. Na Slovensku máme 477 obcí bez vodovodu. V roku 2021, kedy je na Slovensku dva krát toľko aktívnych SIM kariet ako je počet obyvateľov máme iba 40 % samospráv napojených na verejnú kanalizáciu. Dokonca evidujeme minimálne 102 potravinových púšti, teda mikroregiónov kde v žiadnej zo susedných obcí neexistuje predajňa potravín a nepotravinového tovaru.

Silné stránky vidieka

Silné stránky vidieka by sme mali objektívne považovať za doposiaľ nevyužitý rastový potenciál, čo je dôsledkom nekonceptného prístupu a nezrealizovaných nápravných opatrení v dôsledku reformy verejnej správy. Silné stránky vidieka je potrebné vnímať potenciálom v konkrétnych odvetviach hospodárstva, napríklad v agrosektore, ktorý zahŕňa poľnohospodárstvo a potravinárstvo, tiež v cestovnom ruchu, v upevňovaní kultúry a s prihliadnutím na znásobenie cezhraničného potenciálu. Pri tom netreba zabúdať, že mimoriadne silnými stránkami vidieka je rádovo vyššia volebná účasť v porovnaní s 10 mestami s počtom obyvateľov nad 50 000 a tiež v neexistencii bezdomovectva a ďalších silných komunitných väzbách, čo znásobuje význam jedinečného komunitného života a solidarity.

Konkrétne riešenia

Návrh konkrétnych riešení koncipuje ucelenú agendu Živého vidieka ako perspektívy rozvoja obcí. Mal by byť vnímaný ako sumár krokov a aktivít, ktorými sledujeme zvýšenie atraktivity vidieka, rovnako aj kvality života, reflektujeme na mobilitu ľudí a podporujeme jeho investičný potenciál, dostatočný prístup k verejným službám a vybavenie (voda, elektrina, pošta, banky) na vidieku, ako aj zamestnanosť (mikro a malé podniky) alebo využívaniu dostupných flexibilných foriem zamestnávania s cieľom uspokojenie dopytu po zdravom bývaní a aktívnom trávení voľného času.

Združenie miest a obcí Slovenska už separátne realizovalo konkrétne opatrenia, pričom je nevyhnutné presadzovať ďalšie. Ide napríklad o návrh riešení na odstránenie tzv. potravinových púšti. Za aktívneho prístupu Združenia miest a obcí Slovenska bola v roku 2021 schválená novela zákona o sociálnom podnikaní, aby predajňa potravín v potravinovej púšti mohla byť prevádzkovaná ako sociálny podnik. Ide o nástroj upravený v tzv. kompenzačných nástrojoch. Toto opatrenie bolo koncipované za účasti rezortu práce. Uvedená legislatívna úprava sa týka § 19 odsek 1 zákona, ktorá znie: „(1) Kompenzačnú pomoc je možné poskytnúť podniku v širšom priestore sociálnej ekonomiky:

- a. ak v dôsledku dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu je znevýhodnený oproti podnikateľom, ktorí obdobnú činnosť vykonávajú na účel dosiahnutia zisku,
- b. ak s cieľom dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu pôsobí na trhu, ktorý z dôvodu svojej nedostatočnej veľkosti, obmedzenej kúpnej sily alebo iných špecifík dlhodobu neumožňuje dosiahnuť vyrovnané hospodárenie pri preukázateľnom napĺňaní verejného záujmu alebo komunitného záujmu,
- c. na náhradu škody spôsobenej prírodnou katastrofou; prírodnou katastrofou sa rozumie zemetrasenie, zosuv pôdy, povodeň, lavína, plošný požiar prírodného pôvodu alebo iná nepriaznivá prírodná udalosť za predpokladu, že je možný jej dostatočne presný opis,

d. na náhradu škody spôsobenej dôsledkami vyhlásenia mimoriadnej situácie,60a) núdzového stavu alebo výnimočného stavu.60b)“.

V odseku sa ustanovujú nové podmienky, za ktorých sa podnik v širšom priestore sociálnej ekonomiky kvalifikuje na kompenzačnú pomoc. Ide o situáciu, kedy podnik pri dosahovaní svojho pozitívneho sociálneho vplyvu nie je schopný dosiahnuť aspoň vyrovnané hospodárenie a to z dôvodov objektívnych, kedy pôsobí na trhu, ktorého špecifiká želateľný ekonomicky výsledok dosiahnuť neumožňujú. Je však v záujme komunity, prípadne spoločnosti ako celku, aby na danom trhu zotrval z dôvodu preukázateľného napĺňania verejného alebo komunitného záujmu, ktorého dosahovanie je týmto spôsobom efektívnejšie ako priama účasť štátu. Zároveň sa ustanovuje, že kompenzačnú pomoc je možné poskytnúť podniku v širšom priestore sociálnej ekonomiky aj na náhradu škody spôsobenej prírodnou katastrofou; prírodnou katastrofou sa rozumie zemetrasenie, zosuv pôdy, povodeň, lavína, plošný požiar prírodného pôvodu alebo iná nepriaznivá prírodná udalosť za predpokladu, že je možný jej dostatočne presný opis. A taktiež na náhradu škody spôsobenej dôsledkami vyhlásenia mimoriadnej situácie, núdzového stavu alebo výnimočného stavu podľa osobitného predpisu.

ZMOS bol úspešný v Pláne obnovy a odolnosti Slovenskej republiky s presadením zriadenia Centier zdieľaných služieb, ktoré predpokladajú kooperáciu samospráv pri výkone niektorých originálnych kompetencií. Následne bol tento koncept presadený a zahrnutý do Programu Slovensko 2021–2027 a Národného plánu reforiem. Týmto prístupom vytvárame pôdorys pre kooperáciu a zdieľanie, vytvárame rámec Smart prístupu k rozvoju vidieka z hľadiska kombinácie potrieb a využitia informačno-komunikačných technológií a tiež vo vzťahu k novému eurofondovému programovému obdobiu, v ktorom budú zohrávať dôležitú úlohu integrované projekty.

ZMOS úspešne presadzoval zriadenie agentúry pre cestovný ruch, so SLOVAKIA TRAVEL počas júnového rokovania Predsedníctva ZMOS v roku 2021 podpísal Memorandum o spolupráci a následne začal intenzívne spolupracovať na konkrétnych aktivitách.

ZMOS zároveň presadzuje pozemkové úpravy a intenzívnou medializáciou vrátane rokovaní na príslušných ministerstvách, to isté platí o konkrétnych aktivitách v oblasti životného prostredia a cyklotrás z hľadiska majetkoprávného vysporiadania pozemkov. Pre ďalší rozvoj územia je nevyhnuté odstrániť problémy súvisiace s nevysporiadanými pozemkami a neúmerne dlhými termínmi súvisiacimi so spracovaním stanovísk Slovenského pozemkového fondu. Ukazuje sa, že presun pozemkov v správe Slovenského pozemkového fondu v katastrach miest a obcí na komunál a naštartovanie komplexných pozemkových úprav pomôžu samosprávam a ich obyvateľom. Preto budeme podporovať kroky sledujúce tieto riešenia, ktoré determinujú eurofondy a ovplyvňujú koordinovaný rozvoj územia. Tiež je nevyhnutné pokračovať v procese pozemkových úprav a ich komplexného riešenia, ktoré zabezpečia vodozádržnú, protipovodňovú a celkovú funkčnosť krajiny s obnovením biodiverzity krajiny za účelom eliminovania monokultúrnych celkov.

Prístup k fondom

Vidiecke regióny nemajú dostatočné zdroje na mobilizáciu zdrojov z prostredia Európskych investičných a štrukturálnych fondov formou implementácie projektov. Práve tieto zdroje je buď potrebné posilniť alebo zjednodušiť systémy a procesy v čerpaní eurofondov pre obce vo vidieckych oblastiach. Nie je možné, aby sa rovnaké podmienky a postupy uplatňovali v projekte na vybudovanie či modernizáciu dopravnej infraštruktúry a v projekte na zateplenie kultúrneho domu v obci.

Aj napriek tomu, že existuje technická pomoc pre implementáciu eurofondov na národnej a regionálnej, nie je pre obce hmatateľná a je nevyhnutná jej adresnosť a väčší dopad vo forme benefitov pre územie. Obce vo vidieckych oblastiach potrebujú technickú podporu na

subregionálnej úrovni/úrovni mikroregiónov. Centrá zdieľaných služieb sú vhodným miestom na poskytovanie technickej pomoci a komunikácie v eurofondoch v širšom území.

Nedávny prieskum našej európskej asociácie Rady európskych obcí a regiónov CEMR, na ktorom participovalo aj ZMOS ukázal, že najdôležitejšími európskymi zdrojmi financovania vidieka je jednoznačne Európsky fond pre rozvoj vidieka, potom Európsky fond regionálneho rozvoja a Európsky sociálny fond. Sú to najviac využívané zdroje financovania v európskych krajinách. Najmenej sú využívané priamo riadené európske programy. Práve z toho dôvodu je potrebné podporiť multifundové čerpanie eurofondov na mikroregionálnej úrovni prostredníctvom stratégie miestneho rozvoja CLLD. Napríklad v susednej Českej republike pomerne jasne zadefinovali prístup k CLLD ako východisko ďalšieho rozvoja vidieka. V Partnerskej dohode konštatujú, že CLLD je účinným nástrojom riešenia problémov vidieckych oblastí a zlepšenia života miestnych obyvateľov. Nástroje je podľa tejto partnerskej dohody potrebné podporovať v programovom období 2021–2027, pretože prináša pozitívne efekty v oblastiach, ktoré bezprostredne ovplyvňujú život ľudí napríklad v pôsobnosti miestnej akčnej skupiny a v rámci jej agendy je neraz riešenia cyklodopravy, verejnej dopravy, skvalitňovanie verejných priestranstiev, podpora cestovného ruchu, ochrana kultúrneho dedičstva a pod.

Politický a inštitucionálny rámec pre rozvoj vidieka

Slovenská republika nemá konkrétnu definíciu vidieckych regiónov. Najpoužívanejšia definícia je založená na kritériách OECD a hraničných hodnotách počtu obyvateľov. Definícia zohľadňuje zmiešané vidiecke/mestské oblasti, vidiecke oblasti v blízkosti miest a vzdialené vidiecke oblasti. Je potrebné definovanie rozvoja vidieka a vidieckych oblastí v národnej legislatíve a koncepčných dokumentoch na národnej úrovni a to nielen v previazaní na eurofondy. Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR. Definovanie rozvoja vidieka v legislatívnom, politickom a inštitucionálnom rámci v záujme navrhovania a prijímania opatrení, nástrojov a legislatív pre budúci udržateľný a živý vidiecky rozvoj.

Agenda Živý vidiek je mimoriadne prínosná pre koordinovaný rozvoj vidieckeho územia na Slovensku. Na základe uvedeného bola táto agenda súčasťou priorít 31. snemu ZMOS v septembri 2021, ktorý schválil prioritu, a to v nasledovnej formulácii: ZMOS bude presadzovať agendu „Živý vidiek“, z hľadiska komplexných a udržateľných riešení, ktoré pomôžu formovať lokálnu hospodársku politiku, cestovný ruch, odstraňovanie potravinových púšti na vidieku a partnerstvo sociálnych aktérov v lokálnom rozvoji. Zároveň sa ZMOS zaviazal presadzovať túto agendu v novom programovom období SR, v Partnerskej dohode SR 2021–2027. Potreba legislatívneho a inštitucionálneho zdefinovanie rozvoja vidieckych oblastí s cieľom podpory budúcich udržateľných a živých vidieckych obcí.

Dôležitým cieľom dopadovej štúdie je preto konceptuálny prístup k Agende v podmienkach Slovenskej republiky. Úlohou autorov dopadovej štúdie je formulovanie riešenia vidieka ako investičnej príležitosti v zmysle analýzy nasledujúcich úloh:

- Aká je súčasná charakteristika vidieka? (Všeobecný pohľad na vidiek v minulosti a súčasnosti.)
- Aké obyvateľstvo žije na vidieku? (Demografické aspekty v kontexte aktuálneho cenzu.)
- Aká je ekonomická a sociálna situácia na vidieku (Sociálny a ekonomický rozmer života na vidieku.)
- Aké služby ponúka vidiek pre rozvoj? (Vybrané aspekty rozvoja terciárneho sektora na vidieku.)
- Aké sú príležitosti a ohrozenia vidieka pre nasledujúce obdobie? (SWOT analýza súčasného vidieka.)

Spracovaná dopadová štúdia pozostáva z piatich kapitol, ktoré svojim obsahom a zameraním reflektujú na kľúčové aspekty vidieka z hľadiska miestnej územnej samosprávy, jej kompetenčného portfólia, ako aj výkonu a zabezpečovania verejných služieb a koordinovaného rozvoja územia.

Kapitola venovaná vidieku ponúka pohľad na jeho formovanie a historický vývoj, čo zvyšuje výpovednú hodnotu problematiky z hľadiska dlhšieho časového rámca a jeho interpretácie. Súčasťou tejto kapitoly je geografická a demografická charakteristika vidieka na Slovensku, rovnako aj jeho ekonomická a sociálna charakteristika a tiež typizácia, čo dokazuje, že vidiek je potrebné vnímať komplexne, ako súčasť krajiny, ako priestor na realizáciu hospodárskych politík, ako územia obývané komunitami a pri tom všetkom je nevyhnutné akcentovať rozvojový potenciál tohto pomerne rozsiahleho územia.

Ďalšia kapitola obsahovo nadväzuje na predchádzajúcu, avšak expertní tím sa sústredil na problémy a príležitosti vidieka. V tejto súvislosti ponúka komentár k analýze viacerých reprezentatívnych prieskumov reflektujúcich postoje štatutárnych predstaviteľov samospráv, s dôrazom na štatutárnych predstaviteľov obcí k oblastiam ako je alternatívne financovanie municipálneho rozvoja, dostupnosť potravín na vidieku, ale aj environmentálne problémy, reforma kompetenčného zázemia, tiež činnosť Spoločných obecných úradov a napríklad aj agenda nájomného bývania či zdravotníctvo a sociálne služby. Súčasťou spracovanej kapitoly je aj problematika miestnych akčných skupín, ktoré sú vyjadrením princípu CLLD v praxi a nástrojom verejno-súkromných partnerstiev, ktoré sa ukazujú ako mimoriadne dôležitý nástroj kooperácie sociálno-ekonomických aktérov v území a ich participácie na lokálnom rozvoji. V rámci tejto kapitoly nemožno opomenúť ani SWOT analýzu, ktorá nepoukazuje iba na bilanciu silných či slabých stránok vidieka. Omnoho dôležitejšia je jej interpretácia z hľadiska nenahraditeľného miesta vidieka v celkovom koordinovanom rozvoji krajiny.

Štvrtá kapitola sa venuje definícii vidieka a potrebe jeho legislatívneho ukotvenia. Ukazuje sa, že mimoriadne slabou stránkou prístupu centrálnej vlády k vidieku je fakt, že v rámci strategických dokumentov a tiež legislatívy neexistuje špeciálne ukotvenie vidieka, čo spôsobuje interpretačnú svojvôľu v nazeraní na vidiek. Pre jeho legislatívne ukotvenie a na presadzovanie uceleného prístupu postačí aj inšpirácia z okolitých krajín, prehľad o jeho spracovaní v strategických dokumentoch a ukotvenie pojmu „vidiek“ v legislatíve.

Súčasťou dopadovej štúdie sú závery a odporúčania. Tie reflektujú na všetky prístupy, od analýzy, komparácie a komentáre, až po prognózovanie ďalšieho vývoja a prístupu k vidieku na Slovensku. Celý obsahový rámec má ambíciu vyplniť doterajší dlhodobý laxný prístup centrálnej vlády k umocneniu a podpore medziobecnej spolupráce, ale aj k definovaniu konkrétnych východiskových téz, ktoré bude následne Združenie miest a obcí Slovenska presadzovať z hľadiska svojho postavenia v rámci legislatívneho procesu a možností, ktorými disponuje na úrovni sociálneho dialógu.

1 CHARAKTERISTIKA VIDIEKA

Predtým ako pristúpime k charakteristike vidieka na Slovensku, je potrebné terminologické vymedzenie pojmu vidiek pre potreby tejto štúdie. V prvom rade je nutné upozorniť, že termín vidiek nie je jednotne definovaný tak v akademickej, ako aj decíznej sfére. Ako poznamenáva Zubriczký (2005, s. 19), v praxi je ťažké vysloviť exaktnú definíciu vidieka (rural), namiesto toho sa často pod týmto pojmom predstavuje niečo opozičné voči mestu, resp. mestskému (urban). Vzhľadom na aktuálne platné definície a chápanie vidieka aj na inštitucionálnej úrovni (napr. Štatistický úrad SR) budeme v tejto časti štúdiu považovať za vidiek všetky obce, ktoré nie sú súčasťou mesta, čiže nemajú štatút mesta.

Od charakteristiky vidieka máme pomerne blízko k tomu, aby sme mohli formulovať jeho všestranný prínos. Ten je potrebné vidieť v nasledujúcich oblastiach:

- koordinovaný rozvoj územia;
- spájanie ľudského a finančného kapitálu spolu so znižovaním rizík neudržateľnosti rozvojových investičných zámerov;
- zhodnocovanie lokálneho potenciálu na regionálnej úrovni;
- využívanie potenciálu a praktických skúseností sociálno-ekonomických aktérov;
- znižovanie regionálnych rozdielov;
- nasadzovanie benchmarkových parametrov hodnotenia prínosu zavedených opatrení;
- stabilizácia hospodárstva a sociálno-ekonomických faktorov;
- úspešné plánovanie a komplexný rozvoj krajiny.

Detailnejšie definíciu vidieka pre potreby plánovacej praxe diskutujeme v kap. 3., v tejto časti ponúkame všeobecný pohľad na vývoj vidieka v minulosti a súčasnosti a zároveň špecifiká geografických a demografických procesov na slovenskom vidieku. Zohľadnením aj ekonomickej a sociálnej charakteristiky vidieka sme záverom tejto kapitoly pristúpili k typizácii vidieka na Slovensku.

1.1 Vidiek v minulosti

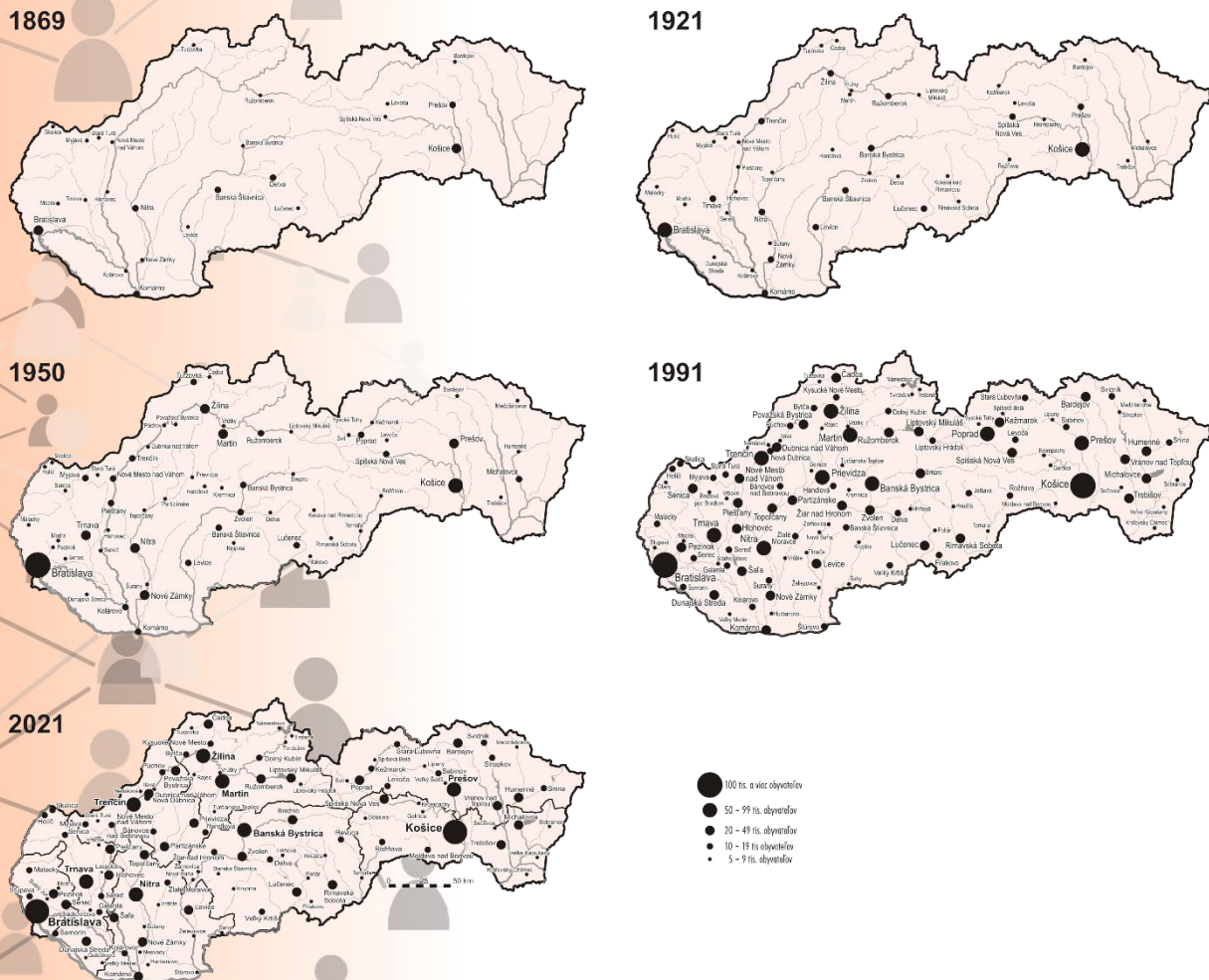
Osídlenie na Slovensku má dlhú tradíciu (Lauko et al. 2013), pričom dochádzalo k rôznym premenám v čase a priestore (Ira a Podolák 2010). V súvislosti s vývojom samospráv je potrebné pripomenúť, že existujú dva spôsoby vzniku miestnej územnej samosprávy, historicky a umelo. Historicky vznik patrí obciam so stáročnou históriou, ktorá sa postupne upevňovala na komunitnej báze a následne sa inštitucionalizovala. V prípade tzv. umelej samosprávy máme predovšetkým namysli vznik samospráv na základe politického rozhodnutia, napríklad zriadenie vyšších územných celkov. Tie boli súčasťou politického rozhodnutia, kedy politická reprezentácia v rámci reformy verejnej správy presadila symetrický model, ktorý znamená, že počet a hranica samosprávnych krajov je identická s počtom a hranicami krajov v rámci štátnej správy, ktorých pôsobnosť bola vymedzená krajskými úradmi.

Pre potreby tejto štúdie zameriame pozornosť v tejto kapitole najmä na ostatné tri dekády, resp. obdobie po vzniku Slovenskej republiky, avšak na isté širšie historické súvislosti je potrebné vychádzať zo starších poznatkov. V nadväznosti na vývoj vidieckeho osídlenia v 20. storočí majú charakter koncentračných procesov dochádzalo k ústupu rozptýleného osídlenia na úkor kompaktného. V povojnovom období bola na Slovensku vytvorená sieť strediskových obcí. V zahraničnej literatúre ide o tzv. politiku key settlements, ktorá bola podrobená kritike aj v akademicko-vej obci. Bašovský (1995) dokonca označil za chybu, že sa na Slovensku určili strediskové obce a najmä aj preto, že sa selektovali obce, ktoré mali naopak nariadenú stavebnú uzáveru a de facto sa nemohli ďalej rozvíjať. Čiže určiť rozvojové (strediskové) obce nebolo tak zložité, problematické bolo odsúdiť iné sídla k úpadku až zániku (Zubriczký 2005). Aj tieto rozhodnutia spolu s násilnou kolektivizáciou a najmä socialistickou industrializáciou priniesli rapidný pokles obyvateľov vidieka na úrok miest (tab. 1.1, obr. 1.1).

Tab. 1.1. Zmeny ekonomickej štruktúry obyvateľstva a urbanizácia Slovenska

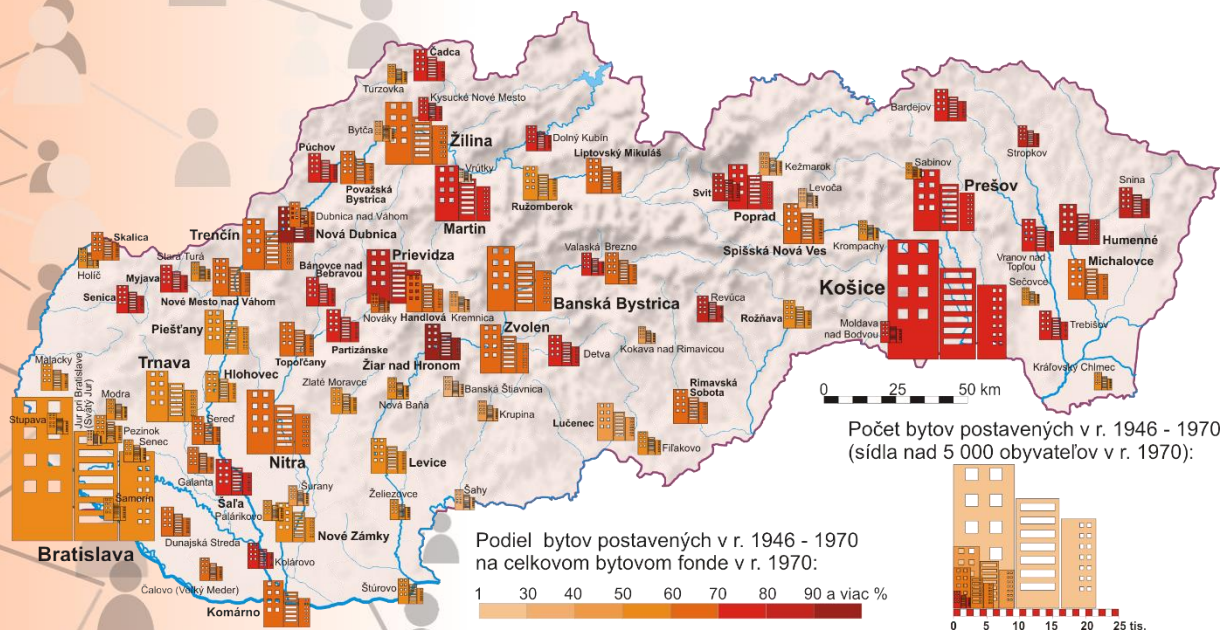
rok	podiel z ekonomicky aktívnych obyvateľov		
	poľnohospodárstvo a lesníctvo	priemysel	podiel mestského obyvateľstva
1950	41,9%	18,4%	24,9%
1960	33,8%	28,4%	29,7%
1970	20,4%	33,8%	35,5%
1980	15,3%	35,8%	50,2%

zdroj: Mládek (1990)

Obr. 1.1. Vývoj veľkostných kategórií miest nad 5 000 obyvateľov na Slovensku (1869–2021)
Zdroj: Lauko et al. (2013), spracoval D. Gurnák

Socialistická industrializácia bola v silnej pozitívnej korelácii s urbanizáciou Slovenska (tab. 1.1) a znamenal dynamickú bytovú výstavbu v mestách na Slovensku (obr. 1.2). Podiel mestské obyvateľstva sa zvýšil z úrovne 25 % v roku 1950 na viac ako 50 % v roku 1991. Zvýšený počet obyvateľov miest nemusel vždy súvisieť iba s úbytkom obyvateľov na vidieku, ale bol aj v znamení dynamiky prirodzeného prírastku obyvateľov. Zároveň išlo o reakciu na industrializáciu, pričom ekonomická aktivita ľudí vo výraznej miere podporuje migráciu aj mobilitu (do miest). Ako je uvedené v Národnej správe o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III (2017), dynamická urbanizácia z obdobia druhej polovice 20. storočia spôsobila veľký nárast mestského obyvateľstva, ale zároveň aj výrazné problémy v sídelnej štruktúre, či už vo forme monofunkčného využitia územia, nedobudovanej infraštruktúry v rámci programu komplexnej bytovej výstavby alebo zanedbávania centier miest a verejných priestorov.

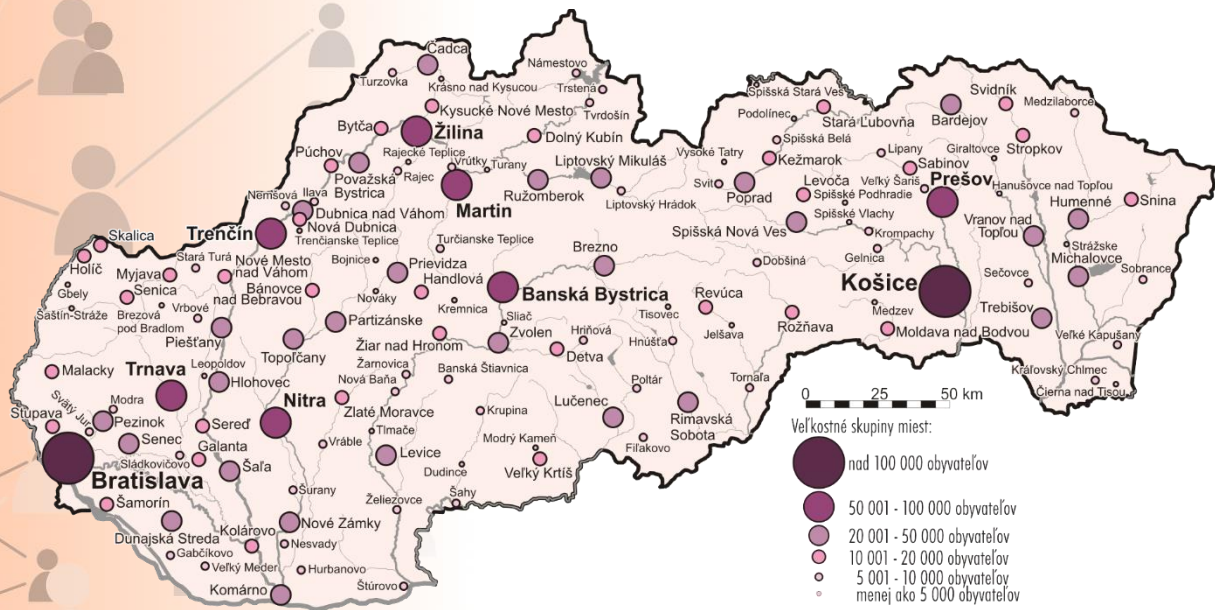

Obr. 1.2. Vývoj bytovej výstavby na Slovensku v období 1946–1970

Zdroj: Kršák (ed.) (2009), spracoval D. Gurňák

So zmenou politického a hospodárskeho režimu prišli aj zmeny v transformácii vidieka. V počiatočných fázach sa prejavil hospodársky úpadok a novým fenoménom (aj na vidieku) sa

stala nezamestnanosť. Vývoj sa niesol v znamení transformácie, ktorá podmienila výrazné disparity na území Slovenska. Transformácia sa vo výraznej miere podpísala pod prepad poľnohospodárstva v dôsledku čoho sa obmedzil rozvoj vidieka. Okrem toho došlo k zmenám v reprodukčnom správaní obyvateľstva (Marenčáková 2006). Aktuálna situácia veľkostných kategórií miest je dokumentovaná na obr. 1.3. Celkovo možno

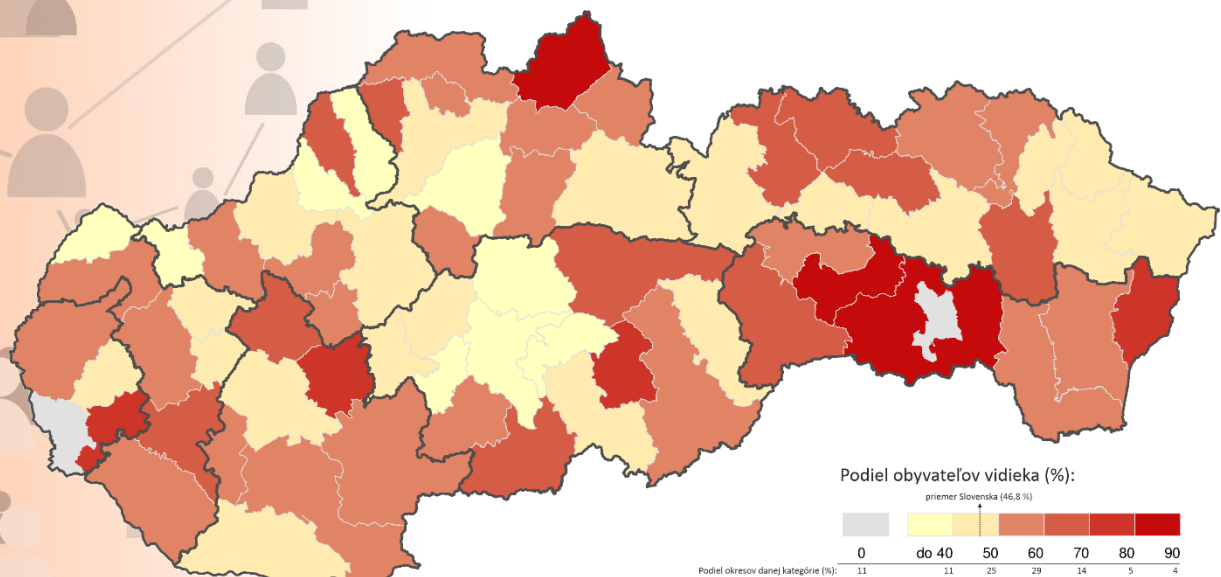

Obr. 1.3. Veľkostné kategórie miest a obcí Slovenska podľa počtu obyvateľov v roku 2020
 Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

1.2 Vidiek v súčasnosti

Aktuálne podľa ostatného cenzu z roku 2021 žije na slovenskom vidieku 46.81 % obyvateľov Slovenska, čo predstavuje 2 550 796 obyvateľov. Na krajskej úrovni viac ako polovica obyvateľstva z vidieka žije v Nitrianskom (54,5 %), Prešovskom (54,4 %), Trnavskom (53,2 %) a Žilinskom kraji (51,9 %), najmenej v Bratislavskom (21,2 %). Na okresnej úrovni majú obyvatelia vidieka najväčšie zastúpenie v okresoch Košice – okolie (88,8 %), Námestovo (87,8 %), Gelnica (81,2 %), Senec (79,2 %) a Poltár (74,2 %). Ich priestorové rozmiestnenie dokumentuje obr. 1.4.

Podiel vidieckeho a mestského obyvateľstva na Slovensku možno považovať za relatívne vyrovnaný. Zároveň je však potrebné upozorniť na distribúciu obyvateľstva. Hoci je pomer obyvateľstva vyrovnaný, je viac rezidentov z miest, ktorí majú na vidieku nehnuteľnosť (chalupu) ako tých z obcí, ktorí v mestách vlastnia byty. Taktiež je potrebné poznamenať, že evidencia obyvateľstva, resp. problémy s rozlišovaním trvalého a obvyklého pobytu pôsobia často zmätočne.

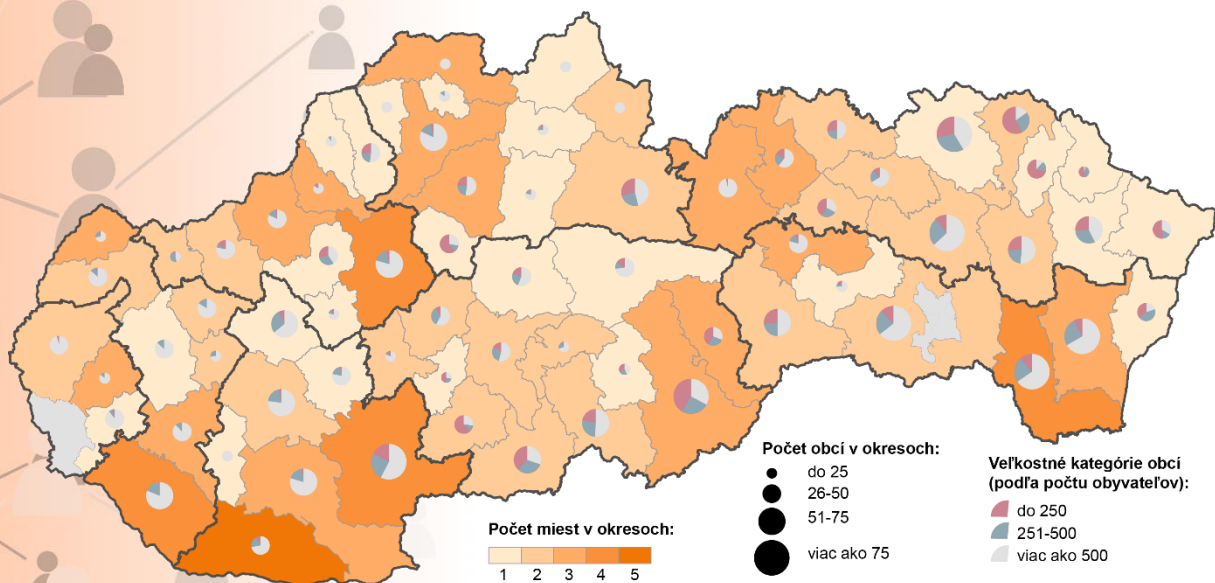
Obr. 1.4. Podiel obyvateľov žijúcich na vidieku v okresoch Slovenska v roku 2021

Zdroj: spracované podľa SOBD (2021)

Je však potrebné poukázať na charakter osídlenia Slovenska. Dominujúce postavenie v sídelnej štruktúre Slovenska majú vidiecke obce (obr. 1.5). Okrem mestských okresov (Bratislava, Košice) vo všetkých okresoch Slovenska prevládajú vidiecke obce.

Pre súčasný vidiek sú charakteristické rôzne zmeny a procesy, ktoré sa intenzívnejšie začali odohrávať najmä po roku 1990 a ich dynamika sa zvýšili najmä za ostatnú dekádu. Na zmenu počtu obyvateľov vplyva najmä proces suburbanizácie (Šveda a Šuška 2019) ako aj špecifiká lokálneho demografického vývoja (Bleha 2011). Vo výsledku tieto procesy priniesli mierny pokles celkového počtu obyvateľov prihlásených k trvalému pobytu v mestách SR. Táto tendencia nie je rovnako intenzívna vo všetkých najväčších mestách a zároveň sa úbytok

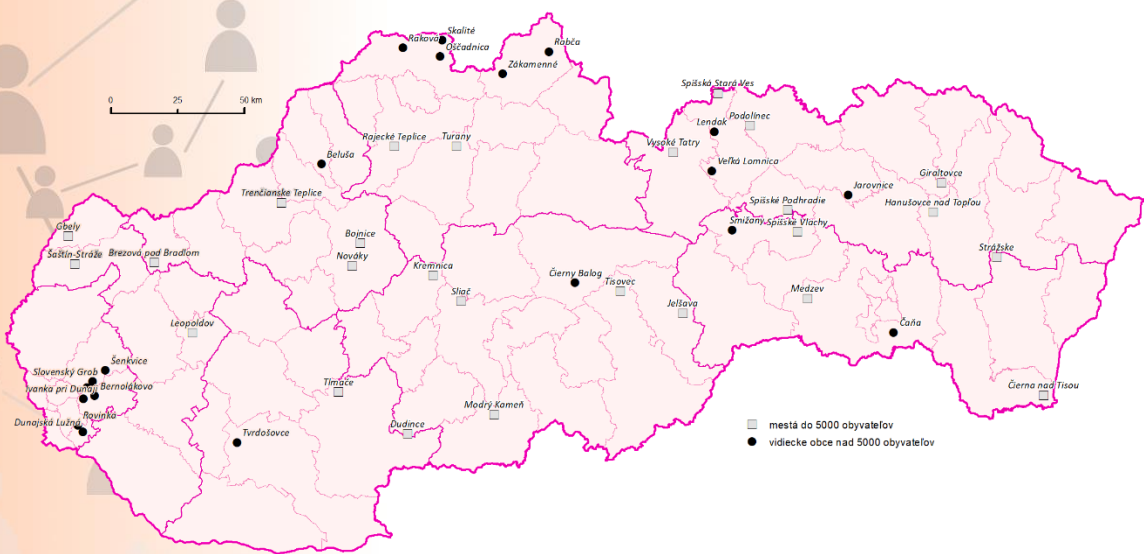
mnohokrát spája s prírastkom obyvateľov v ich širšom zázemí vrátane menších miest (Národná správa o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III 2017). Vo všeobecnosti sa prejavuje zvyšovanie počtu obyvateľov na vidieku a zároveň naopak, znižovanie počtu obyvateľov v mestách. V druhom prípade ide o fenomén označovaný ako urban shrinkage, ktorý sa prejavuje v podstate vo všetkých väčších mestách na Slovensku (Buček a Bleha 2013).

Obr. 1.5. Počet miest a vidieckych obcí v okresoch Slovenska v roku 2021
 Zdroj: spracované podľa SOBD (2021)

Pokles počtu obyvateľov v mestách súvisí s ich nárastom najmä vo vidieckom zázemí a obyvatelia denne dochádzajú za prácou či vzdelaním do mesta. Nahradenie kvantitatívneho rozvoja urbanizácie na kvalitatívny vedie v širších zázemiach miest k intenzívnym zmenám vidieckeho prostredia a spôsobu života ich obyvateľov, čo sa prejavuje premenou komúnit vidieckych sídiel na urbánne komunity. V zázemí miest tak dochádza k „pomešťovaniu“ vidieckeho obyvateľstva (Národná správa o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III 2017).

Súčasný vidiek nie je definovaný legislatívou SR (pozri kap. 3), avšak pri zovšeobecnení ak obec nemá štatút mesta, považujeme ju za vidiek. Okrem všeobecných kritérií definovaných v Zákone č. 369/1990 Zb. je v § 22 definované, že za mesto je vyhlásená obec, ktorá má najmenej 5 000 obyvateľov. Z ostatného cenzu (2021) vyplýva, že toto kritérium nespĺňa 26 miest (18 %) a naopak, 20 vidiecky obcí (0,7 %) prekračuje zákonom definovanú hranicu populačnej veľkosti mesta (obr. 1.6).

Obr. 1.6. Najmenšie mestá a najväčšie vidiecke obce na Slovensku (počtom obyvateľov)
 Zdroj: spracované podľa SOBD (2021)

Súčasný vidiek možno charakterizovať na základe mnohých ukazovateľov, pričom niektoré z nich detailnejšie analyzujeme v ďalších paragrafoch. Snahou je poukázať na heterogénnosť súčasného vidieka na jednej strane, avšak zároveň aj ako príležitosť pre využitie ponúkaného potenciálu na strane druhej.

1.3 Regionálna diferenciácia vidieka na Slovensku

1.3.1. Dynamika vývoja obyvateľstva

Pri demografickom zhodnotení obyvateľstva je pod termínom obyvateľ chápaná osoba s trvalým bydliskom. Zároveň je korektné uviesť, že podľa zákona o obecnom zriadení sa má na samospráve obce právo podieľať aj ten, kto: a) má na území obce nehnuteľný majetok alebo v obci platí miestnu daň alebo miestny poplatok, b) je v obci prihlásený na prechodný pobyt, c) má čestné občianstvo obce. Tak sa prirodzene rozširuje okruh ľudí a subjektov, ktorí môžu participovať na rozvoji obce a teda sa zvyšujú možnosti spoluúčasti na správe miestnych záležitostí každého, kto má preukázateľný vzťah ku komunite. Obyvateľ vidieka je teda osoba s trvalým bydliskom na vidieku. Obyvateľstvo nie je v čase a priestore stále, vyznačuje sa dynamikou. Dynamika je v tejto štúdii chápaná ako prirodzený alebo migračný pohyb obyvateľstva v období rokov 1993–2020, resp. 2021 (ak nie je uvedené inak). Analýza vychádza prevažne z dát Štatistického úradu Slovenskej republiky.

V skúmanom období 1993–2020 vývoj počtu obyvateľov na Slovensku rástol (tab. 1.2). Od roku 1993 do roku 2020 vzrástol počet obyvateľov Slovenska o viac ako 111 tisíc obyvateľov. Index zmeny medzi rokmi 1993 a 2020 dosiahol úroveň 102,1 (nárast o 2,1 %). Vývoj obyvateľstva však nie je na Slovensku rovnomerný, počet obyvateľov na vidieku rástol pomalšie ako v mestách. V prvom sledovanom období (1993–2000) počet obyvateľov v mestách rástol najdynamickejšie (index zmeny 108,4), v mestách pribudlo viac ako 236 tisíc obyvateľov. Naopak, pre vidiek bolo toto obdobie v znamení najvýraznejšieho absolútneho úbytku obyvateľov na úrovni viac ako 184 tisíc obyvateľov (index zmeny 92,7). Kým na vidieku v ďalších dvoch obdobiach (2000–2010 a 2010–2020) bol zaznamenaný pozitívny trend nárastu počtu obyvateľov (index zmeny 104,8 a 104,0), v slovenských mestách dochádzalo k úbytku obyvateľov aj medzi rokmi 2000–2010 aj 2010–2020 (index zmeny 97,3 a 97,7). Celkovo v sledovanom období vzrástol počet obyvateľov na slovenskom vidieku o viac ako 25 tisíc obyvateľov, mestá rástli rýchlejšie a došlo k zvýšeniu obyvateľov o takmer 86 tisíc obyvateľov.

Tab. 1.2. Vývoj počtu obyvateľov na Slovensku (1993–2020)

	1993	2000	2010	2020	Index zmeny (1993-2020)
Mestá	2 822 929	3 059 075	2 975 770	2 908 764	103,0
Vidiiek	2 526 179	2 341 562	2 453 993	2 551 372	101,0
SR	5 349 108	5 400 637	5 429 763	5 460 136	102,1

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Podiel vidieckeho obyvateľstva od vzniku Slovenskej republiky nikdy nedominoval (tab. 1.3). V skúmanom období dochádzalo k poklesu podielu obyvateľov vidieka zo 47,2 % (rok 1993) na 46,7 % (rok 2020). Je však potrebné poznamenať, že vývoj počtu obyvateľov v mestách a na vidiek „*prirodzeným procesom*“ je nevyhnutné chápať v širších súvislostiach „*optikou umelých intervencií*“. Ide o rôzne dezintegračné a integračné územné zmeny obcí na Slovensku (Slavík 1998, Berčík a Lovecký 2003). Príkladom dezintegračnej zmeny je proces osamostatňovania vidieckych obcí (vznik vidieckej obce rozdelením mesta), príkladom integračnej zmeny je zlúčenie vidieckych obcí. Na prerozdelenie obyvateľov Slovenska medzi mestá a vidiek vplývalo aj získanie štatútu mesta pre obec. Zároveň od konca 90. rokov 20. storočia dochádza najmä v zázemí krajských, neskôr aj okresných a ostatných miest k procesu rezidenčnej suburbanizácie (Šveda et al. 2021), čím sa podiel obyvateľov miest znižoval.

Tab. 1.3. Podiel vidieckeho obyvateľstva na Slovensku (1993–2020)

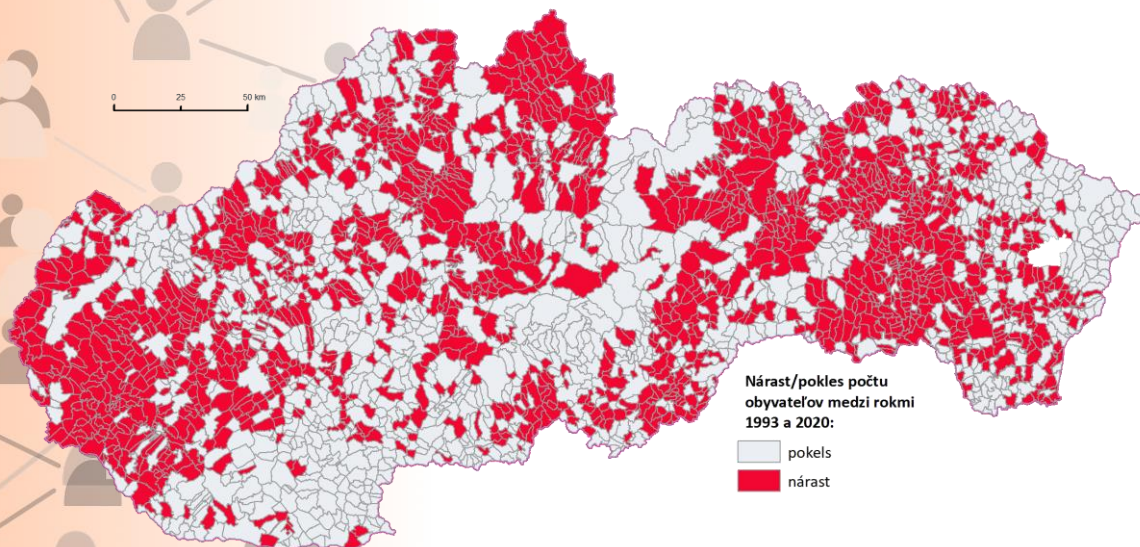
	1993	2000	2010	2020	Index zmeny (1993-2020)
Mestá	52,8 %	56,6 %	54,8 %	53,3 %	100,9 %
Vidiiek	47,2 %	43,4 %	45,2 %	46,7 %	98,9 %

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Medzi rokmi 1993 a 2020 bol pre väčšinu obcí (55,6 %) na Slovensku príznačný nárast počtu obyvateľov (obr. 1.7), pričom priemerný nárast bol na úrovni 413 obyvateľov. Z priestorového hľadiska ide najmä o nárast počtu obyvateľov v zázemí veľkých miest (proces suburbanizácie),

najmä Bratislavy (Chorvátsky Grob, Dunajská Lužná, Bernolákovo, Rovinka a pod.). Nárast počtu obyvateľov bol príznačný aj pre sever Slovenska (Orava), poklad počtu obyvateľov zaznamenal prihraničný región východného Slovenska, resp. juh stredného a západného Slovenska. Zároveň výrazne ubudol aj počet obyvateľov miest.

V kategórii obcí do 250 obyvateľov bol zaznamenaný medzi rokmi 1993 a 2020 najmä pokles počtu obyvateľov (73 %). Celkovo v obciach do 250 obyvateľov ubudlo viac ako 12 000 obyvateľov, priemerný úbytok na obec predstavuje 23 obyvateľov. V kategórii obcí 251–500 obyvateľov je podiel obcí s nárastom a poklesom počtu obyvateľov pomerovo vyrovnaný (50:50). Celkovo v týchto obciach ubudlo v skúmanom období viac ako 3 700 obyvateľov, priemerné zvýšenie v danom období v takejto obci je 6 obyvateľov.

Obr. 1.7. Vývoj počtu obyvateľov Slovenska medzi rokmi 1993 a 2020
Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Na vývoj počtu obyvateľov vplývajú dva základné procesy, prirodzený a mechanický pohyb. Prvý z nich výsledkom prirodzenej pôrodnosti (natality) a úmrtnosti (mortality). Bilanciou procesu natality a mortality je buď prirodzený prírastok alebo prirodzený úbytok. Počas analyzovaného obdobia (1993–2021) došlo k prirodzenému prírastu obyvateľov Slovenska

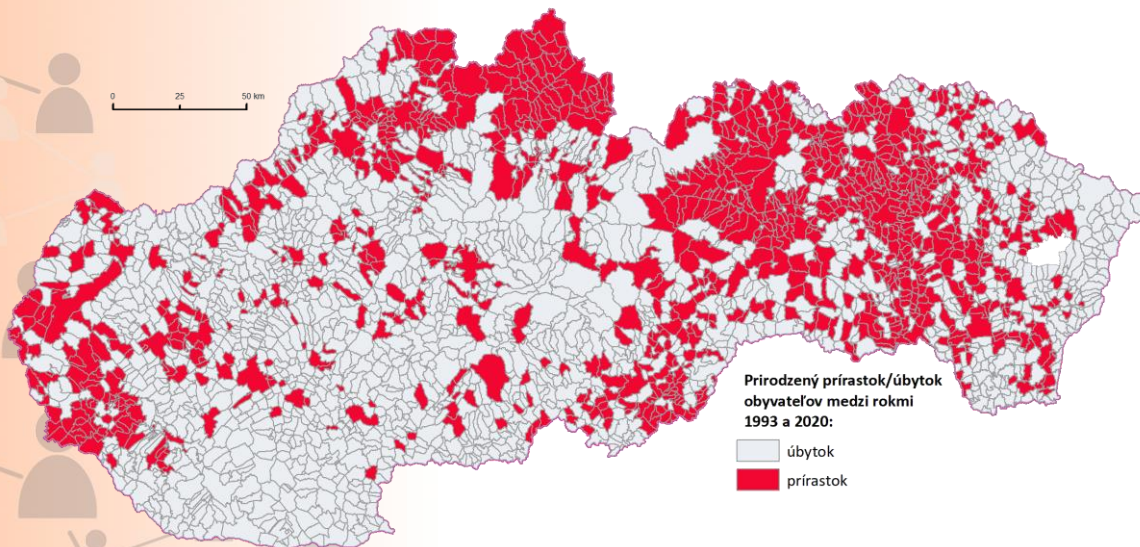
takmer o 110 tisíc (tab. 1.4). Dynamika prirodzeného prírastku na vidieku bola však výrazne nižšia ako v mestách. Prirodzený prírastok obyvateľov vidieka predstavuje menej ako 13 % prirodzeného prírastku obyvateľov Slovenska. Medzi rokmi 1993 až 2021 došlo v mestách k prirodzenému úbytku iba dvakrát, avšak na vidieku až 11-krát (41 % obdobia). Prirodzený úbytok obyvateľov Slovenska medzi rokmi 1993–2021 bol zaznamenaný 5-krát.

Tab. 1.4. Prirodzený pohyb obyvateľstva na Slovensku (1993–2021)

	1993	2000	2010	2020	Absolútny nárast/pokles
Mestá	14 471	3 078	5 570	-2 665	96 954
Vidiek	6 078	-651	1 395	226	14 134
SR	20 549	2 427	6 965	-2 439	109 553

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Na Slovensku je pre väčšinu obcí (64 %) príznačný prirodzený úbytok obyvateľstva medzi rokmi 1993–2020. Priemerne počas tohto obdobia v týchto obciach ubudlo 98 obyvateľov, avšak pri zohľadnení všetkých obcí na Slovensku, ide o priemerný prirodzený prírastok 42 obyvateľov na obec. Najväčšia koncentrácia prírastkových obcí je na severe Slovenska (Orava, čiastočne Kysuce) alebo východe Slovenska (čiastočne Spiš a Šariš), prípadne v zázemní metropol (obr. 1.8). Priemerná hodnota hrubej miery prirodzeného prírastku obyvateľstva v roku 2020 dosahovala -2,1 %. Vidiecke obce do 250 obyvateľov tvoria najmä úbytkové obce (84 %), s priemerným úbytkom 28 obyvateľov na obec v období rokov 1993–2020, celkovo prirodzene ubudlo v týchto obciach viac ako 15 tisíc obyvateľov. V roku 2020 dosahovala priemerná hrubá miera prirodzeného prírastku obyvateľstva týchto obcí úroveň -7,0 %. Aj v obciach veľkostnej kategórie 251–500 obyvateľov prevládala medzi rokmi 1993–2000 prirodzený úbytok obyvateľstva (72 % obcí). Celkovo došlo k prirodzenému úbytku za toto obdobie viac ako 17 tisíc obyvateľov, priemerne ide o úbytok 30 obyvateľov na obec tejto kategórie. Hrubá miera prirodzeného prírastku obyvateľstva v roku 2020 dosahovala priemernú úroveň -3,0 %.

Obr. 1.8. Prírodný prírastok obyvateľov Slovenska za roky 1993–2020
Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

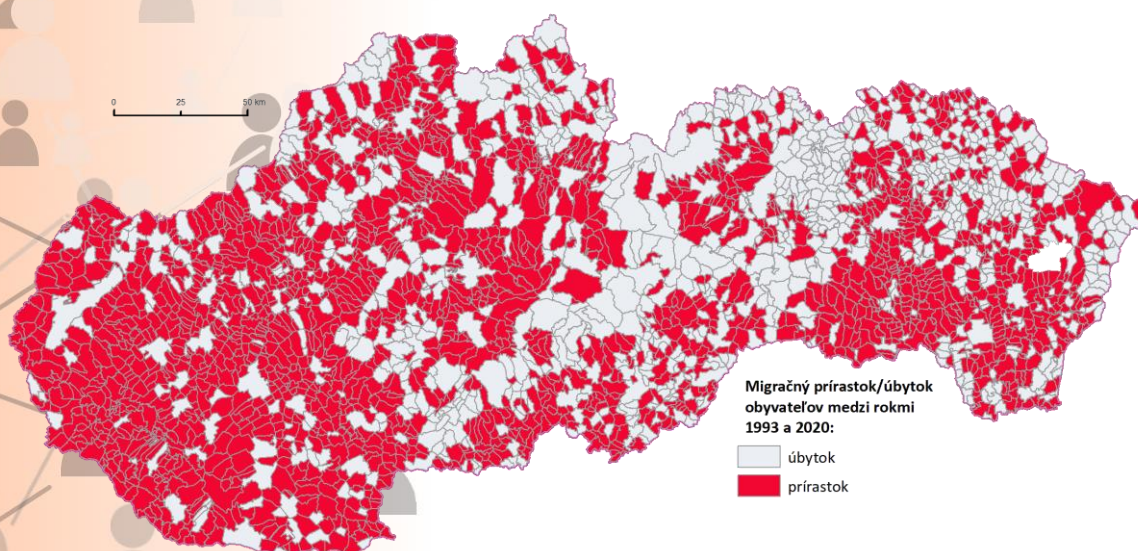
Druhým pohybom vplyvajúcim na vývoj počtu obyvateľov je mechanický pohyb. V tejto štúdii ide o zhodnotenie migračného pohybu v podobe migračného salda, ktoré je vyjadrené rozdielom medzi počtom prisťahovaných obyvateľov (imigrantov) na Slovensko a počtom odšťahovaných obyvateľov (emigrantov) zo Slovenska. Bilanciou procesu imigrácie a emigrácie je buď migračný prírastok alebo migračný úbytok. Počas analyzovaného obdobia (1993–2021) došlo k migračnému prírastu obyvateľov Slovenska o viac ako 83 tisíc (tab. 1.5). Pre mestá Slovenska je príznačný migračný úbytok obyvateľov, ktorý je v čase stály. Za sledované obdobie 28 rokov bola v mestách až 23-krát zaznamenaná prevaha emigrácií nad imigráciami. Migračné saldo malo na slovenskom vidieku takmer vždy kladné saldo (iba raz bol zaznamenaný migračný úbytok). Z priestorového hľadiska je pre mnohé prirodzene úbytkové obce príznačný výrazný migračný prírastok. Ide najmä o región západného Slovenska, prípadne Považia či Ponitria (obr. 1.9). Celkovo v 2/3 obcí na Slovensku prevláda migračný prírastok. Priemerne za obdobie rokov 1993–2020 ide o 28 obyvateľov na jednu obec. Hrubá

miera migračného prírastku dosahovala priemerné hodnotu -2,1 ‰. Pre obce veľkostnej kategórie do 250 obyvateľov je príznačný najmä migračný úbytok (57 % obcí). V období 1993–2020 emigrovalo z týchto obcí sumárne viac ako 1 800 obyvateľov, s priemernou hodnotou 3 emigranti na obec. Priemerná hrubá miera migračného prírastku obyvateľstva v roku 2020 dosahovala pre tieto obce hodnotu -7,0 ‰. Pre obce z veľkostnej kategórie 251–500 obyvateľov je príznačný zväčša migračný prírastok (65 % obcí). Za skúmané obdobie ide o viac ako 14 tisíc imigrantov, priemerne 25 obyvateľov na obec. V roku 2020 dosahovala hrubá miera migračného prírastku obyvateľstva v týchto obciach priemernú hodnotu -3,0 ‰.

Tab. 1.5. Migračný pohyb obyvateľstva na Slovensku (1993–2021)

	1993	2000	2010	2020	Absolútny nárast/pokles
Mestá	4 504	-5 788	-10 130	-7 731	-162 947
Vidiak	-2 753	7 251	13 513	12 078	244 372
SR	1 751	1 463	3 383	4 347	83 338

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Obr. 1.9. Migračný prírastok obyvateľov Slovenska za roky 1993–2020

Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Samostatnou, a vzhľadom na prebiehajúci vývoj nie nepodstatnou, súčasťou života v mestách môže byť prílev nového obyvateľstva spôsobený zahraničnou migráciou. Možno poukázať aj na fenomén prihraničia a zahraničnej zamestnanosti. Samospráva na obyvateľa pracujúceho v zahraničí nezíska financie z výnosu dane z príjmu fyzických osôb. Zároveň sa vyskytujú aj opačné prípady. Obyvatelia Slovenska sú zároveň aj rezidentmi v pohraničí susednej krajiny a na Slovensko dochádzajú za prácou, školou či službami, čo vytvára zvýšený tlak na rozpočet samospráv v rámci obslužných funkcií.

Aj pomerne krátka skúsenosť s masívnym prílevom zahraničných migrantov a utečencov z vojnových oblastí na územie Európskej únie už aktivovala zárodoky rasovej a kultúrnej neznášanlivosti. Na druhej strane existujú aj príklady prejavov solidarity. Okrem toho prílev zahraničných migrantov tiež stimuluje spoločenskú debatu o existujúcich kultúrnych hodnotách slovenskej spoločnosti. Aktuálne sme svedkami migračnej vlny z Ukrajiny, musíme však konštatovať, že náš trh práce nedokáže pružne a adekvátne reagovať na využitie novej pracovnej sily. Napríklad v cestovnom ruchu a službách nám chýba 35 000 zamestnancov aj v bazálnych profesiách, ale toto sa s odstupom času a na základe aktuálneho vývoja ukazuje ako nevyužitá šanca. Na všetky tieto impulzy bude potrebná uvážená reakcia, k formulácii ktorej by medzinárodná výmena skúsenosti mohla byť veľmi nápomocná.

Výsledkom prirodzeného a migračného pohybu je celkový pohyb obyvateľstva. Celkový pohyb obyvateľov v mestách na Slovensku vykazuje záporné hodnoty, kladný celkový prírastok bol zaznamenaný iba v rokoch 1993–1997. Vidiek ako celok zaznamenal výrazný celkový prírastok obyvateľov (tab. 1.6). Aj táto skutočnosť poukazuje na potenciál slovenského vidieka pre rozvoj v budúcnosti.

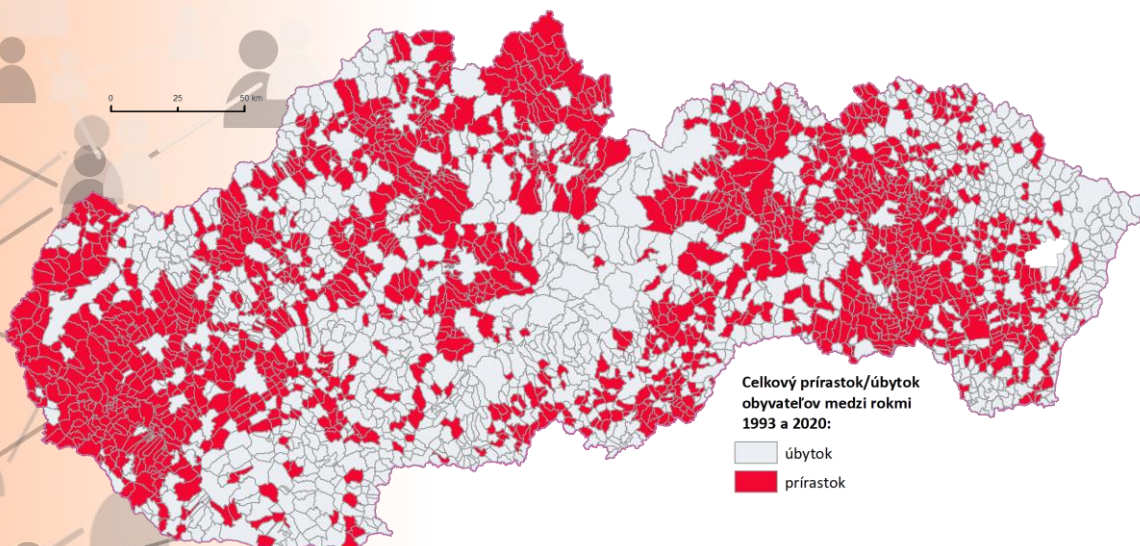
Pri celkovom pohybe na Slovensku (obr. 1.10) možno identifikovať prírastkové regióny koncentrované na západe krajiny, resp. na Orave a medzi Prešovom a Košicami či v okolí Popradu. Celkovo na Slovensku prevládajú prírastkové obce (54 %). Priemerne v období rokov

1993–2020 pribudlo 65 obyvateľov na jednu obec. V obciach do 250 obyvateľov prevláda celkový úbytok obyvateľov (79 % obcí), pričom v skúmanom období ubudlo viac ako 16,5 tisíc obyvateľov, priemerne 31 obyvateľov na takúto obec. Priemerná hodnota hrubej miery celkového prírastku obyvateľstva dosahovala v roku 2020 úroveň -1,5 %. Relatívne priaznivejšia situácia bola identifikovaná v obciach s 251–500 obyvateľmi, v prípade ktorých prevládali prírastkové obce (54 % obcí). Celkovo však aj tieto obce stratili sumárne takmer 3 tisíc obyvateľov, priemerne 5 obyvateľov na obec. Hrubá miera celkového prírastku obyvateľstva v obciach s 251–500 obyvateľmi dosahovala v roku 2020 priemernú hodnotu 0,3 ‰.

Tab. 1.6. Celkový pohyb obyvateľstva na Slovensku (1993–2021)

	1993	2000	2010	2020	Absolútny nárast/pokles
Mestá	18 975	-2 710	-4 560	-10 396	-76 929
Vidiak	3 325	6 600	14 908	12 304	254 458
SR	22 300	3 890	10 348	1 908	177 907

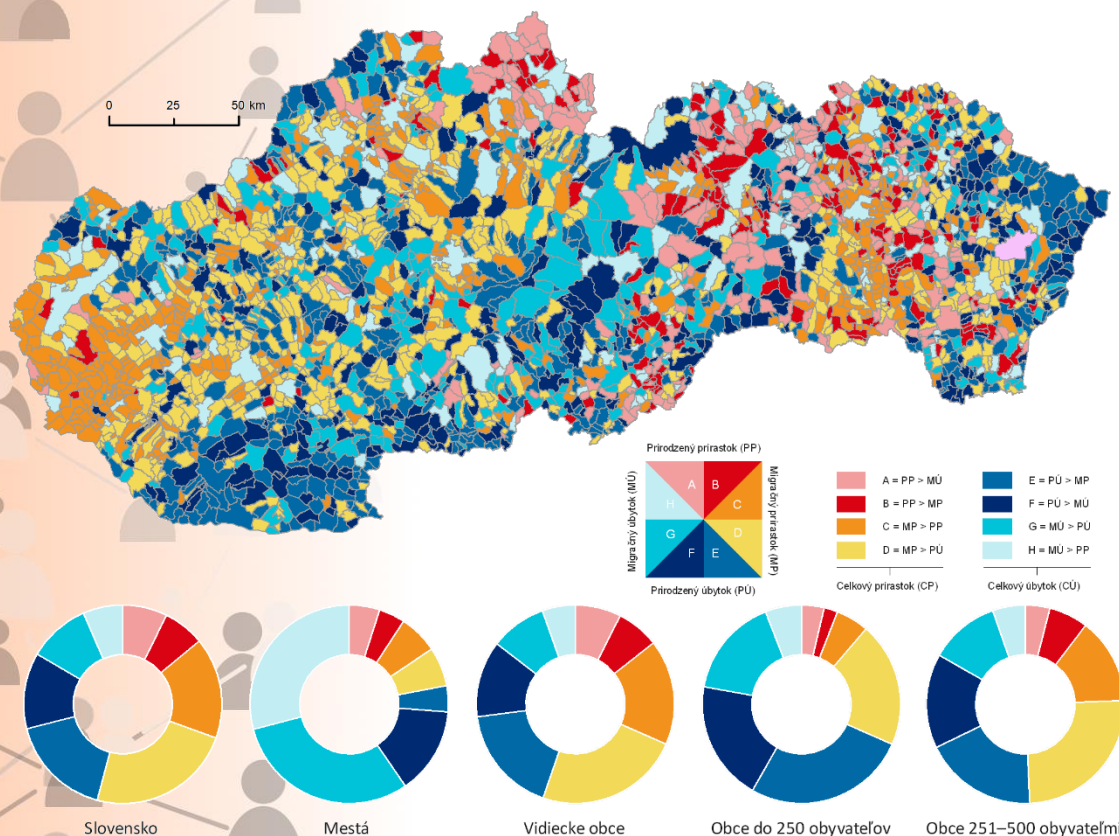
Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Obr. 1.10. Celkový pohyb obyvateľov Slovenska za roky 1993–2020

Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

V tejto štúdii bol pre zhodnotenie celkového pohybu obyvateľov Slovenska využitý Webbov diagram (napr. Křestánová et al. 2019), aplikovaný na úroveň obcí (obr. 1.11). Podľa Webbovho diagramu možno obce Slovenska rozdeliť nielen na prírastkové a úbytkové, ale klasifikovať ich aj podľa prevládajúceho prirodzeného alebo migračného pohybu obyvateľov.

Obr. 1.11. Celkový pohyb obyvateľov Slovenska v rokoch 1993–2021 znázornený pomocou Webbovho diagramu

Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Na Slovensku tvoria najpočetnejšiu skupinu obce typu D, čiže tie, pre ktoré majú pozitívnu migračnú bilanciu (obr. 1.11). Naopak, najmenej početným typom je H, čiže celkový úbytok navzdory prirodzenému prírastku. Charakter pohybu obyvateľstva v mestá má špecifický prejav, viac ako polovicu miest zastupuje typ G a H, čiže ide o prirodzený a migračný úbytok

obyvateľov. Pre malé vidiecke obce do 250 obyvateľov je najčastejšie zastúpený typ E, čiže úbytok obyvateľstva aj napriek pozitívnemu migračnému saldu, resp. F, čiže prirodzený úbytok prevyšujúci migračný úbytok. Pozitívnym znakom je, že približne pätina týchto obcí spadá do typu D, s pozitívnou migračnou bilanciou. Najmenej početným typom v tejto kategórii obcí je typ B, mierny prirodzený prírastok a kladné migračné saldo. Obce s počtom obyvateľov 251–500 boli najčastejšie klasifikované ako typ D (25 % obcí). Takmer pätina obcí bola zaradených do typu E. Najmenej početným typom v týchto obciach je typ A, teda obce v ktorých rastie počet obyvateľov najmä prirodzeným prírastkom.

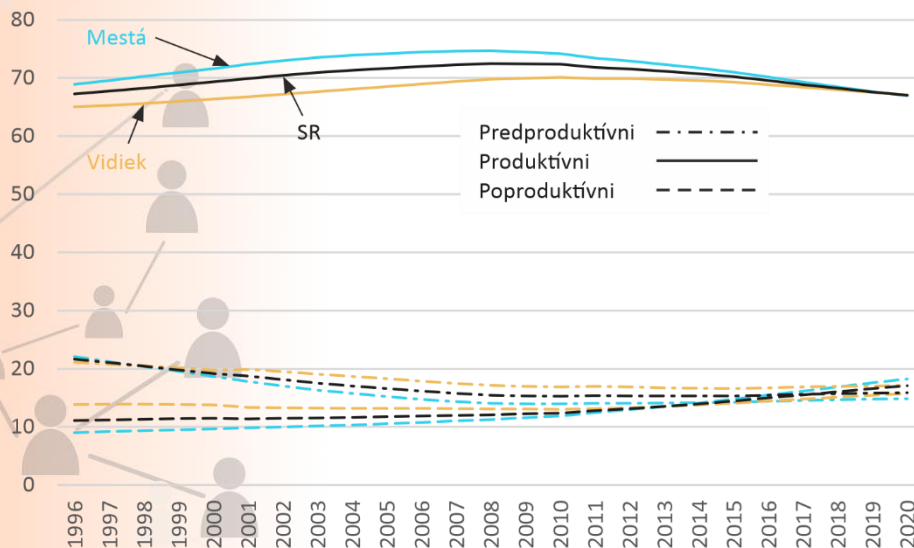
Poznamenávame, že vidiek na Slovensku a demografické správanie populácie žijúcej na vidieku je potrebné chápať práve v kontexte priestoru a širších väzieb na okolie (dostupnosť mesta, hranice, národnostnú a religióznu štruktúru a pod.). Pomocou takéhoto prehľadu obyvateľstva vidieka a jeho klasifikáciu možno identifikovať potenciál pre investíciu založenú na demografických dátach v časových a priestorových súvislostiach.

1.3.2. Vybrané štruktúry obyvateľstva vidieka na Slovensku

Z veľkého množstva možných demografických štruktúr obyvateľstva (napr. Bleha et al. 2014) sme potreby štúdie vybrali dve z nich: vekovú a vzdelanostnú štruktúru. Práve tieto dve vytvárajú výrazný potenciál pre vidiek ako priestor pre investície, charakterizované v ďalších častiach štúdie. Ako konštatujú Ďurček et al. (2019a, s. 115), vekovú štruktúru obyvateľstva a procesy jej formovania možno považovať za demografický jav s vysokým stupňom komplexnosti. Súčasný populačný vývoj prechádza mnohými zmenami, jednou z nich je významná premena vekovej štruktúry obyvateľstva, čiže populačné starnutie.

Podľa ostatného Sčítania obyvateľov, domov a bytov (2021) žilo na Slovensku 15,92 % obyvateľov v predproduktívnom veku (0–14 rokov), najpočetnejšou bola skupina obyvateľov vo veku 15–64 rokov, teda v produktívnom veku (67,03 %). Poproduktívni obyvatelia (65 a viac rokov) tvorili 17,05 % obyvateľov Slovenska. Z časového hľadiska ide o pokles počtu

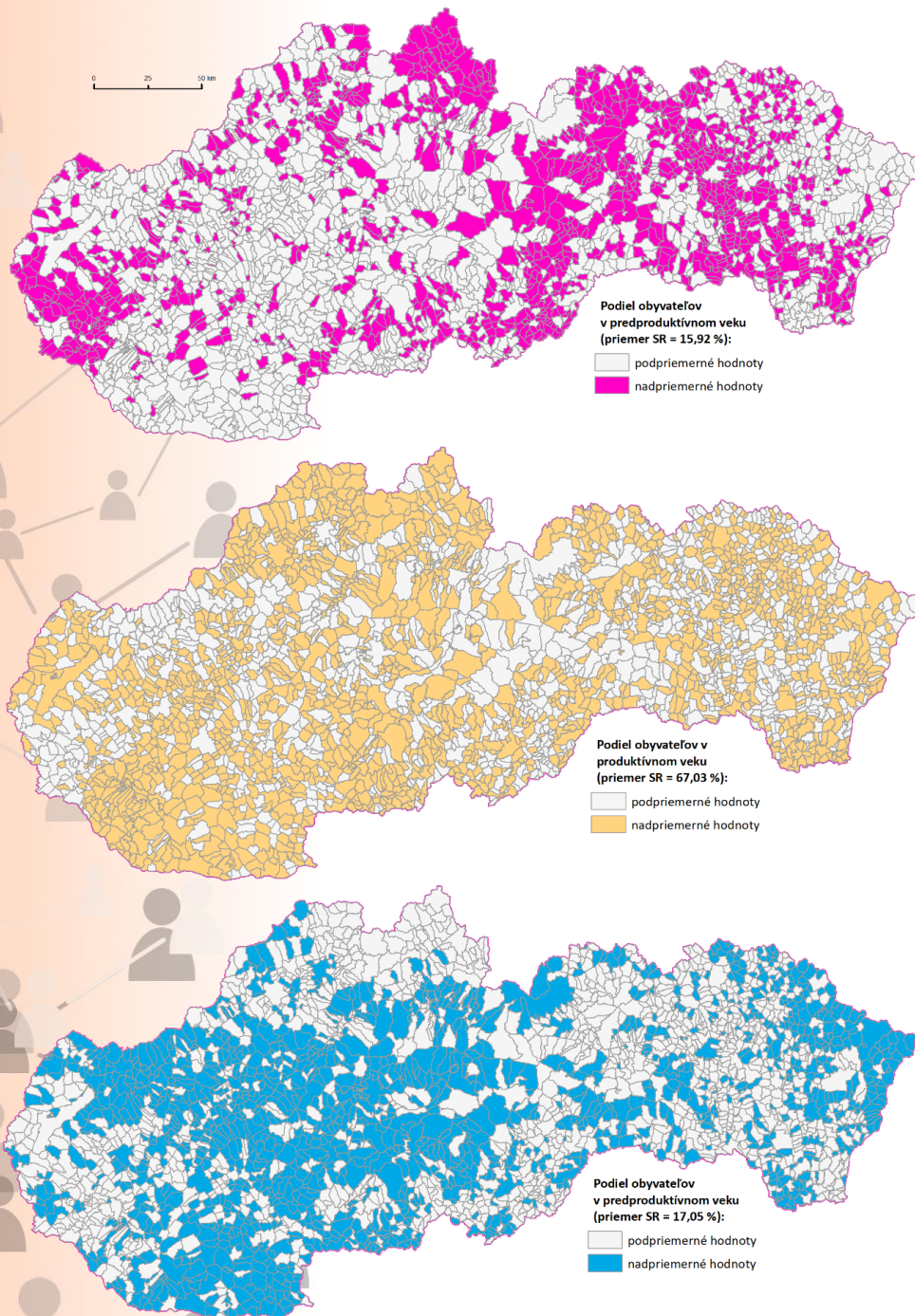
predproduktívnej skupiny obyvateľov a naopak, nárast počtu poproduktívnych obyvateľov (obr. 1.12). Priemerný vek obyvateľov Slovenska vzrástol z 36,5 rokov (v roku 2002) na 41,4 rokov (v roku 2021). Pritom platí, že v období rokov 2002–2021 mestské obyvateľstvo starlo rýchlejšie (36,3→42,7 rokov) ako vidiecke (36,8→39,9 rokov).

Obr. 1.12. Veková štruktúra obyvateľov Slovenska v rokoch 1996–2020
 Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Na Slovensku možno identifikovať regióny s výraznou koncentráciou obyvateľov rôznych vekových skupín (obr. 1.13). Pre niektoré regióny Slovenska je príznačný výrazne nadpriemerný podiel obyvateľov predproduktívnej vekovej skupiny obyvateľov. Ide najmä o región Oravy, ale aj Spišu či zázemia Bratislavy. Naopak, pre región východného prihraničného Slovenska, resp. región obcí na juhu Slovenska a časti stredného Slovenska je charakteristický nadpriemerný podiel obyvateľov nad 65 rokov.

Až 66 % obcí do 250 obyvateľov žije nadpriemerný podiel poproduktívnych obyvateľov, v 5 % dosahuje podiel 65 a viac ročných obyvateľov viac ako tretinu populácie obce. O niečo priaznivejšia situácia je v obciach s 251–500 obyvateľmi. V každej tretej obci tejto kategórie žije nadpriemerný podiel poproduktívnych obyvateľov.

Obr. 1.13. Veková štruktúra obyvateľov v Slovenska podľa obcí v roku 2021
Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

Mnohé samosprávy z hľadiska nepriaznivej vekovej štruktúry zaznamenajú zvýšený tlak na financie z dôvodu výkonu sociálnych služieb a sociálnej pomoci. Na druhej strane tieto regióny majú potenciál pre investíciu práve do zariadení sociálnych služieb pre poproduktívne obyvateľstvo. V mnohých regiónoch bude potrebné investovať do ambulantnej alebo terénnej formy sociálnych služieb, ale bude dochádzať k navyšovaniu kapacít pobytovej formy sociálnych služieb. Možno súhlasiť s tvrdením Káčerovej et al. (2021, s. 146), že s populačným starnutím narastá značný priestor pre podnikanie v sociálnej doméne. Vidiek ponúka aj takúto investičnú príležitosť.

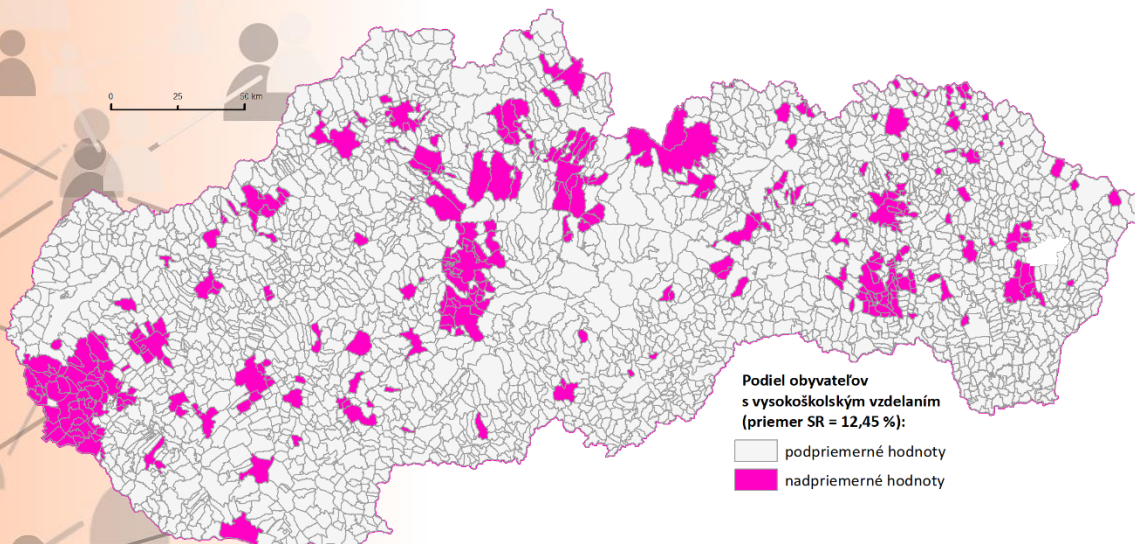
Demografické starnutie je najdôležitejším a azda i najvýraznejším prejavom demografickej transformácie po roku 1989 (Ďurček et al. 2019a). Slovenská populácia relatívne dynamicky starne a starnúť aj v ďalších najbližších dekádach. Jedinou vekovou kategóriou, ktorá bude početne rásť, sú seniori starší ako 65 rokov (Ďurček et al. 2019b). Pri charakteristike potenciálu vidieka ako objektu pre investície je preto nevyhnutné vychádzať aj z týchto všeobecných populačných trendov.

Štát stanovil aj národné priority rozvoja sociálnych služieb, tie sú východiskom pre obce pri vypracovávaní komunitných plánov sociálnych služieb a pre samosprávne kraje pri tvorbe koncepcií rozvoja sociálnych služieb. Služby seniorom okrem štátu a samospráv poskytuje aj množstvo neštátnych organizácií. V Slovenskej republike pretrváva trend starostlivosti o seniorov v rodinnom kruhu, čo je dobrým východiskom pre jednu z hlavných priorít sociálnej starostlivosti o seniorov, ktorou je podpora zotrvania klienta v prirodzenom prostredí rozvojom terénnych sociálnych služieb, ako aj rozvoj ambulantných sociálnych služieb a pobytových sociálnych služieb v zariadeniach s týždenným pobytom. Ukazuje sa, že tieto priority neboli nastavené správne, keďže malé obce musia od 1. januára tohto roka prispievať súkromným zariadeniam sociálnych služieb, čo ešte zvyšuje ich náklady a uberá financie pre svoju vlastnú činnosť.

Stotožňujeme sa s konštatovaním Ďurčeka et al. (2019, s. 125), že celospoločenská transformácia, zmeny v hospodárstve, presadzovanie znalostnej ekonomiky vytvárajú veľký tlak na kvalitatívnu

stránku ľudského kapitálu, čo sa odzrkadľuje aj v medzigeneračnej zmene pohľadu na vzdelanie a jeho hodnotu. Práve vzdelanie sa stáva dôležitým ekonomickým faktorom pre úspech jednotlivca na trhu práce. Preto jedným z hlavných znakov medzigeneračnej transformácie vzdelanostných dráh na Slovensku v posledných takmer troch dekádach sa stal príklon k sekundárnemu a najmä terciárnemu stupňu vzdelania.

Podľa Sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 dosiahlo vysokoškolské vzdelanie 18,38 %, čo predstavuje viac ako 1 mil. obyvateľov Slovenska. Celkovo iba 12 % obcí na Slovensku dosahuje nadpriemerné hodnoty, ide zväčša o mestá, resp. ich zázemie (obr. 1.14). Trendom na Slovensku je, že študenti po skončení vysokej školy často zostávajú v mieste štúdia, v menšej miere sa vracajú do miesta bydliska. Aj preto dochádza k zvýšenej koncentrácii obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním práve v centrách vysokých škôl (Lauko et al. 2011). Nadpriemerné hodnoty vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov dosahuje 10 % obcí do 250 obyvateľov. Celkovo v obciach do 250 obyvateľov dosahuje podiel obyvateľov s ukončeným vysokoškolským vzdelaním 11 %. V kategórii obcí 251–500 obyvateľov nadpriemerné hodnoty vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov boli identifikované v 8 % obcí. Priemerný podiel takto vzdelaných obyvateľov bol na úrovni 11,5 %. Jednou z príležitostí pre vidiek je zastavenie odlivu vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov, resp. vytvorenie podmienok návratu vyštudovaných obyvateľov späť do miesta bydliska.

Obr. 1.14. Podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov v Slovenska podľa obcí v roku 2021
Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

1.3.3. Ekonomická a sociálna charakteristika vidieka na Slovensku

Ako je uvedené v Národnej správe o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III (2017), jedným z faktorov, ktoré vplyvajú na zmenu vidieckeho prostredia na Slovensku, je premena ekonomickej základne. Svedčí o tom aj skutočnosť, že hoci vo vidieckych sídlach dnes žije o niečo menej ako polovica populácie, v poľnohospodárstve je zamestnaných iba o niečo viac ako 3 % obyvateľov. Zmena ekonomickej základne je len jedným z faktorov premeny. Proces urbanizácie vidieka prináša premenu kvality prostredia vidieckych sídiel a predovšetkým rapidnú a ďalekosiahlu transformáciu spôsobu života vidieckeho obyvateľstva. Ide o argumenty k ekonomickej transformácii, ktorá spôsobila úpadok vidieka. Ako sa uvádza v správe ďalej, tieto premeny siahajú až na podstatu kvality vidieka, ktorou je špecifický komunitný život v úzkom prepojení s prírodným prostredím. V mnohých obciach, najmä:

- v dobrej dostupnosti miest, prebieha nielen generačná výmena, ale premena vidieckych sídiel na obytné satelity;
- iné sa menia na rekreačné sídla a v najhoršom prípade nastupuje ich sociálna degradácia v dôsledku migrácie, starnutia obyvateľstva a zmeny sociálnej skladby.

Degradácia vidieka je v absencii systematickej podpory, hoci pre rozvoj krajiny je potrebné upevňovať obe nohy samosprávy, mestá aj vidiecke obce.

Pri ekonomickej charakteristike je potrebné upozorniť, že Slovensko sa vyznačuje výraznými regionálnymi disparitami, ktoré sa prejavujú vo viacerých sférach hospodárstva (Rajčáková a Švecová 2009). Možno však poznamenať, že rozvoj, resp. obnovenie regionálnych disparít v transformačnom období je prirodzený a žiaduci jav, pri ktorom dochádza k zániku neprirodzenej nivelizácie regionálnych pomerov prostredníctvom extrémnej miery územnej redistribúcie zdrojov v období komunizmu (Blažek a Csank 2017, s. 946). Regionálne disparity sú výsledkom diferencovaného sociálneho a ekonomickeho rozvoja (Matlovič et al. 2008). Práve ekonomicke disparity patria k frekventovaným témam nielen v akademickej, ale hlavne

v plánovacej praxi. V tejto súvislosti sa často diskutuje o tzv. ekonomickom potenciáli. Ekonomický potenciál možno charakterizovať viacerými spôsobmi (napr. Keeble et al. 1982), pričom doposiaľ nebol prijatý jednotný metodologický aparát na jeho kvantifikáciu. K základným sociálno-ekonomickým ukazovateľom, ktorými možno hodnotiť ekonomický potenciál regiónov, patrí príjem obyvateľov. Vychádzajúc zo zámeru tejto analýzy, ekonomický potenciál stotožňujeme s indikátorom o príjme jednotlivcov. Aplikované dáta o priemernom ročnom príjme obyvateľov v podmienkach Slovenska eviduje Sociálna poisťovňa.

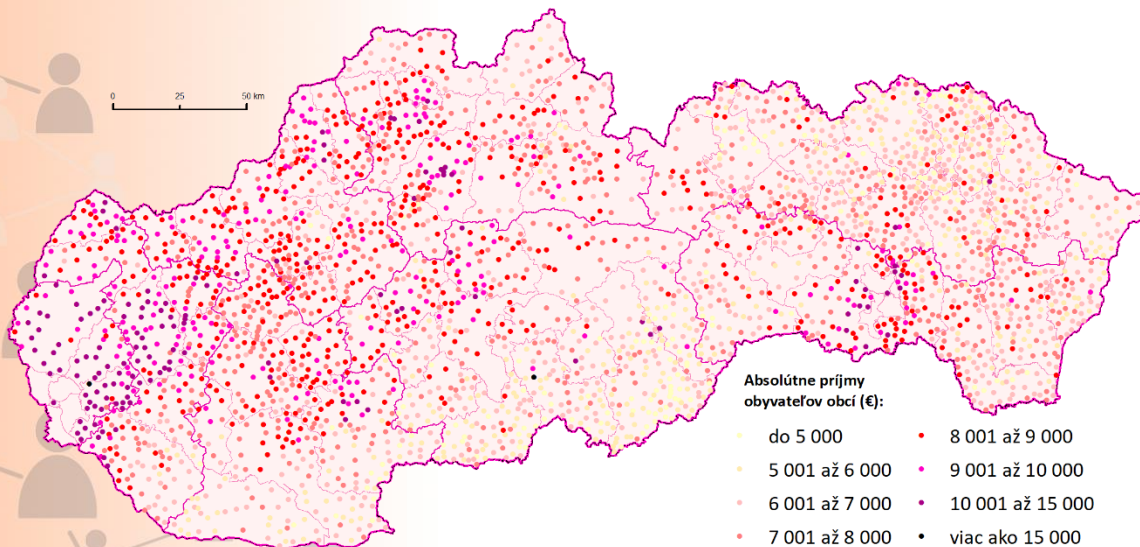
V tejto súvislosti sú v akademickej obci často diskutované tzv. príjmové (mzdové) disparity, ktoré možno hodnotiť aj z priestorového hľadiska (Michálek a Výboštok 2018, 2019). Príjmová distribúcia zobrazuje rozloženie celkových príjmov medzi obyvateľstvom. Na nerovnosti v príjmoch najviac vplývajú nerovnosti v mzdách, ktoré tvoria podstatnú zložku príjmu ekonomicky aktívneho obyvateľstva (Michálek 2007, s. 185).

Priemerné hodnoty mediánu príjmu obyvateľov vidieckych obcí za rok 2017 znázorňuje obr. 1.15. V prípade obcí do 250 obyvateľov dosahuje medián príjmu hodnotu 7 011 eur, v prípade obcí 251 až 500 obyvateľov je to 7 296 eur (tab.1.7).

Tab. 1.7. Vybrané ukazovatele príjmu obyvateľov žijúcich v malých vidieckych obciach

Kategória	Medián (€)	Priemer (€)	Horný kvartil (€)	Dolný kvartil (€)
Do 250	7011,25	8397,87	10712,69	3775,11
251–500	7295,83	8359,97	11092,95	4110,13

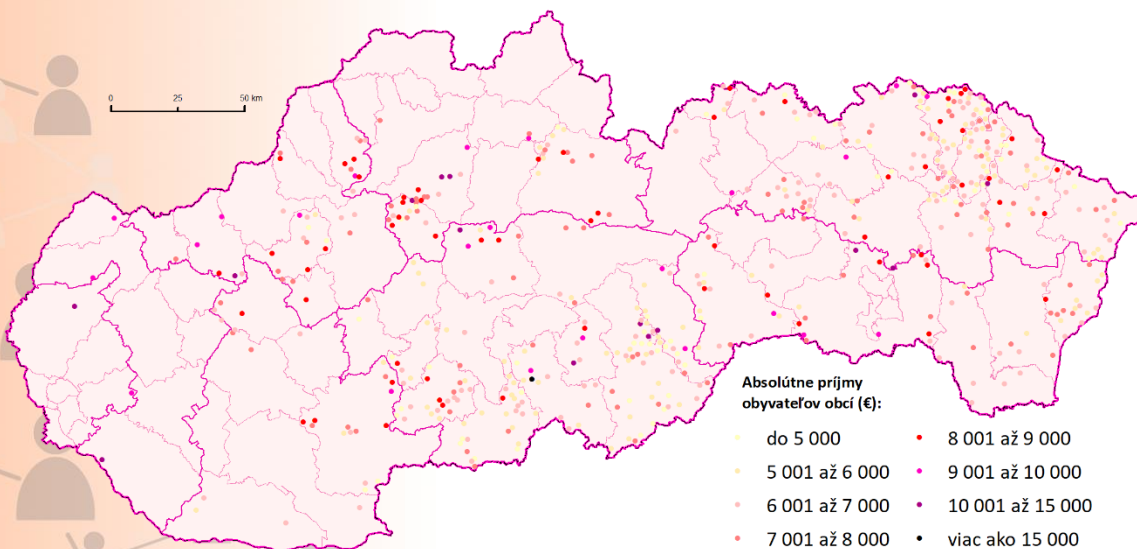
Zdroj dát: Výboštok (2020)

Obr. 1.15. Príjem obyvateľov obcí na Slovensku v roku 2017
 Zdroj dát: Výboštok (2020)

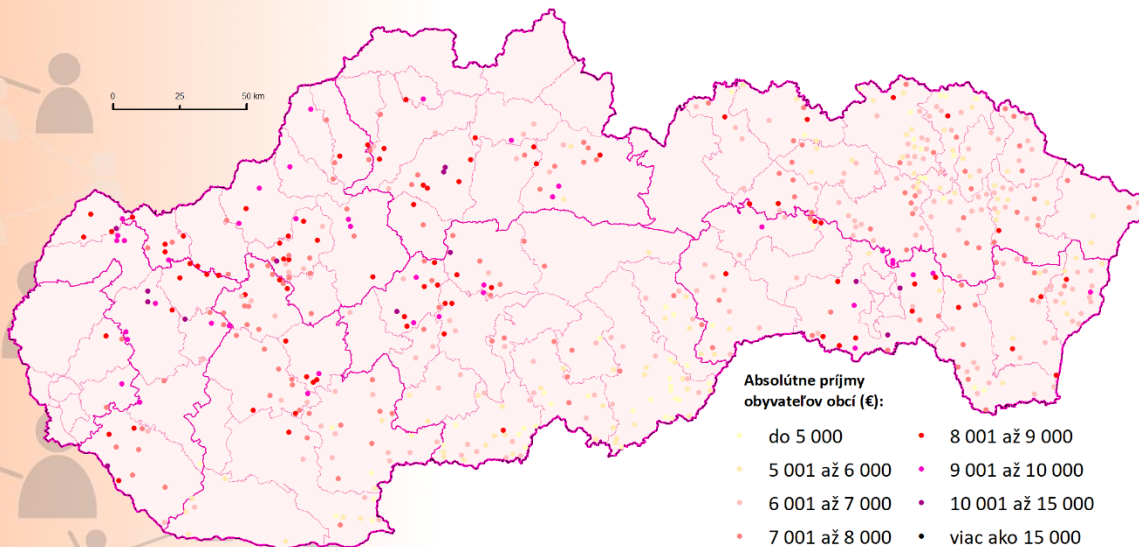
Aj na základe týchto dát možno konštatovať, že ekonomický potenciál obcí do 250 obyvateľov je nižší ako v prípade obcí s počtom obyvateľov 251–500.

V prípade malých obcí do 250 obyvateľov až v 69 % (368) obcí dosahuje obyvateľstvo nižší príjem ako medián tejto kategórie (obr. 1.16). V dvoch obciach (Drňa a Pravica) ide o medián ročného príjmu obyvateľov, ktorý je nižší ako 3 000 eur. Treba však poznamenať, že v prípade niektorých obcí (s veľmi malým počtom obyvateľov) neboli poskytnuté agregované anonymizované dáta vzhľadom na ochranu osobných údajov. V kategórii obcí do 250 obyvateľov ide o 4,7 % obcí, v kategórii obcí 251–500 obyvateľov ide o 1,0 % obcí. Medián ročného príjmu do 5 000 eur je príznačný pre viac ako desatinu obcí (13,3 %), nad 10 000 eur iba pre 5 obcí (0,9 %) tejto kategórie.

Obr. 1.16. Príjem obyvateľov obcí na Slovensku do 250 obyvateľov v roku 2017
 Zdroj dát: Výboštok (2020)

Malé obce kategórie 251–500 obyvateľov majú v porovnaní s predchádzajúcou kategóriou vyšší ekonomický potenciál vzhľadom na príjmové skupiny ich obyvateľov (obr. 1.17). Aj v tomto prípade boli identifikované obce s mediánom ročného príjmu do 3 000 eur. Ide o obce Frička, Dulovo, Nandraž, Nitra nad Ipľom a Janice. Do 5 000 eur ide o desatinu obcí, do 6 000 eur o tretinu obcí. Naopak, nad 8 000 eur ide o 16 % obcí (v prípade obcí do 250 obyvateľov je to podiel 10 %). Relatívny nárast príjmu obyvateľov obcí medzi rokmi 2004–2017 pre všetky obce na Slovensku dosahuje hodnotu 100,6 (index pre rok 2004 je hodnote 0). Istým pozitívnym zistením je, že obce do 250 obyvateľov dosahujú relatívny nárast na úrovni 111,3, obce s 251–500 obyvateľmi hodnotu 99,3. Tieto zistenia poukazujú na potenciál ekonomického rozvoja malých obcí na Slovensku.

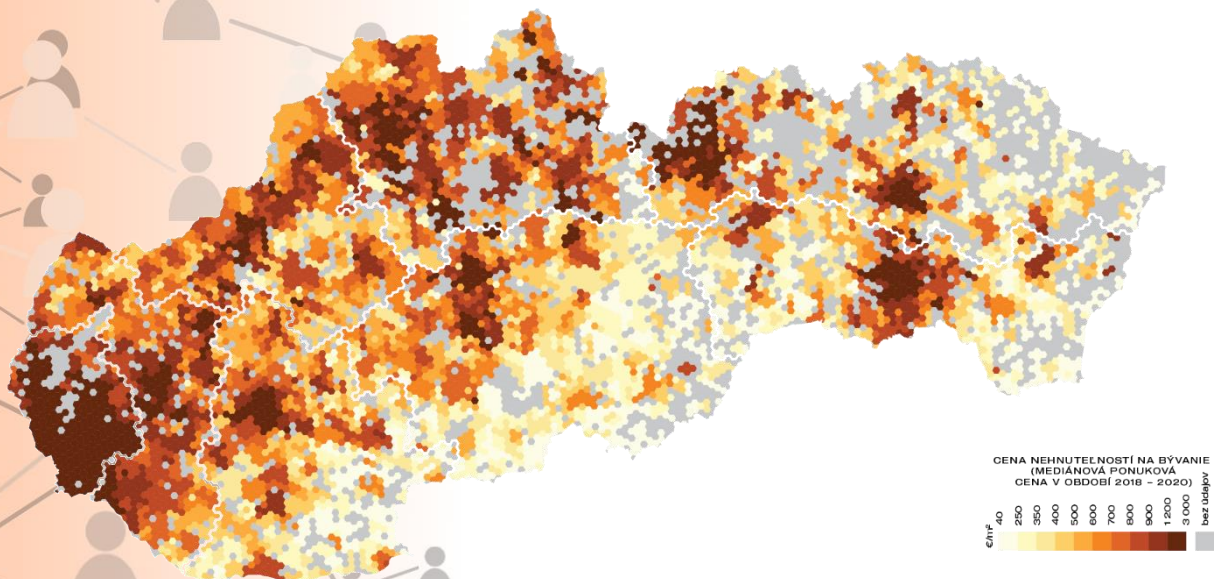

Obr. 1.17. Príjem obyvateľov obcí na Slovensku s 251–500 obyvateľmi v roku 2017
 Zdroj dát: Výboštok (2020)

Z priestorového hľadiska ide o nerovnomerné rozloženie príjmových skupín obyvateľstva na Slovensku (obr. 1.15). V oboch kategóriách obcí je pre východné Slovensko príznačný nižší ekonomický potenciál v porovnaní s ostatnými regiónmi. Tieto regióny možno stotožňovať s regiónmi koncentrácie chudoby na Slovensku (Michálek 2005; Michálek a Podolák 2016). Ďalším zistením je, že vyššie príjmové skupiny obyvateľov vidieka sú koncentrované najmä do miest a ich zázemia. To vytvára výrazný potenciál pre investície práve pre tieto lokality. Ide najmä o rezidenčnú výstavbu, ale aj o rozvoj služieb v týchto regiónoch. Pri charakteristike vidieka ako investičnej príležitosti je preto nevyhnutné rozlišovať regionálne špecifiká vidieckeho osídlenia Slovenska ako aj ekonomickú bázu obyvateľov žijúcich na tomto území. Pre Slovensko je príznačná výrazná heterogenita ekonomických príjmov obyvateľstva, čo sa prejavuje vo zvýšenej miere na vidieku. Výraznejšiu deliacu líniu možno identifikovať medzi západom a východom Slovenska. Pramení to v dlhodobo zanedbávanej spoločensko-hospodárskej politike, čo viedlo k prehĺbeniu regionálnych disparít, ktoré sa prejavujú aj v príjme obyvateľstva. Potenciál obyvateľov investovať pramení z možností ich finančných

príjmov. Preto vidiek na západnom Slovensku alebo v zázemí miest má signifikantne odlišný potenciál ako vidiek na východe Slovenska alebo ten, ktorý je priestorovo vzdialený od rozvinutého mestského centra.

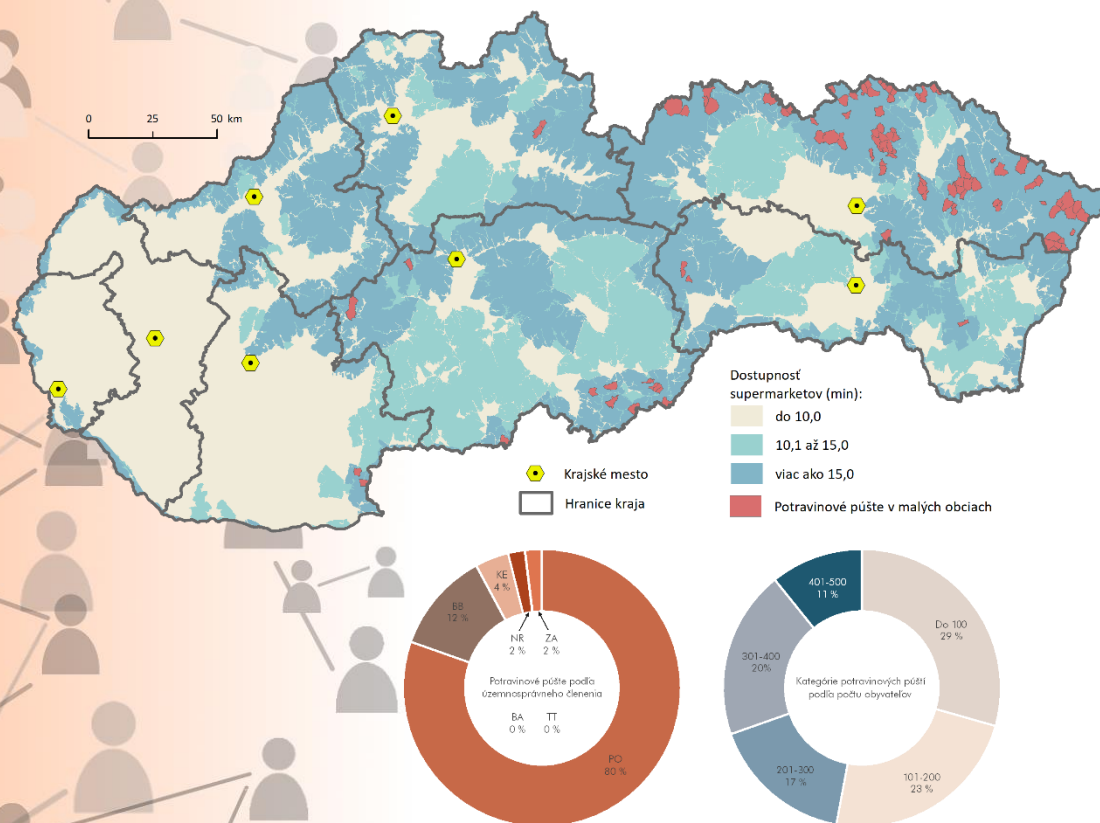
Jedným z významných ekonomických indikátorov charakterizujúci ekonomický potenciál územia je cena nehnuteľností. Pre regióny Slovenska sú príznačné diametrálne odlišné trhové hodnoty ceny nehnuteľností (obr. 1.18) a priestore možno identifikovať istú diagonálu, ktorá rozdeľuje Slovensko na dve časti. Ako konštatujú Šveda et al. (2021), tá juhovýchodná (s výnimkou veľkých miest) sa dlhodobo trápi s početnými sociálno-ekonomickými problémami. Prejavuje sa to aj v cenách nehnuteľností na bývanie, ktoré v týchto regiónoch dosahujú najnižšiu úroveň. Naopak, z hľadiska cien bývania patrí Bratislavský kraj k najdrahším regiónom na Slovensku.

Obr. 1.18. Ceny nehnuteľností na bývanie na Slovensku
Zdroj: Šveda et al. (2021)

Práve pre obce s nízkym ekonomickým potenciálom vychádzajúci z príjmu obyvateľov sú príznačné rôzne sociálne problémy. K tým najakútnejším patrí dostupnosť základných potrieb a služieb. ZMOS realizoval dopadovú štúdiu zameranú na identifikáciu potravinových púští

(Kaliňák et al. 2019), teda území s limitovanou dostupnosťou predajní potravín. Na základe analýzy dostupnosti veľkometrážnych predajní potravín a ekonomických ukazovateľov bolo na Slovensku identifikovaných 102 reálnych potravinových púští z kategórie malých obcí (do 500 obyvateľov). Ide o obce lokalizované prevažne na východe Slovenska. V Bratislavskom kraji, Trnavskom kraji a Trenčianskom kraji neboli identifikované reálne potravinové púšte v kategórii malých obcí (obr. 1.19). V potravinových púšťach v roku 2019 žilo celkovo 21 342 obyvateľov. Až 62 % týchto obcí patrí do veľkostnej kategórie do 250 obyvateľov. Priemerný počet obyvateľov obcí označených ako reálne potravinové púšte je 209. Za aktívneho prístupu Združenia miest a obcí Slovenska bola v roku 2021 schválená novela zákona o sociálnom podnikaní, aby predajňa potravín v potravinovej púšti mohla byť prevádzkovaná ako sociálny podnik. Ide o nástroj upravený v tzv. kompenzačných nástrojoch.

Obr. 1.19. Potravinové púšte na Slovensku
 Zdroj: vlastné spracovanie podľa Kaliňák et al. (2019)

K dôležitým ľudským potrebám patrí bezpečnosť. Ako sa uvádza v dokumente HABITAT III (2017, jednou zo základných úloh Policajného zboru posilnenie obecnej a mestskej bezpečnosti a jej zabezpečenia pre občanov. Prispieť dokážu i samotní občania. Môžu sa zapojiť do ochrany mesta, osôb, majetku, zamedziť páchaniu priestupkov, trestnej činnosti a to navrhovaním preventívnych opatrení a poukázaním na rizikové faktory. Policajný zbor realizuje preventívne projekty a aktivity s cieľom zvýšiť právne vedomie občanov, predchádzať páchaniu trestnej činnosti, zvýšiť bezpečnosť na cestách a zároveň vykonáva prevenciu kriminality a popularizáciu práce polície určenú pre občiansku verejnosť. Podľa zákona č. 564/1991 Zb., každá obec na území Slovenskej republiky môže zriadiť aj obecnú políciu, ktorá je poriadkovým útvarom a pôsobí pri zabezpečovaní verejného poriadku, ochrany životného prostredia a plnení úloh vyplývajúcich zo všeobecne záväzných nariadení a uznesení a rozhodnutí volených predstaviteľov samosprávy. V roku 2014 na Slovensku pôsobilo 167 zborov obecnej polície.

K ďalším základným potrebám charakterizujúcim sociálnu situáciu na vidieku patria zdravotnícke zariadenia a lekárne, pošty, bankomaty, obvodné oddelenia policajného zboru a pod. Ich výskyt na území samosprávy môže výrazným spôsobom determinovať kvalitu života jej obyvateľov a zároveň ponúka rozvojový potenciál pre budovanie ďalších služobných zariadení nielen pre obec samotnú, ale aj širšie zázemie. Uvedomujeme si, že rovnomerné rozmiestnenie vybraných služieb na území Slovenska nie je možné a ani žiaduce. Avšak dostupnosť základných služieb nemožno považovať za nadpožiadavku. Príkladom je zdravotnícka starostlivosť alebo dostupnosť rýchlej zdravotníckej pomoci či ďalších záchranných zložiek. Neriešenie niektorých problémov nie je len otázkou nižšieho komfortu, či zvýšených finančných nákladov pre obyvateľov, ale môže narúšať aj pocit bezpečia, čo jednou z hlavných ľudských potrieb.

1.4 Typizácia vidieka na Slovensku

Vidiek na Slovensku sa okrem mnohých spoločných čŕt vyznačuje aj istými špecifikami. Odlišnú charakteristiku obyvateľstva, hospodárstva alebo prírodnej krajiny má vidiek napríklad na Záhorskej nížine v zázemí hlavného mesta ako horský vidiek v pohraničí na severe Slovenska. Je preto vhodné pristúpiť k diferenciacii vidieka, pričom v odbornej literatúre sa možno inšpirovať rôznymi prístupmi (Baňski a Mazur 2016, Nestorová Dická et al. 2019, Perlín et al. 2010, Slach et al. 2021), ktoré pri klasifikácii vidieka využívajú odlišné indikátory (demografické, sociálne, hospodárske, prírodné, polohové a pod.) a taktiež odlišné metodické postupy. K často citovaným a medzinárodne prijímaným klasifikáciám vidieka patrí návrh OECD (1994, 2011), ktorá vychádza pri definícii vidieka z hustoty zaľudnenia, pričom za vidiek je považovaná obec s hustotou nižšou ako 150 obyvateľov na km². Podľa tohto kritéria boli vyčlenené tri typy regiónov: i) výrazne vidiecke regióny (viac ako 50 % obyvateľov žije vo vidieckych obciach), ii) vidiecke regióny (15–50 % obyvateľov žije vo vidieckych obciach) a iii) prevažne mestské regióny (menej ako 15 % obyvateľov žije vo vidieckych obciach). Podľa takto stanovených kritérií možno na Slovensku 70 okresov považovať za vidiecke okresy (37 výrazne vidiecke a 33 vidiecke regióny), viac ako 87 % obcí má hustotu zaľudnenia nižšiu ako 150 obyvateľov na km² (Nestorová Dická et al. 2019). Priemerná hustota zaľudnenia Slovenska je 110,98 obyvateľov na km², v mestách dosahovala v roku 2021 priemernú hodnotu 392,06 obyvateľov na km², na vidieku 61,31 obyvateľov na km² (Štatistický úrad SR 2022).

Údaj o hustote zaľudnenia však nepodáva komplexnejšiu informáciu o území a aktivitách obyvateľstva, má obmedzenú výpovednú hodnotu. Aj napriek tomu, tento ukazovateľ je všeobecne prijímaný na Európskej úrovni. V tejto štúdii sa stotožňujeme s názorom kolektívu autorov Nestorová Dická et al. (2019), že vidiek je potrebné charakterizovať (definovať) pomocou viacerých indikátorov. Vidiecky priestor je z ich pohľadu definovaný štyrmi funkčnými prvkami: využitie územia, malé obce (počtom obyvateľov), budovy a životný štýl. V tejto súvislosti vychádzajú aj z konceptu lokality, ktorú tvoria aktéri a ich skupiny alebo sieť vzťahov, ktorá presahuje rôzne mierky a vzdialenosti (Novotný et al. 2015). Nejde iba o fyzický

priestor ako taký a jeho charakter (ráz) , ale o vzájomne previazaný systém tvorený prírodnou a sociálno-ekonomickou zložkou krajiny. Teda vidiek je možné chápať nielen ako priestor (lokalita), ale aj cez prizmu vidieckosti (rurality), čiže sociálnymi, morálnymi, kultúrnymi hodnotami, ktoré súvisia s priestorom vidieka a jeho životom (Cloke 2006).

Najkomplexnejšiu typizáciu slovenského vidieka publikovali geografi Nestorová Dická et al. (2019). Využili tzv. index rurality, ktorý pozostával zo 14 indikátorov (tab. 1.8). Ich analýzou a procedúrou faktorovej analýzy typizovali obce na Slovensku od extrémne vidieckych po extrémne nevidiecke (obr. 1.20).

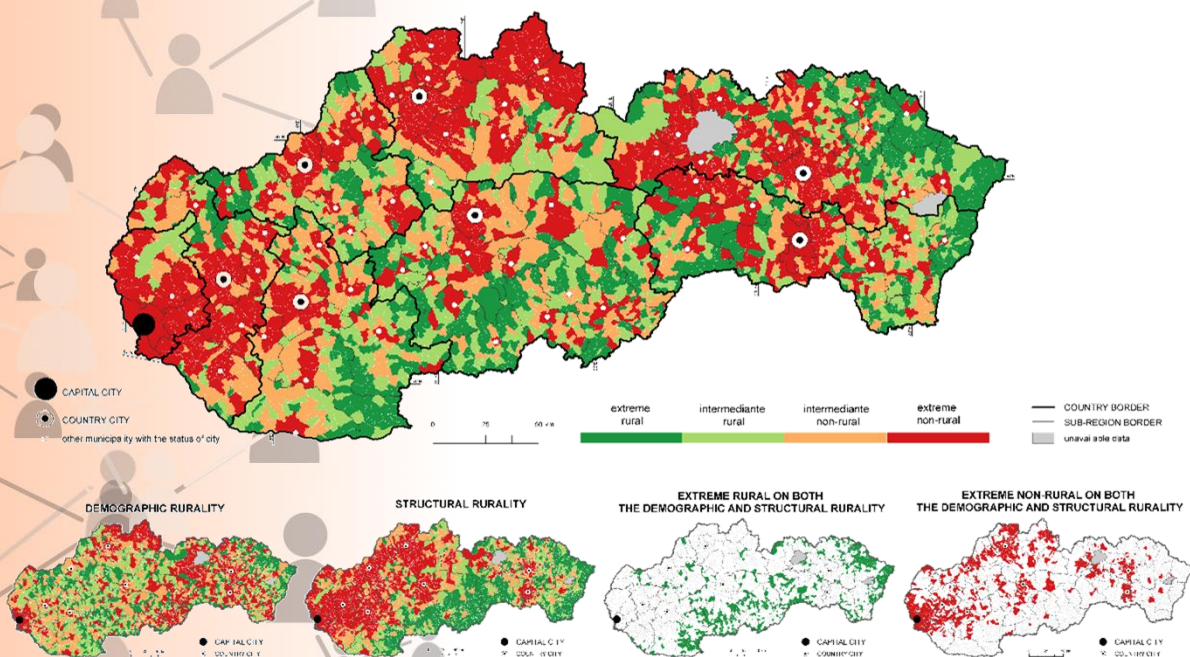
Tab. 1.8. Indikátory rurality na Slovensku

Indikátor	Opis
Obyvateľstvo	Počet obyvateľov
Hustota zaľudnenia	Počet obyvateľov na km ² zastaveného územia
Vek	Priemerný vek
Starnutie	Počet obyvateľov v poproduktívnom veku na 100 obyvateľov v produktívnom veku
Seniori	Počet obyvateľov starších ako 65 rokov na 100 obyvateľov
Fertilita	Počet žien vo veku 14–49 rokov na 100 obyvateľov
Migrácia	Pomer hrubej miery migrácie a migrácie
Nezamestnanosť	Počet obyvateľov bez práce na 100 obyvateľov produktívnom veku
Obývanosť	Počet obývaných bytov (domov) na 100 bytov (domov)
Výstavba	Počet novo postavených bytov (domov) v rokoch 2001–2011 na 100 všetkých bytov
Rodinné domy	Počet rodinných domov na 100 všetkých domov (bytov)
Mestá s 50 tisíc obyvateľmi	Dostupnosť miest s 50 000 obyvateľmi a viac
Nemocnica	Dostupnosť nemocnice

Zdroj: Nestorová Dická et al. (2019)

Podľa uvedenej typizácie (Nestorová Dická et al. 2019), extrémne vidiecke regióny sa vyznačujú nedostatočne rozvinutým ľudským potenciálom, v obciach sa prejavuje výrazný

proces starnutia populácie a majú obmedzenú dostupnosť vybraných služieb. V priestore sú lokalizované prevažne v severovýchodnej a južnej časti Slovenska. Ide o obce, ktoré sú výrazne vzdialené od významných hospodárskych centier krajiny a je vyznačujú sa nepriaznivou dopravnou infraštruktúrou. Na druhej strane regióny s nevidieckym charakterom zastupujú mestá avšak spadajú sem aj vidiecke obce s vysokým prirodzeným prírastkom napríklad z niektorých častí východného a stredného Slovenska. Ide o obce, v ktorých obyvatelia majú špecifické demografické správanie napríklad s národnostnou štruktúrou obyvateľov alebo na severe Slovenska v súvislosti s religióznou štruktúrou obyvateľov. Výsledkom je zaradenie týchto obcí medzi nevidiecke aj napriek tomu, že ide o jednoznačne vidiecke obce. To možno považovať za limitujúci faktor citovanej procedúry typizácie vidieka Slovenska.

Obr. 1.20. Typizácia vidieka na Slovensku
 Zdroj: Nestorová Dická et al. (2019)

2 PRÍLEŽITOSTI A PROBLÉMY VIDIEKA

Autori dopadovej štúdie na základe poznatkov a empirických skúseností zadefinovali vybrané príležitosti a problémy vidieka nasledovne:

- Vytváranie pracovných príležitostí.
- Pôda a poľnohospodárstvo.
- Priemysel.
- Brownfieldy.
- Turizmus.
- Školstvo.
- Budovanie nájomných bytov.
- Environmentálne problémy.
- Sociálne služby.
- Rodinné podniky.
- Kompetencie vidieka a existenčné minimum.
- Spolupráca na miestnej úrovni.

Je potrebné poznamenať, že uvedený stručný zoznam nie je definitívny a poradie príležitostí a problémov nie je zoradené podľa významu alebo priority riešenia, zoznam vychádza zo subjektívneho hodnotenia. Samostatnú pozornosť je potrebné venovať obyvateľstvu, resp. ľudskému kapitálu, ktorý je podrobnejšie charakterizovaný v 1. kapitole. Zadefinované príležitosti a problémy sa v čase a priestore vyvíjajú a nie sú definitívne. Je potrebné na to prihliadať v širších súvislostiach vývoja spoločnosti a hospodárstva krajiny a v kontexte rôznych externých faktorov, akými sú pandémie alebo vojenský konflikt, čo vplýva na ekonomické ukazovatele a má nepriamy alebo priamy vplyv na redefiníciu daného zoznamu.

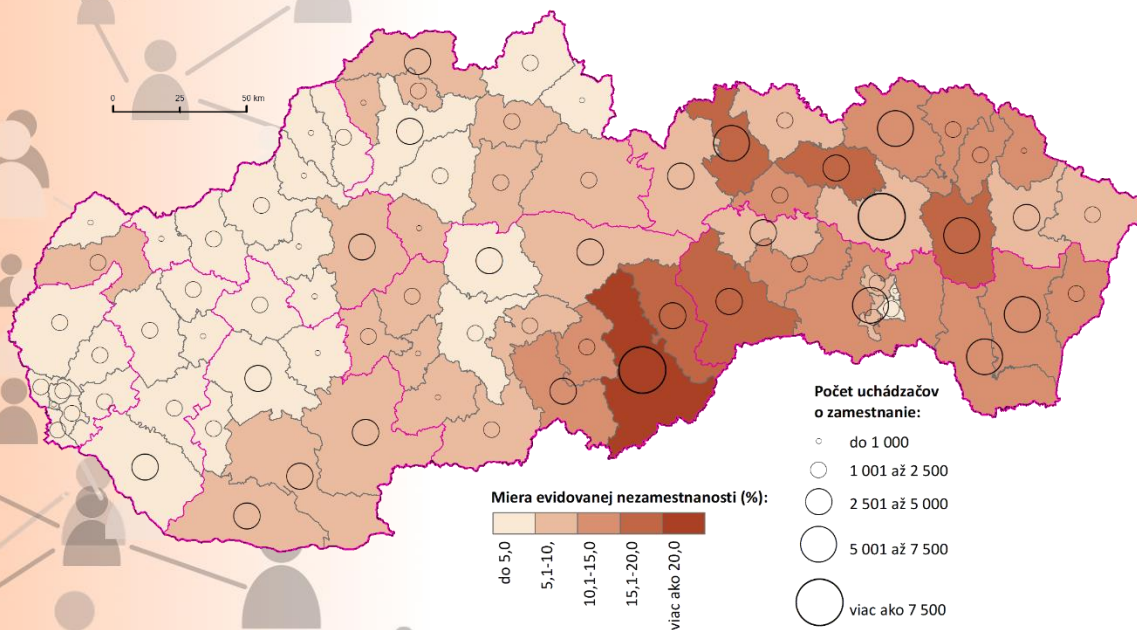
2.1 Vytváranie pracovných príležitostí

Pracovné príležitosti vo všeobecnosti alebo ukazovatele (ne)zamestnanosti konkrétnejšie možno považovať za jeden zo základných indikátorov regionálnych disparít. Preto riešenie tejto problematiky možno pokladať v kontexte regionálneho rozvoja za fundamentálnu (Lauko et al. 2009, Rajčáková a Švecová 2010). V súčasnosti, v čase globálnych ekonomických problémov alebo hospodárskych diverzií a internacionálnych (ne)systémových opatrení sa riešenie témy nezamestnanosti javí ako vysoko aktuálne.

K základným ukazovateľom, ktorým možno identifikovať potenciál územia a ľudského kapitálu v ňom patria štatistiky uchádzačov o zamestnanie, ktoré pravidelne na svojej webovej stránke zverejňuje Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. Podľa ich metodiky, uchádzač o zamestnanie je občan hľadajúci zamestnanie, zaradený do evidencie nezamestnaných na Úrade práce po podaní písomnej žiadosti o sprostredkovanie zamestnania. Na konci apríla 2022 bolo na Slovensku 193 409 uchádzačov o zamestnanie, čo predstavuje mieru evidovanej nezamestnanosti na úrovni 6,54 % . V priestore ide však o nerovnomerné rozmiestnenie (obr. 2.1). Kým na západe, resp. severozápade Slovenska ide o podpriemernú evidovanú mieru nezamestnanosti, na východe, resp. juhovýchode Slovenska evidujeme zvýšené miery nezamestnanosti a výrazne nadpriemerný počet uchádzačov o zamestnanie. Aj tento ukazovateľ nám potvrdzuje dlhodobo zaužívané členenie Slovenska na dva odlišné regióny (Korec 2005, Lauko et al. 2009). Ako konštatuje Székely (2001, s. 167), ekonomická vyspelosť regiónu je priamym odrazom schopností jeho obyvateľov čeliť reštrukturalizačným zmenám a deštrukcii zamestnaneckej základne generovaním nových pracovných miest, ako aj odrazom jeho schopnosti prispôbiť sa zmeneným podmienkam na trhu práce. V prípade regiónov na západe Slovenska má podstatný vplyv na ich ekonomickú vyspelosť úroveň urbanizácie, miera podnikateľskej aktivity, zvýšená diverzifikácia ekonomických aktivít, ako aj výhodná veková a vzdelanostná skladba ich obyvateľstva, ktoré sú do značnej miery odrazom priaznivej relatívnej geografickej polohy z hľadiska blízkosti k susedným centráram ekonomického rastu. Všetky uvedené faktory, priaznivo ovplyvňujúce situáciu na regionálnych trhoch práce

v západnej časti Slovenska, je potrebné študovať v historickom kontexte. Na druhej strane, vo východnej časti štátu sa postupne prehĺbuje historicky zdedená periférnosť predovšetkým jej okrajových regiónov, čo v syntetickom pohľade dokumentuje práve nepriaznivá situácia na jednotlivých východoslovenských regionálnych trhoch práce. Výrazné regionálne rozdiely sa odstraňujú priamymi a nepriamymi nástrojmi regionálnej politiky.

Pri porovnaní dlhších časových radov možno konštatovať, že ide o zanedbávanú tému, ktorej sa zodpovedné orgány venujú iba okrajovo. Ide o tému, ktorá podmieňuje ďalšie procesy v spoločnosti, akými sú migrácia obyvateľstva z východu na západ krajiny aj z dôvodu pracovných príležitostí.

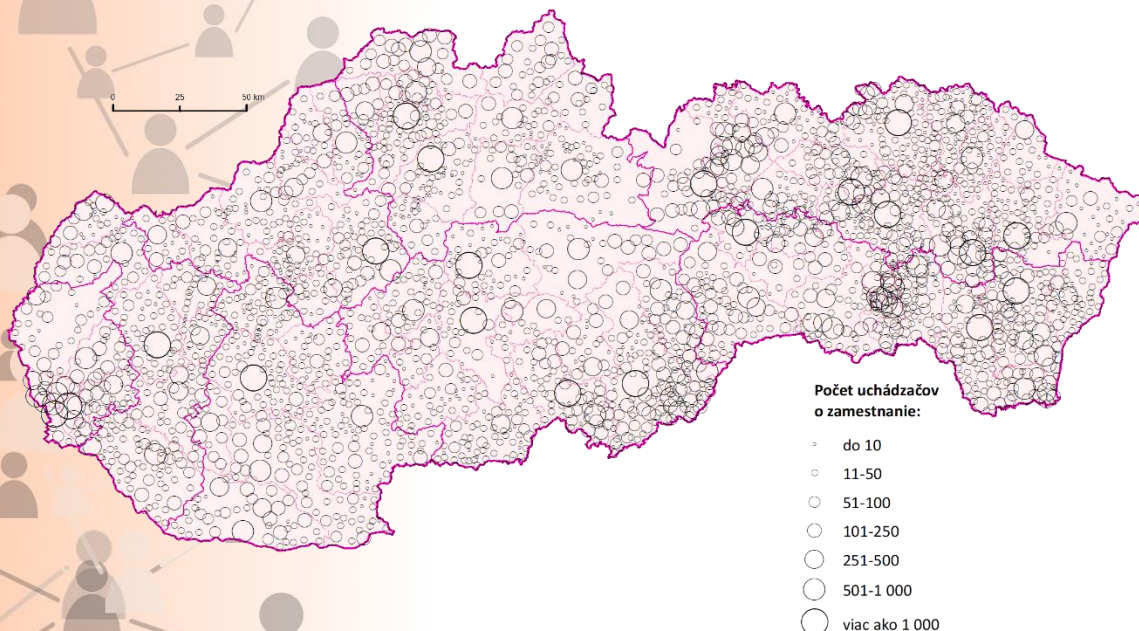

Obr. 2.1. Miera evidovanej nezamestnanosti a stav uchádzačov o zamestnanie ku koncu mesiaca apríl 2022

Zdroj dát: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (2022)

Pri analýze na nižšej hierarchickej úrovni, na úrovni obcí, možno identifikovať regióny potenciálu pracovných síl na území Slovenska (obr. 2.2), pričom ide najmä o obce z východného Slovenska. To predstavuje príležitosť pri hľadaní pracovnej sily pre

potenciálnych zamestnávateľov. Často sa stáva, že v mestách, resp. na západnom Slovensku je plná zamestnanosť a zamestnávatelia dlhodobo nevedia obsadiť niektoré pracovné príležitosti. Vidiek ponúka príležitosť množstva kvalifikovanej pracovnej sily. K diskusii je skôr potrebné pristupovať v zmysle priestorového rozmiestnenia zamestnávateľov. Slovensko je rozlohou malá krajina a dochádzkové regióny za prácou sa zväčša delimitujú do vzdialenosti približne 100 km. Otázna je preto skôr motivácia dochádzky do zamestnania na väčšie vzdialenosti. Uchádzači o zamestnanie často dlhodobo čakajú na vhodné pracovné príležitosti v okolí svojho bydliska.

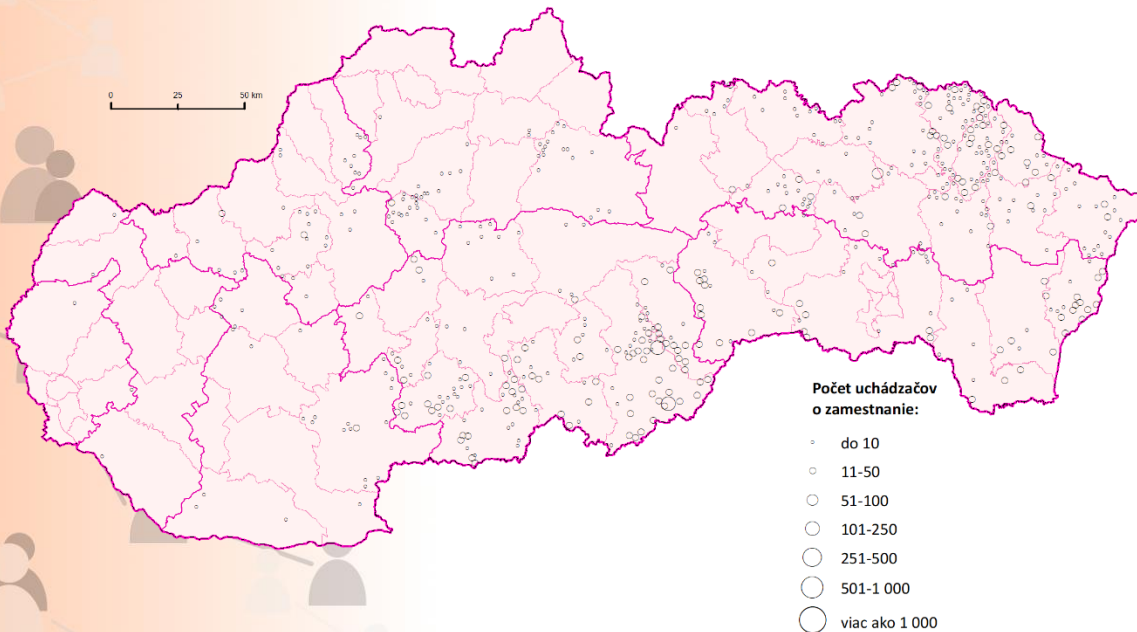

Obr. 2.2. Stav uchádzačov o zamestnanie ku koncu mesiaca apríl 2022

Zdroj dát: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (2022)

V obciach do 250 obyvateľov (obr. 2.3) bolo v apríli 2022 k dispozícii 5 102 uchádzačov o zamestnanie. Charakter týchto uchádzačov súvisí s demografickou štruktúrou obyvateľstva a zároveň poukazuje na dlhodobé zanedbávanie týchto regiónov. Z celkovej počtu je 27 uchádzačov mladistvých a 172 absolventov. Zväčša teda ide o uchádzačov so skúsenosťou na pracovnom trhu, ktorí čakajú na príležitosť zamestnať sa. Do 10 uchádzačov sa vyskytuje vo

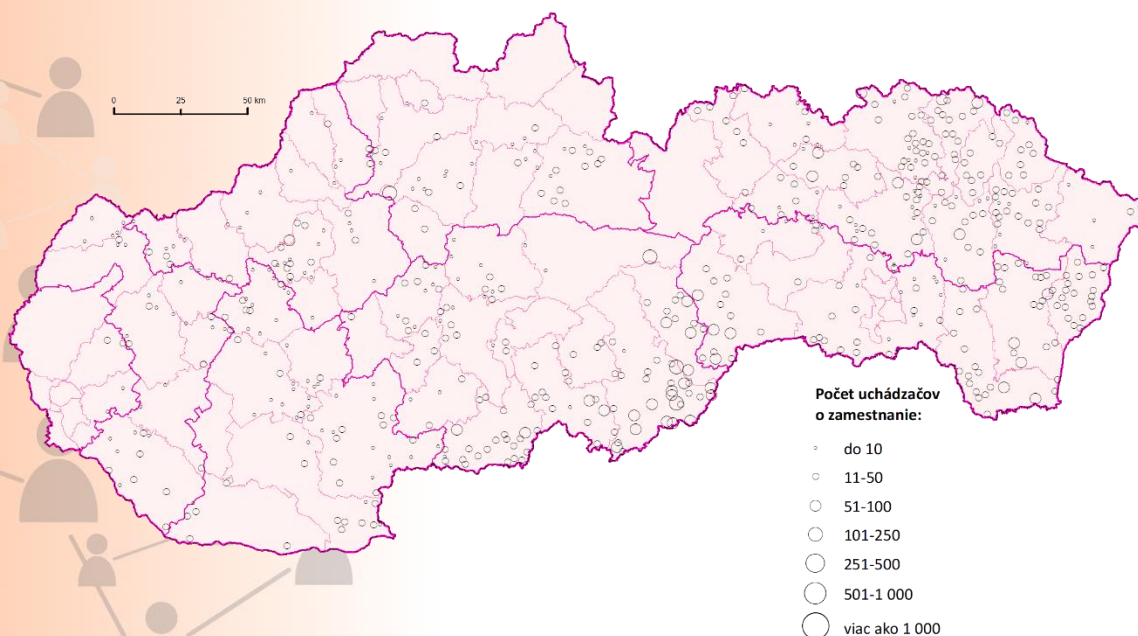
viac ako dvoch tretinách (70 %) týchto obcí, v 30 % obcí ide o počet uchádzačov v počte 11–50. V troch obciach do 250 obyvateľov je počet uchádzačov vyšší ako 50.

Obr. 2.3. Stav uchádzačov o zamestnanie ku koncu mesiaca apríl 2022 v obciach do 250 obyvateľov

Zdroj dát: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (2022)

V obciach s 251–500 obyvateľmi čaká na príležitosť takmer 11 500 uchádzačov o zamestnanie (obr. 2.4), z nich 47 tvoria mladiství a 415 uchádzačov je absolventov. V tretine obcí je do 10 uchádzačov, 61 % obcí disponuje viac ako 10 uchádzačmi (a menej ako 50), v 7 % obcí je k dispozícii viac ako 50 uchádzačov o zamestnanie.

Obr. 2.4. Stav uchádzačov o zamestnanie ku koncu mesiaca apríl 2022 v obciach s 251–500 obyvateľmi

Zdroj dát: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (2022)

Vidiek ako taký je schopný vytvárať pracovné príležitosti aj mimo primárneho sektora, pre ktorý je príznačný pokles zamestnanosti (pozri kap. 2.2). V mnohých vidieckych obciach boli umiestnené významné domáce alebo zahraničné investície. Ide o zmenu priemyselnej mapy Slovenska (pozri kap. 2.3), investori často v snahe minimalizácie nákladov hľadajú priestory na vybudovanie svojich spoločností práve na vidieku. Mnohé najväčšie spoločnosti strojárskeho alebo iného priemyselného odvetvia založili svoje spoločnosti práve na vidieku (Zavar, Teplička nad Váhom, Voderady, Lozorno a pod.). Zakladanie priemyselných parkov pre prilákanie potenciálnych zamestnávateľov v regiónoch s potenciálnymi zamestnancami ponúka zaujímavú investičnú príležitosť.

Záverom možno podotknúť, že (ne)zamestnanosť je výrazne časovo premenlivý fenomén, preto prípadovú analýzu je potrebné vnímať v týchto súvislostiach. Zároveň je potrebné poznamenať, že pre zamestnanosť je príznačná výrazná mobilita v priestore. Székely (2001)

diskutuje o tzv. regionálnych „tokových režimoch“ nezamestnanosti (obr. 2.5). Jednotlivé tokové režimy nezamestnanosti sú definované podľa toho, či obyvatelia regiónu majú nadpriemernú alebo podpriemernú pravdepodobnosť stať sa nezamestnanými (t.j. či región vykazuje kladnú alebo zápornú hodnotu rozdielu medzi regionálnou a celoštátnou mierou prítoku do evidencie nezamestnanosti) a zároveň, či regionálni nezamestnaní majú nadpriemernú alebo podpriemernú pravdepodobnosť byť vyradení z evidencie nezamestnanosti (t.j. či región vykazuje kladnú alebo zápornú hodnotu rozdielu medzi regionálnou a celoštátnou mierou odtoku z evidencie nezamestnanosti).

		Miera prítoku	
		Nízka	Vysoká
Miera odtoku	Nízka	Nízka pravdepodobnosť stať sa nezamestnaným a nízka pravdepodobnosť zostať	Vysoká pravdepodobnosť stať sa nezamestnaným, ale nízka pravdepodobnosť zostať
	Vysoká	Nízka pravdepodobnosť stať sa nezamestnaným, ale vysoká pravdepodobnosť zostať	Vysoká pravdepodobnosť stať sa nezamestnaným a vysoká pravdepodobnosť zostať

Obr. 2.5. Typologické členenie regionálnych tokových režimov nezamestnanosti
 Zdroj: Székely (2001)

Ako však konštatuje Bezák (2001), ak má podpora ekonomického alebo sociálneho rozvoja priniesť úžitok obyvateľom nejakého územia, ktoré podľa vhodne zvolených kritérií pomoc potrebuje, potom by toto územie malo byť vyhraničené tak, aby spĺňalo podmienku uzavretosti. Iba tak sa dá zabezpečiť, že z nových pracovných miest budú mať prospech nezamestnaní obyvatelia daného regiónu a nie osoby dochádzajúce za prácou z iných regiónov s podstatne nižšou mierou nezamestnanosti. V tejto súvislosti sa otvára otázka regionálnych trhov práce, čiže región, kde existuje územný súlad medzi dopytom a ponukou práce. Bezák

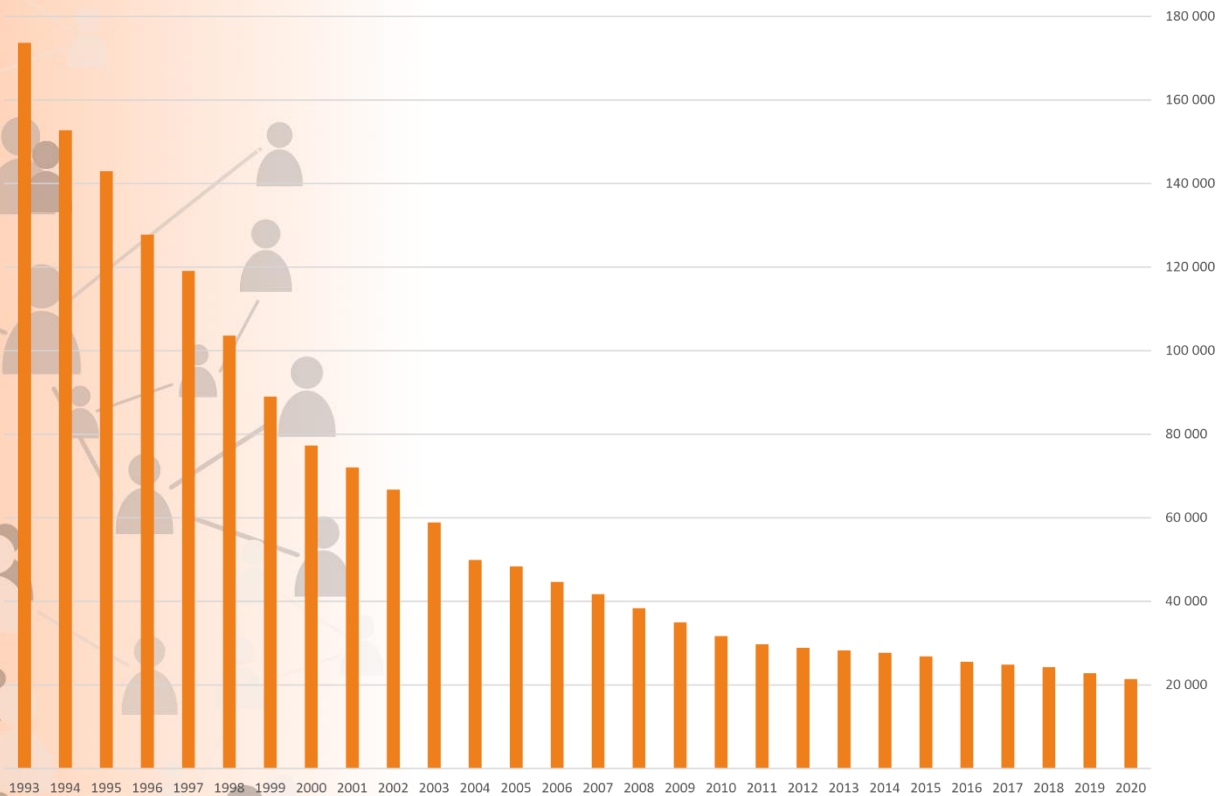
(2001, s. 297) definuje regionálny trh práce ako územie, v ktorom sa rozhodujúca väčšina reálnych i potenciálnych tokov za prácou realizuje vo vnútri jeho hraníc a toky smerujúce cez hranice daného územia nie sú významné. Aj preto dáta o (ne)zamestnanosti na úrovni krajov alebo okresov na podstate aktuálneho územno-správneho členenie nezodpovedajú vzťahom regionálnej štruktúry Slovenska a vidiek ako taký v týchto štruktúrach zaniká.

2.2 Pôda a poľnohospodárstvo

Možno sa stotožniť s tvrdením Škamlovej a Klobučníka (2019, s. 211), že poľnohospodárstvo je nielen základnou hospodárskou činnosťou človeka, ale zároveň jedným z najsilnejších a najtrvalejších znakov vidieckosti. Práve poľnohospodárstvo bolo po stáročia vo väčšine vidieckych regiónov dominantným zdrojom zamestnanosti a hnacím motorom ekonomiky vidieka. Zároveň sa jeho všadeprítomný vplyv odrazil na formovaní vidieckej society, kultúry a obraze krajiny ako takej. Inak tomu nebolo ani na Slovensku, ktorému bolo často označované ako „*agrárna krajina*“. Po roku 1989 sa výrazné zmeny v spoločensko-politickej orientácii prejavili aj v agrosektore. Od centralizácie výrobných kapacít, koncentracii pôdneho fondu a vysokej špecializácie z obdobia kolektivizácie, došlo aj v našich podmienkach k postupnej decentralizácii výroby a prechodu na trhovú ekonomiku. Zameranie poľnohospodárskych podnikov sa diferencovalo, zväčšila sa pestrosť výroby a podnikom sa naskytla možnosť etablovať sa na konkurenčnom zahraničnom trhu. Transformácia tohto výrobného procesu však prebiehala (a z pohľadu viacerých odborníkov možno povedať, že i v súčasnosti prebieha) najpomalšie zo všetkých výrobných aktivít, čo má prirodzene svoje dôsledky medzi inými nedostatočnú prepojenosť poľnohospodárstva so spracovateľskými podnikmi, stratu spätosti novej generácie s pôdou, či pustnutie časti poľnohospodárskej krajiny.

Problémov v poľnohospodárstve v porovnaní s inými výrobnými odvetvami je klesajúci trend zamestnanosti. Kým v roku 1993 bol priemerný evidenčný počet zamestnancov v poľnohospodárstve 173 711 zamestnancov, v roku 2020 to bolo 21 414 zamestnancov

(obr. 2.6). Pokles zamestnanosti však nebol rovnomerný, výraznejšie klesol v živočíšnej výrobe. V porovnaní s rokom 1993 dosahuje súčasný počet trvale činných robotníkov v živočíšnej výrobe iba 12 % pôvodného stavu, v rastlinnej výrobe iba 33 %.

Obr. 2.6. Vývoj priemerného evidenčného počtu zamestnancov v poľnohospodárstve v rokoch 1993–2020

Zdroj dát: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2022)

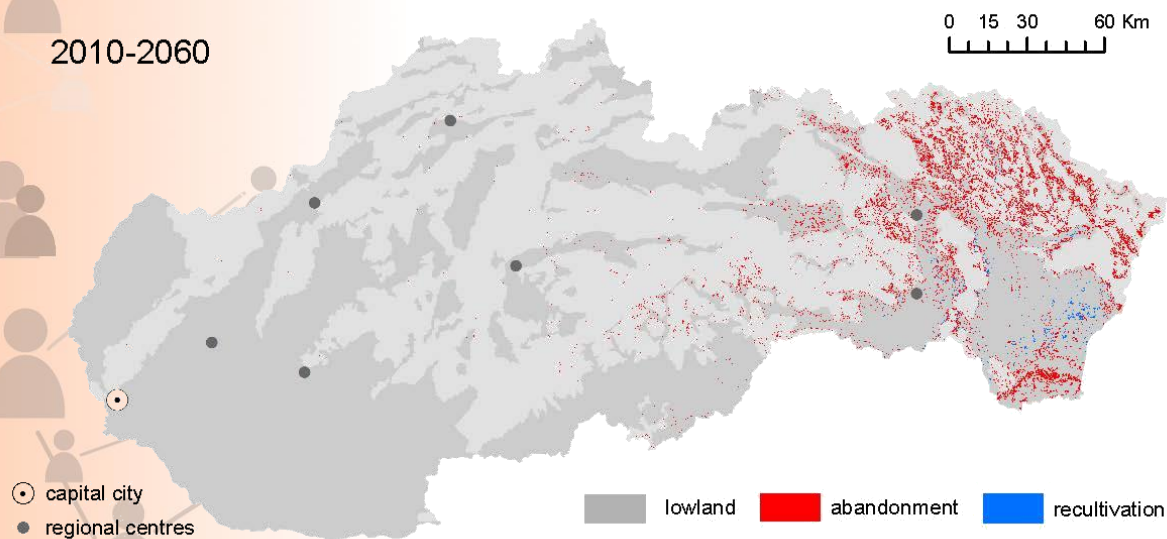
Pokles zamestnanosti v poľnohospodárstve súvisí so zvyšovaním mechanizácie výroby a potrebou znižovania nákladov (Danglová 2006), ako aj vplyvom transformačného procesu a vstupu Slovenska do Európskej únie a s tým súvisiacia štátna poľnohospodárska politika (Némethová a Jaďuďová 2018). Pokles agrárnej zamestnanosti bol pritom výrazne regionálne diferencovaný (Némethová et al. 2017, Škamlová a Klobučník 2019). S poklesom zamestnanosti v poľnohospodárstve a atraktivitou takéhoto zamestnania dochádza aj k zvyšovaniu priemerného veku zamestnanca, pričom v súčasnosti prevyšuje 50 rokov.

Negatívny trend súvisí aj s finančným ohodnotením. Priemerná mesačná nominálna v poľnohospodárstve v sledovanom období bola na úrovni pod 80 % priemernej mzdy v národnom hospodárstve (Vozárová a Marchevská 2019). Problémom je teda najmä príjmová neatraktivita poľnohospodárstva pre mladú generáciu, čo má za následok zhoršenie vekovej štruktúry pracovných síl v poľnohospodárstve, čo sa prejavuje aj v priestore slovenského vidieka.

Poľnohospodárska pôda je základným výrobným prostriedkom poľnohospodárstva. Negatívnym trendom je pokles výmery poľnohospodárskej pôdy, pričom v uplynulých troch dekádach poklesla jej výmera celkom o 70 000 ha, čo predstavuje asi 3 % (Škamlová a Klobučník 2019). Za negatívny jav považujeme vyňatie ornej pôdy z poľnohospodárskeho pôdneho fondu a následnú klasifikáciu do kategórie zastavaných plôch. Na nárast zastavaného územia vo vzťahu k mestám upozorňuje aj správa Habitat III (2017). Dodávame, že medzi rokmi 1996 a 2021 dosiahol index poklesu poľnohospodárskej pôdy na Slovensku hodnotu 97,1 avšak index rastu zastavanej plochy rástol na úroveň 122,5. Z pôvodných 196 131 ha zastavanej plochy v roku 1996 došlo k nárastu na 240 169 ha (Štatistický úrad SR 2022). Je však potrebné poznamenať, že zastavanosť územia je problém najmä v mestách, vidiek má dostatok pozemkov, preto sa ukazuje ako potrebné znížiť záber nových plôch využitím budov štátu, ktoré neplnia svoj pôvodný účel. Pokles výmery ornej pôdy môže predstavovať za potenciálne existenčný problém pre zabezpečenie potravinovej sebestačnosti.

Okrem toho sa v poľnohospodárstve začal vo zvýšenej miere prejavovať fenomén pustnutia kultúrnej poľnohospodárskej krajiny. Mnohé tradične poľnohospodárske (vidiecke) regióny pustnú, dochádza k zmene využívania pôdy na Slovensku (Pazúr et al. 2020). Z analýzy citovaných autorov vyplýva, že spustnuté pôdy sa nachádzajú najmä na rovinách, avšak za ostatné roky je miera spustnutia vyššia v horských regiónoch. Zároveň pravdepodobnosť spustnutia pôdy sa zvyšuje so zvyšujúcou sa vzdialenosťou od hlavného mesta. Vypracovaný scenár do roku 2060 naznačuje, že budúce pustnutie poľnohospodárskej pôdy a jej rekultivácia môžu byť do značnej miery determinované klimatickými a terénnymi faktormi a v menšej

miere blízkosťou hospodárskych centier. K najvyššiemu nárastu takejto pôdy dôjde na východe Slovenska (obr. 2.7).

Obr. 2.7. Budúci scenár zmeny využívania poľnohospodárskej pôdy v roku 2060
Zdroj: (Pazúr et al. 2020)

Kategórie poľnohospodárstva vo vnútornej štruktúre sídla mestského alebo vidieckeho typu sú zastúpené prioritne extenzívne, sú to zväčša maloplošné formy s pomerne vysokým podielom ľudskej práce, ale často aj s využitím malej výkonnej techniky hlavne pre kyprenie pôdy, kosenie trávnych plôch, zavlažovanie, ochranu proti chorobám a škodcom. Z pestovaných plodín dominuje ovocie, zelenina, byliny pre homeopatiu, kulinárstvo a čajoviny. Zreteľná je eminentná snaha pestovateľov o experimentovanie a šírenie skúseností a poznatkov medzi členmi spoločnej komunity a rovnakej záujmovej orientácie, čo je možné označiť ako aktívny proces komunitného učenia sa. To sa prejavuje jednak v pestovaní nových, doteraz netradičných druhov ovocia s vysokými utilitárnymi hodnotami, ako aj v návrate k starým kultúrnym druhom. Tieto prístupy sú podporované aj čoraz rozšírenejším a Európskou úniou podporovaným komplexnejším konceptom urbánnych ekosystémových služieb. Tieto reflektujú nielen potrebu podpory potravinovej produkcie, ale aj adekvátne

odozvu na klimatické zmeny, s nimi spojené riziká a potrebu adaptácie (Národná správa o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III 2017).

Spoločná poľnohospodárska politika limituje potenciál vidieka

Spoločná poľnohospodárska politika z rezortu pôdohospodárstva reflektuje na agendu vidieka. Obsahuje však viaceré problematické časti, ktoré v tomto koncepčnom dokumente kladú dôraz na agrosektor ako taký a v nedostatočnej sfére sa orientujú na využitie potenciálu vidieka. Uvedený strategický materiál predstavuje rámec pre definovanie vidieckych oblastí. Združenie miest a obcí Slovenska preto požaduje zdôraznenie tejto skutočnosti v predloženej dokumente. Slovenská republika nemá konkrétnu definíciu vidieckych oblastí v legislatívnom, politickom a inštitucionálnom rámci. Tento problém ZMOS rieši práve spracovanou dopadovou štúdiou.

Miestnu územnú samosprávu tvorí 2928 samospráv, z ktorých je 2661 obcí s počtom obyvateľov do 3 000, zo 141 miest má 21 miest menej ako 5 000 obyvateľov a celkový počet obcí, ktoré tvoria miestnu územnú samosprávu na Slovensku tak predstavuje 96 %. Slovensko je z hľadiska štruktúry samospráv, ale aj s prihliadnutím na výrazný nepomer medzi veľkostnými kategóriami typická vidiecka krajina. Napriek tomu nemá konkrétnu definíciu vidieckych oblastí, preto považujeme za dôležité, aby tento faktor zohrával dôležitú úlohu a nechýbal v kľúčových strategických dokumentoch. To by malo odrážať aj vecný prístup napríklad vo forme:

- konkrétnych navrhovaných opatrení;
- jasných intervencií;
- vyčlenených alokácii, ktoré budú kombináciou východísk.

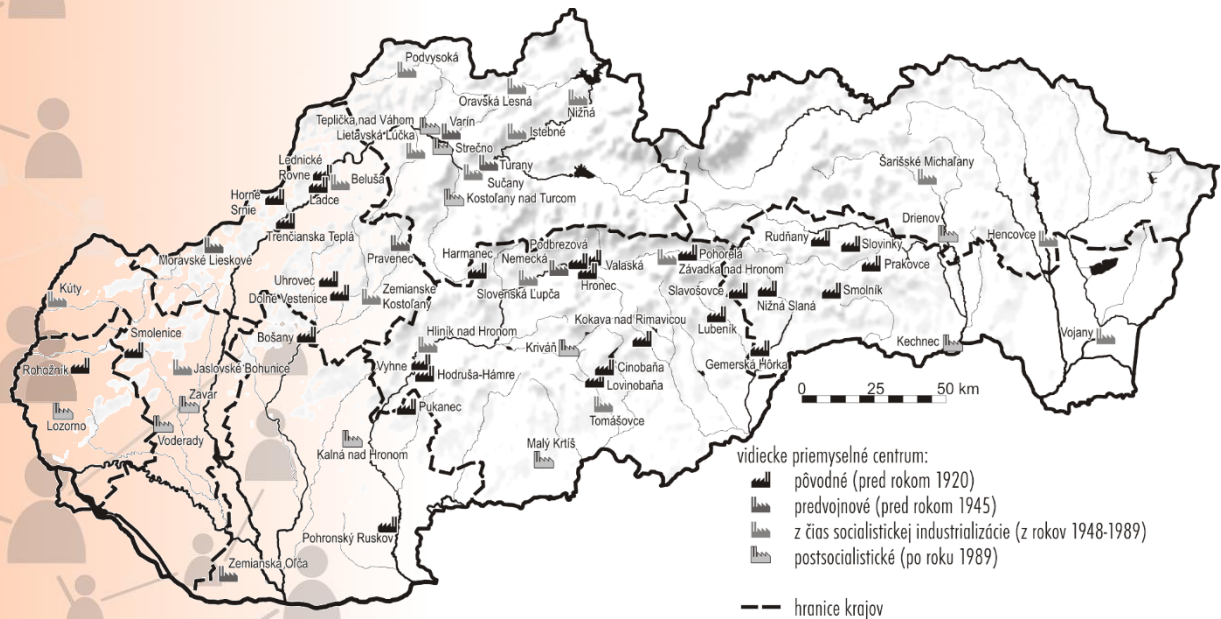
Nakoľko tak dôležité oblasti absentujú v dokumente, je potrebné ho z hľadiska spracovávanej štúdie vnímať z pohľadu miestnej samosprávy vo vzťahu k rozvoju vidieka a vidieckych obcí za nedostatočný. Nemali by sme opomenúť ani program LEADER, ktorý v predloženej návrhu pokryje 41 % vidieckej populácie z celkovej v SR 87,7 %), čo je aj výsledkom skutočnosti –

neexistencie vymedzenia rozvoja vidieka v legislatívnom, politickom a inštitucionálnom rámci a medzisektorovom ponímaní, v záujme navrhovania a prijímania opatrení, nástrojov a legislatív pre budúci udržateľný a živý vidiecky rozvoj.

2.3 Priemysel

Z historického vývoja priemyslu na Slovensku (Mládek 1990, Rusnák a Takáč 2019) vyplýva, že počas socialistickej industrializácie sa najvýznamnejšími priemyselnými centrami stali mestá. V potransformačnom období dochádza k novým vývojovým tendenciám a zakladajú sa tzv. priemyselné parky v širšom okolí miest, v ich suburbánnych zónach, resp. na vidieku. Postupne tak dochádza k transformácii pôvodne poľnohospodárskych obcí na obce s priemyselnou funkciou. Je nutné poznamenať, že takéto funkcie mali vidiecke obce aj pred rokom 1990, avšak ich výraznejšia transformácia začala prebiehať až počas trhového hospodárstva (Lauko et al. 2014).

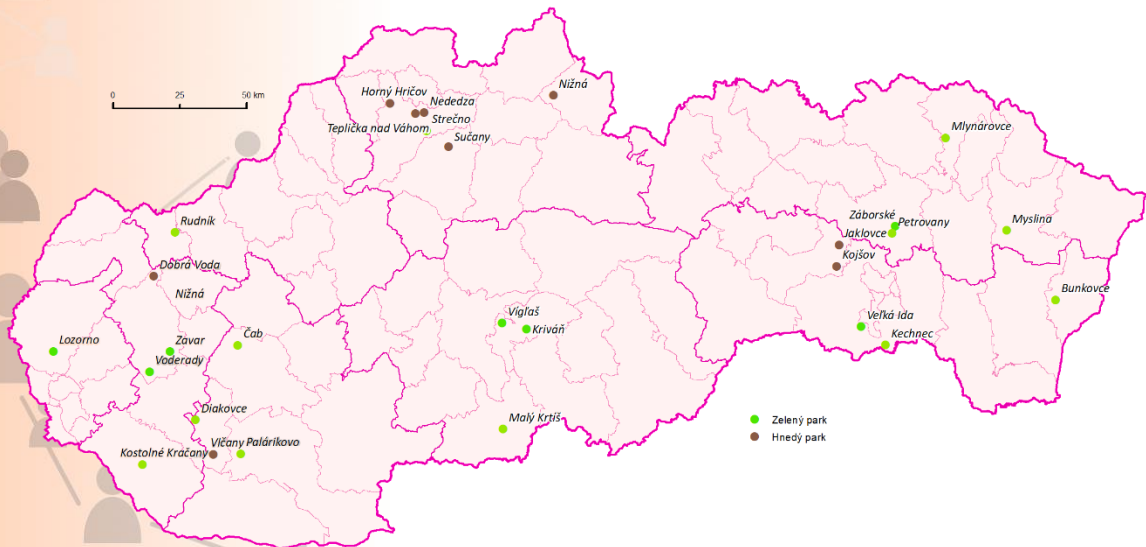
Vidiecke priemyselné centrá na Slovensku možno rozdeliť do štyroch skupín (Lauko et al. 2014). Prvé z nich možno označiť ako pôvodné, keďže rozvoj priemyslu v regióne podmienil vznik obce. Zväčša ide o banícke obce alebo obce, ktoré vznikli pri sklárňach, papierňach či cementárňach. Druhú skupinu vidieckych priemyselných centier predstavujú obce, ktoré nadobudli priemyselnú funkciu v medzivojnovom období, resp. počas II. svetovej vojny (1918–1948). Vidiecke obce, ktorých spriemyselňovanie nastalo počas socialistickej industrializácie tvoria ďalšiu skupinu centier. Posledný typ predstavujú potransformačné obce ako vidiecke priemyselné centrá (obr. 2.8). V ostatnom období sa na území vybraných regiónov v okolí väčších miest prejavuje aj proces decentralizácie ekonomických činností (najmä v priemysle) v kontexte procesu komerčnej suburbanizácie.

Obr. 2.8. Vidiecke priemyselné centrá na Slovensku
 Zdroj: (Lauko et al. 2014)

Na vidieku sa po vstupe do Európskej únie začal priemysel koncentrovať do priemyselných parkov, ktorých rozvoj je príznačný aj pre vidiek. Priemyselné parky reprezentujú vhodný nástroj na znižovanie regionálnych disparít na území Slovenska (Lauko et al. 2014). Vznik priemyselných parkov sa riadi platnou legislatívou SR, resp. smernicami a nariadeniami vlády SR a NR SR. Mapovanie a tvorba databázy štátom podporovaných priemyselných parkov je jednou z kľúčových aktivít Slovenskej agentúry pre rozvoj investícií a obchodu (www.sario.sk). Agentúra SARIO klasifikuje priemyselné parky do dvoch skupín: voľné a zaplnené priemyselné parky. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky rozoznáva aj iné ako priemyselné parky (Prešo 2018): agro park, technologický park, vedecko-technologický park, logistický park/centrum. Z analyzovaných zdrojov bolo na vidieku identifikovaných 28 priemyselných parkov (obr. 2.9). Je potrebné poznamenať, že tento počet nemusí byť aktuálny, keďže ide o priemyselné parky podporované štátom, avšak budované sú aj priemyselné parky zo súkromných alebo iných zdrojov, ktorých databáza na Slovensku absentuje. Z analyzovaných

priemyselných parkov je takmer tretina typu brownfield, teda parkov, ktoré vznikli na hnedej lúke. Ide o park vybudovaný na už zastavanej a využívannej ploche.

Obr. 2.9. Priemyselné parky na Slovensku

Zdroj: Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu, Podnikateľská aliancia Slovenska, o.z., Prečo (2018)

Príležitosťou pre vidiek je podpora štátu v oblasti priemyselnej politiky (tab. 2.1), pričom nejde iba o politiku podpory zahraničných investorov, ale aj slovenských subjektov a regiónov (Rusnák a Takáč 2019). Zároveň je potrebné si uvedomiť, že najväčšie investície do priemyselných parkov má Slovenské hospodárstvo zrejme za sebou. Potenciál pre rozvoj v tejto oblasti teda už naráža na svoje limity a na prilákanie (hlavne zahraničného) investora je potrebné vynaložiť stále viac úsilia a podporných mechanizmov či stimulov. Stále však v mnohých regiónoch vidíme potenciál pre investície najmä vzhľadom na cenu pracovnej sily, ktorá môže byť impulzom (popri štátnej intervencii) pre rozvoj priemyselných parkov aj v menej rozvinutých regiónoch. Preto v mnohých prípadoch smerovanie potenciálnych investorov aj na vidiek a do menej rozvinutých regiónov Slovenska má zmysel a perspektívu nielen pre miestne obyvateľstvo, ale aj pre investora ako potenciál návratu vložených financií.

Je potrebné si tiež uvedomiť multiplikačný efekt priemyslu pre rozvoj ďalších odvetví hospodárstva.

Tab. 2.1. Podpora štátu v oblasti priemyselnej politiky

Analytická jednotka	Politika podpory	Príklad Slovenska
Firma	Podpora malých a stredných podnikov Prilákavanie zahraničných firiem Povzbudzovať domáce firmy k exportným činnostiam Pomáhať domácim podnikom proti zahraničnej konkurencii	cestovný ruch automobilový priemysel
Odvetvie	Zachovanie strategických odvetví Podpora upadajúcich odvetví Podpora nových odvetví	automobilový priemysel ťažba hnedého uhlia
Priestor	Ekonomicky zaostalé regióny Regióny „potenciálneho rastu“ Budovanie klastrových foriem	Zákon o podpore menej rozvinutých regiónov Zákon o priemyselných parkoch

Zdroj: Rusnák a Takáč (2019)

2.4 Brownfieldy

Verejná správa a samospráva je normatívny koncept, ktorý popisuje kvalitnú a riadnu správu verejných majetkov v podmienkach moderného demokratického rozhodovania založeného na rešpektovaní základných práv a slobôd ekonomických aktérov. „Dobrá správa“ možno uplatniť aj pri správe toho „zlého“, akým je napríklad rastúci počet brownfieldov (Klusáček et al. 2018). Slovenská agentúra životného prostredia buduje databázu brownfieldov. Zamiera sa však len na mestá. Zatiaľ má zmapovaných 6 krajov. Pre potreby vznikajúcej databázy definuje brownfield ako nehnuteľnosť v už zastavanom území, ktorá nie je efektívne využívaná, je zanedbaná, prípadne aj kontaminovaná, a nie je možné ju efektívne využívať bez toho, aby sa

vykonala jej obnova. V 106 zmapovaných mestách bolo identifikovaných 544 území brownfieldov, ktoré možno rozdeliť na územia:

- priemyselnej výroby;
- bývania a občianskej vybavenosti;
- poľnohospodárskej a lesohospodárskej výroby;
- ťažobných areálov;
- športu, rekreácie a cestovného ruchu;
- skládok odpadu;
- vojenských objektov a zariadení;
- dopravnej a technickej infraštruktúry;
- iné.

Najviac brownfieldov v mapovaných mestách sa nachádzalo na územiach priemyselnej výroby a územiach bývania a občianskej vybavenosti. Najmenej brownfieldov sa nachádzalo na území skládok a na území vojenských objektov a zariadení.

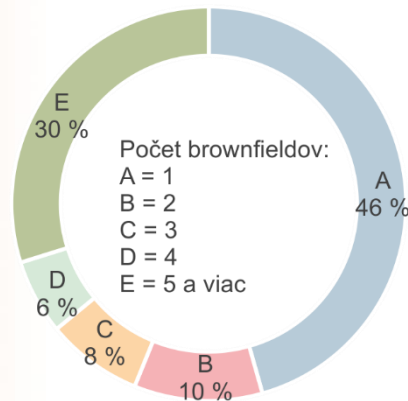
ZMOS v roku 2021 realizoval vlastný prieskum medzi samosprávami, do ktorého sa zapojilo 751 obcí a miest Slovenska. Viac ako polovica samospráv (50,6 %) uviedlo, že na svojom území má aspoň jeden brownfield. Z analýzy vzťahu medzi veľkosťou obce (podľa počtu obyvateľov) a výskytom brownfieldov¹ vyplýva, že existuje štatisticky významný vzťah ($p < 0,000$). Viac ako polovica brownfieldov v skúmaných obciach sa vyskytuje v obciach do 1 000 obyvateľov. V porovnaní s celou skúmanou vzorkou sa v ľudnatejších obciach vyskytuje viac brownfieldov ako sú očakávané hodnoty, v prípade obcí s menším počtom obyvateľov ide o opačnú situáciu.

V obciach, v ktorých sa nachádza brownfield, ide zväčša o viac ako len jeden objekt (obr. 2.10).

V takmer tretine obcí ide o 5 a viac brownfieldov. Vlastníkom mapovaných brownfieldov boli: štát, regionálna samospráva, miestna samospráva, spoločenstvá (družstvá, urbáre), cirkev,

¹ Pri testovaní štatistických hypotéz a na analýzu štatistickej závislosti medzi vybranými skupinami premenných sme využili chí-kvadrát test, Mann-Whitney U test alebo Kruskal-Wallis test, v závislosti od charakteru dát.

súkromný vlastníci. Prieskumom bolo zistené, že vlastníkov brownfieldov je častokrát viac a situáciu komplikujú aj nedoriešené vlastnícke vzťahy.

Obr. 2.10. Počet brownfieldov na území skúmaných samospráv
Zdroj: Prieskum ZMOS, vlastné spracovanie

Viac ako pätina skúmaných samospráv na území ktorých sa nachádza brownfield uviedlo, že na brownfieldy sú viazané aj environmentálne záťaž, ktoré predstavujú potrebu sanácie územia z environmentálneho hľadiska podľa zákona č. 409/2011 Z. z. o niektorých opatreniach na úseku environmentálnej záťaž a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Z uvedeného vyplýva, že bude potrebné vynaložiť viac finančných prostriedkov na revitalizáciu, pretože bude musieť zahŕňať aj sanáciu environmentálnej záťaž. Medzi veľkostnou kategóriou obce (podľa počtu obyvateľov) a viazanosťou brownfieldov na environmentálne záťaž bola potvrdená štatisticky významná závislosť ($p=0,001$). V obciach nad 1 000 obyvateľov boli namerané počty kladných odpovedí vždy vyššie ako očakávané v rámci celej skúmanej vzorky.

Na otázku: Považujete problematiku riešenia brownfieldov na miestnej a regionálnej úrovni za dôležitú? Odpovedalo viac ako 95 % samospráv kladne. Štatistickou analýzou nebola potvrdená závislosť odpovedí na túto otázku a veľkosťou obce podľa počtu obyvateľov ($p=0,215$). Možno konštatovať, že tak počtom obyvateľov menšie ako aj väčšie obce považujú túto problematiku za dôležitú.

Jedným z neriešených problémov je, že dominantná väčšina samospráv, na ktorých území sa nachádza brownfield nemajú pripravený projekt na revitalizáciu brownfieldu/brownfieldov. Z prieskumu vyplýva, že iba 16 % samospráv nejaký projekt pripravený má. Nebola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi veľkostnou kategóriou obce (podľa počtu obyvateľov) a pripraveným projektom na revitalizáciu brownfieldov ($p=0,196$). Na otázku: Realizovali ste už projekt revitalizácie, regenerácie či iného zhodnotenia brownfieldov na Vašom území? Kladne odpovedalo 16 % samospráv. V tomto prípade bola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi veľkostnou kategóriou obce (podľa počtu obyvateľov) a realizovaným projektom na revitalizáciu brownfieldov ($p=0,048$). Vzhľadom na celú skúmanú vzorku samospráv možno konštatovať, že v ľudnatejších obciach bol projekt revitalizácie brownfieldov realizovaný vo zvýšenej miere ako naznačujú očakávané hodnoty.

Iba polovica obcí, v ktorých sa nachádzajú brownfieldy ich má zahrnuté v plánovacích dokumentoch samosprávy (územný plán, PHSR) ako budúce investície. Tieto obce chápu brownfieldy ako investičnú príležitosť. Bola identifikovaná štatisticky významná závislosť ($p=0,012$) veľkostnou kategóriou obce (podľa počtu obyvateľov) a zahrnutím brownfieldov do plánovacích dokumentov ako investičnú príležitosť. Zdá sa, že kategoricky väčšie obce (nad 5 000 obyvateľov) majú vo zvýšenej miere takéto dokumenty prijaté, naopak, obce z kategórie do 200 obyvateľov takýmito dokumentami disponujú v menšej miere. Pozitívnym zistením prieskumu medzi starostami a primátormi je, že v obciach s brownfieldami takmer dve tretiny z nich sa brownfieldami zaoberá v zmysle hľadania vhodných podporných nástrojov na ich revitalizáciu. Možno konštatovať, že neexistuje štatisticky významný rozdiel ($p=0,298$) medzi hľadaním vhodných podporných nástrojov na revitalizáciu brownfieldov a veľkostnou kategóriou obce (podľa počtu obyvateľov).

Prieskumom bolo zistené, že väčšina brownfieldov sú areály bývalých poľnohospodárskych družstiev, budov bývalých škôl, škôlok a výrobných podnikov. Najmenej brownfieldov malo charakter odkalísk. Problémy, ktoré vnímajú samosprávy sú najmä nedoriešené vlastnícke vzťahy. Aj pokiaľ je vlastník známy, nie je ojedinelé, že nemá záujem spolupracovať, prípadne

nemá dostatok finančných prostriedkov. Častokrát sa stretávajú s tým, že objekt, ktorý chcú revitalizovať je kultúrna pamiatka. V neposlednom rade je nevyhnutné v rámci revitalizácie doriešiť aj ostatnú infraštruktúru ako je vodovod, kanalizácia, či prístupová komunikácia. Jedným z riešení, ktoré by samosprávam pomohlo, je dostupnosť výziev na možnosť získať nenávratné finančné prostriedky.

Zhodujeme sa mnohými dokumentmi Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR a ostatných ministerstiev, podľa ktorých by pozornosť mala byť venovaná odstráneniu starých environmentálnych záťaží a revitalizácii neefektívne a nedostatočne využívaných objektov, ktoré predstavujú nielen environmentálnu, ale často aj ekonomickú záťaž pre samosprávy. Jednou z možností riešenia problému brownfieldov je ich regenerácia. Skúsenosti zo zahraničia (Frantál et al. 2015) naznačujú, že častou bariérou regenerácie brownfieldov je ich lokalizácia. Umiestnenie brownfieldov na území vzdialenejších od centra mesta/obce, v riedko zaľudnenom, s obmedzeným dopytom zo strany obyvateľov. Vo všeobecnosti, väčšie brownfieldy (najmä v prípade post-industriálnych a post-poľnohospodárskych lokalít) majú menšiu pravdepodobnosť regenerácie a prestavba trvá dlhšie ako v prípade menších brownfieldov. V tomto zmysle sa ako najproblematickejšie brownfieldy javia veľké post-poľnohospodárske, post-industriálne, post-vojenské objekty a železničné objekty, ktoré sa nachádzajú ďalej od intravilánu (centra obce/mesta), ktorých regenerácia sa bez nejakej formy politickej (hospodárskej) intervencie len ťažko zrealizuje (Lange a McNeil 2004). Je však potrebné poznamenať, že v mnohých prípadoch ani priaznivé podmienky (t. j. vhodná lokalita) nemusia byť na regeneráciu brownfieldov využité. Ide o prípad istých subjektívnych bariér, akými sú nízka miestna politická angažovanosť, nedostatok informácií, nedostatočná komunikácia a spolupráca medzi zainteresovanými stranami. Kľúčoví aktéri tak nie sú schopní využiť miestny potenciál. Naopak, „mäkké faktory“, akými sú politické líderstvo a primeraná spolupráca medzi zainteresovanými stranami môžu aj nedostatočné miestne podmienky a nízky potenciál transformovať na pozitívne výsledky regenerácie brownfieldov (Frantál et al. 2015).

Pre širšiu uplatniteľnosť riešenia problematiky brownfieldov na regionálnej a lokálnej úrovni možno uviesť niekoľko reflexií (Klusáček et al. 2018):

- Neuspokojivá angažovanosť pri riešení problematiky regenerácie brownfieldov (obmedzená participácia). Niektorí zástupcovia môžu svoju neaktivitu ospravedlňovať odvolávaním sa na nedostatočnú politickú podporu alebo nezáujem voličov. Odporúča sa systematické úsilie a určitá trpezlivosť, pretože na dosiahnutie výsledkov regenerácie brownfieldov je zvyčajne potrebné viac ako jedno volebné obdobie. Samospráva predpokladá a pracuje na širšom zapojení zainteresovaných strán.
- Nedostatočný dialóg s rôznymi skupinami aktérov participujúcich na procese regenerácie (obmedzená participácia). Zjednodušené vnímanie problematiky brownfieldov zamerané výlučne na investorov neprináša požadované výsledky. Musí zahŕňať podporný a participatívny prístup k rôznym skupinám zainteresovaných strán a vložiť do dialógu a riešenia problému určité množstvo energie.
- Nedostatočný dialóg medzi orgánmi na rôznych úrovniach verejnej správy a samosprávy (obmedzená schopnosť reagovať). Dialóg medzi orgánmi verejnej správy a samosprávy môže byť v niektorých prípadoch spomalený. Tá istá lokalita s brownfieldmi môže mať rôzne údaje na rôznych informačných platformách. To môže byť veľmi mätúce pre koncového používateľa, ktorý nevie, ktoré informácie sú reálne (aktuálne). Preto je potrebné, aby zainteresované strany na miestnej úrovni spolupracovali s rôznymi registrami brownfieldov, pre zosúladenie svojich informácií a dát.
- Jednostranná forma dialógu (obmedzená participácia). Môže dochádzať k situácii obmedzenej komunikácii na rôznych úrovniach. Orgány na nižších úrovniach správy nie vždy realizujú dopyt po informáciách z vyšších úrovní, či sú tieto informácie efektívne aplikované. V takomto prípade je nevyhnutná medziúrovňová zaangažovanosť zainteresovaných strán na komunálnej, regionálnej a národnej úrovni.
- Preceňovanie úlohy odborníkov a politikov (obmedzená participácia). Často sa vychádza z tvrdenia, že problematika brownfieldov je pre laickú verejnosť príliš zložitá, a preto nie je

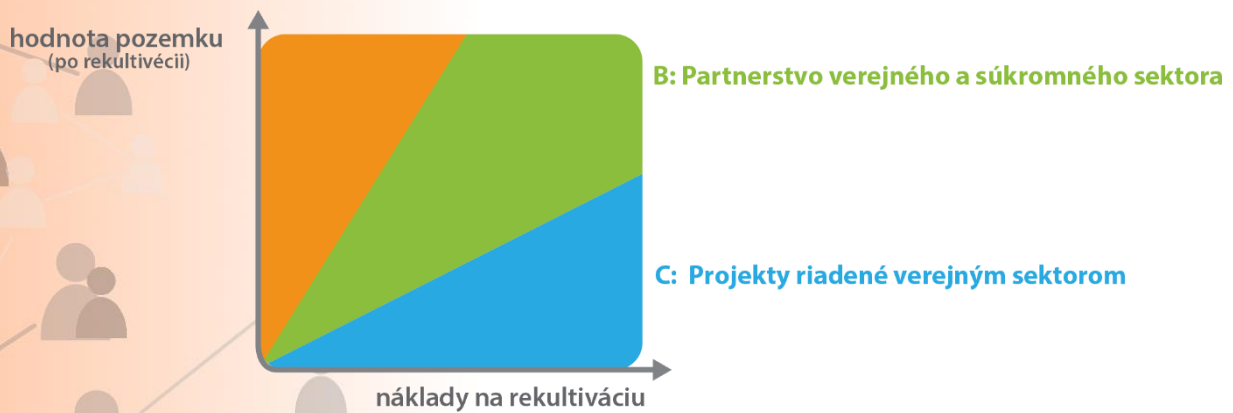
potrebná transdisciplinarita pri ich riešení. Vzhľadom na to, že kompetencia odborníkov (alebo politikov), ktorí rozhodujú o tom, čo by sa malo urobiť, nie je dostatočná, odporúča sa širšie zapojenie verejnosti.

- Snaha zatajiť niektoré informácie (netransparentnosť). V niektorých prípadoch môže ísť o snahu zatajiť informácie a vyhnúť sa tak kritike, sankciám a ďalším možným problémom zo strany verejnej správy a samosprávy. Preto je potrebné zabezpečiť včasné zapojenie potenciálne kritických zainteresovaných strán pri riešení brownfieldov. To môže pomôcť predísť konfliktom v ich skorých štádiách, ktoré by sa časom nahromadili.
- Diskontinuita pri riešení problematiky brownfieldov ovplyvnená rozhodovacím procesom. Kompetentné orgány a aktéri musia byť nielen čo najtransparentnejší, ale v súlade s princípmi dobrej správy vecí verejných musia aj rozdeľovať efektívne spôsoby zapojenia rôznych skupín zainteresovaných strán do procesu regenerácie brownfieldov. Takto progresívne pristupujúce samosprávy pri riešení brownfieldov by mohli byť inšpiratívne aj pre ďalšie, stali by sa dobrým príkladom z praxe.

V rámci projektu CABERNET (2006) bol vypracovaný model A-B-C (obr. 2.11), v rámci ktorého sa posudzujú náklady na rekultiváciu danej lokality a zhodnotenie danej lokality. Možnosti regenerácie brownfieldov sú viaceré a možno identifikovať tri typy lokalít. Model pritom berie do úvahy náklady na regeneráciu, hodnotu pozemku a pod. Lokality sú podľa toho členené nasledovne:

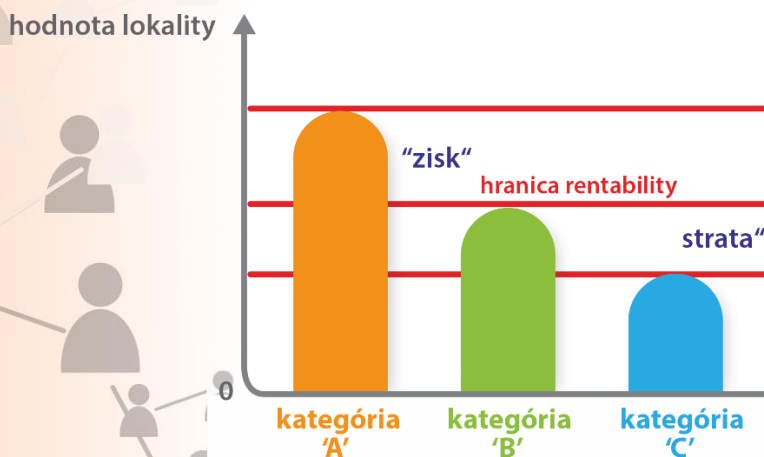
- Lokalita A – tieto lokality sú vyhľadávané súkromným sektorom, nakoľko sú vysoko ekonomicky životaschopné.
- Lokalita B – tieto lokality sú na hranici rentability, preto sú najčastejšie financované prostredníctvom partnerstiev súkromného a verejného sektora.
- Lokalita C – tieto lokality sú vo veľmi zlom stave a ich regenerácie je nerentabilná, preto je zväčša financovaná z verejného sektora.

A: Súkromné projekty

Obr. 2.11. A-B-C model (1)
Zdroj: CABERNET (2006)

Regeneráciu brownfieldov najviac ovplyvňujú náklady, očakávané výnosy, vlastníctvo prípadne partnerské dohody. Je dôležité posúdiť životaschopnosť a rentabilitu jednotlivých brownfieldov. Ako vyplýva z obr. 2.12, súkromný sektor je ochotný investovať resp. uzatvárať partnerstvá po hranicu rentability projektu.

Obr. 2.12. A-B-C model (2)
Zdroj: CABERNET (2006)

Ako možné využitie mnohých brownfieldov na vidieku sa ponúka istá kontinuita v transformovanej podobe. Ide najmä o poľnohospodárske brownfieldy, ako pozostatky

bývalých poľnohospodárskych družstiev. Na ich základoch by bolo možné vybudovať tzv. rodinné farmy, ktoré by viedli k udržateľnosti nielen charakteru vidieka, ale aj hospodárskeho potenciálu s cieľom zabezpečenia potravinovej sebestačnosti regiónu alebo krajiny. Kľúčovým problémom sa však často javia vlastnícke pomery, ktorých vyriešenie môže viesť k rozvoju potenciálu brownfieldov na vidieku.

2.5 Turizmus

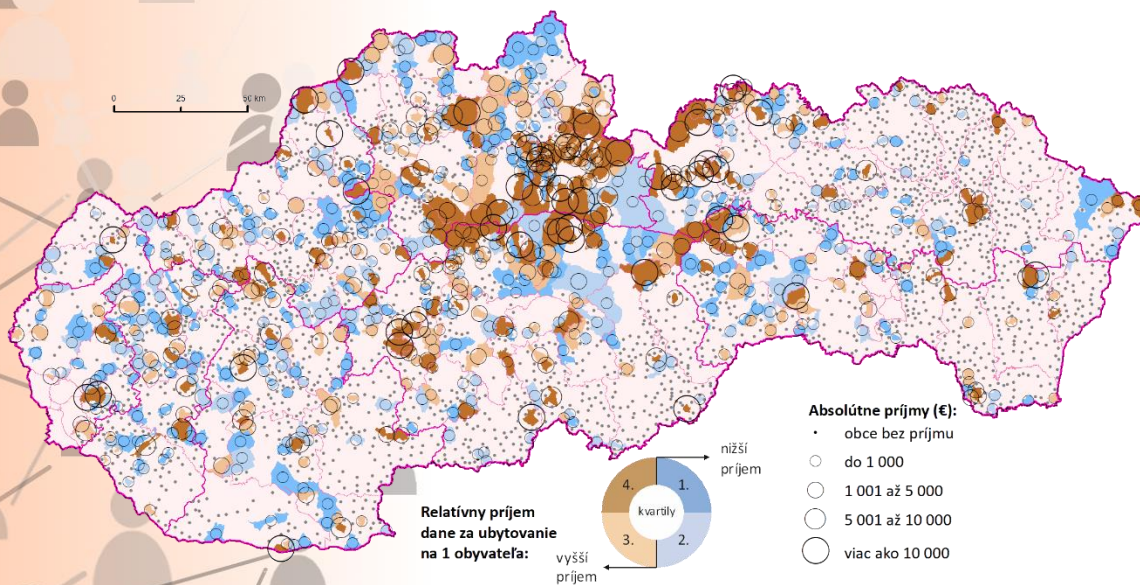
Tému turizmu (cestovného ruchu) na miestnej úrovni je potrebné považovať za veľmi zložitú a komplexnú problematiku. Vychádza to najmä z rôznorodosti miestnej územnej samosprávy, ktorá má regionálne až lokálne špecifiká. Tie nemožno jednoducho generalizovať na celorepublikovú úroveň, avšak ponúkané návrhy zo strany ZMOSu môžu v mnohých prípadoch napomôcť k zefektívneniu procesov vedúcich k zvýšeniu potenciálu pre rozvoj cestovného ruchu na miestnej úrovni (Luptáková et al. 2022).

Ako konštatujú Cákoci et al. (2019), pozícia štátu pri podpore rozvoja turizmu má neprehliadnuteľný význam. Po legislatívnom ukotvení funkčnosti systému v podobe zákona č. 91/2010 Z.z. aktívne vstúpil do podpory domácej návštevnosti. Novela zákona o podpore cestovného ruchu platná od 1. 1. 2019 zaviedla do slovenského turizmu stimulačný nástroj pre domácich hostí vo forme rekreačných poukazov. Zamestnávateľia s viac ako 49 zamestnancami refundujú časť finančných nákladov spojených s rekreáciou na Slovensku. Vhodné načasovanie v kontexte existujúcich trendov pri preferencii domáceho cestovného ruchu sa môže prejavovať pozitívne vo zvýšenej návštevnosti.

V tejto časti analýzy sme sa sústredili na vybrané problémy turizmu zameraná na centrá turizmu. Tie sme identifikovali na základe príjmu obcí z daní za ubytovanie (dáta spravuje Ministerstvo financií Slovenskej republiky). Tento typ dane ponúka efektívny ukazovateľ pre identifikáciu tých obcí, ktorých rozpočet je dotovaný na rozvoj rôznych foriem turizmu. Preto obce, ktoré majú výrazné príjmy z dane z ubytovania sme označili ako centrá turizmu. Za

referenčné dáta sme vybrali tie najaktuálnejšie, z roku 2021. Vidiecke obce sme klasifikovali podľa kvartilového rozdelenia do štyroch skupín (kvartil 1-4) na základe relatívneho príjmu z dane z ubytovania vzhľadom na počet obyvateľov obce.

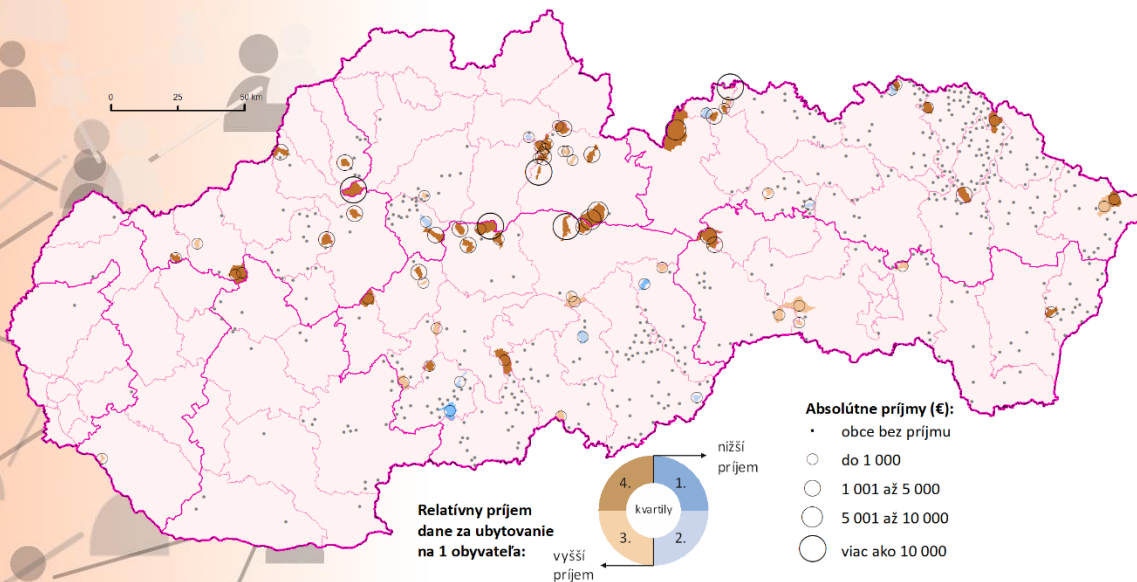
Je potrebné poznamenať, že mnohé vidiecke obce nemajú žiadny príjem z dane za ubytovanie (obr. 2.13). V roku 2021 išlo o viac ako 2 000 obcí (74 %), čo predstavuje zároveň potenciál pre rozvoj turizmu v týchto obciach. V absolútnych hodnotách príjmu dane z ubytovania v roku 2021 dominujú obce Štrba (279 606 €), Demänovská Dolina (231 425 €) a Liptovský Ján (130 708 €). Jednoznačnými centrami turizmu sú obce nachádzajúce sa v Tatranskom a Liptovskom regióne cestovného ruchu. Okrem nich ide aj o obce, na ktorých území sa nachádza významný prameň podzemných vôd. Sú nimi Vyšné Ružbachy, Lúčky (okres Ružomberok), Bešeňová, Sklenné Teplice, Nimnica a pod. Je zrejmé, že najvýznamnejšie centrá turizmu sú naviazané najmä na fyzickogeografické predpoklady územia. Je však potrebné poukázať na regionálne rozdiely na území Slovenska. Regióny východného Slovenska aj napriek fyzickogeografickým predpokladom nevyužívajú potenciál rozvoja turizmu.

Obr. 2.13. Príjem daní z ubytovania vo vidieckych obciach na Slovensku
 Zdroj: Ministerstvo financií (2022)

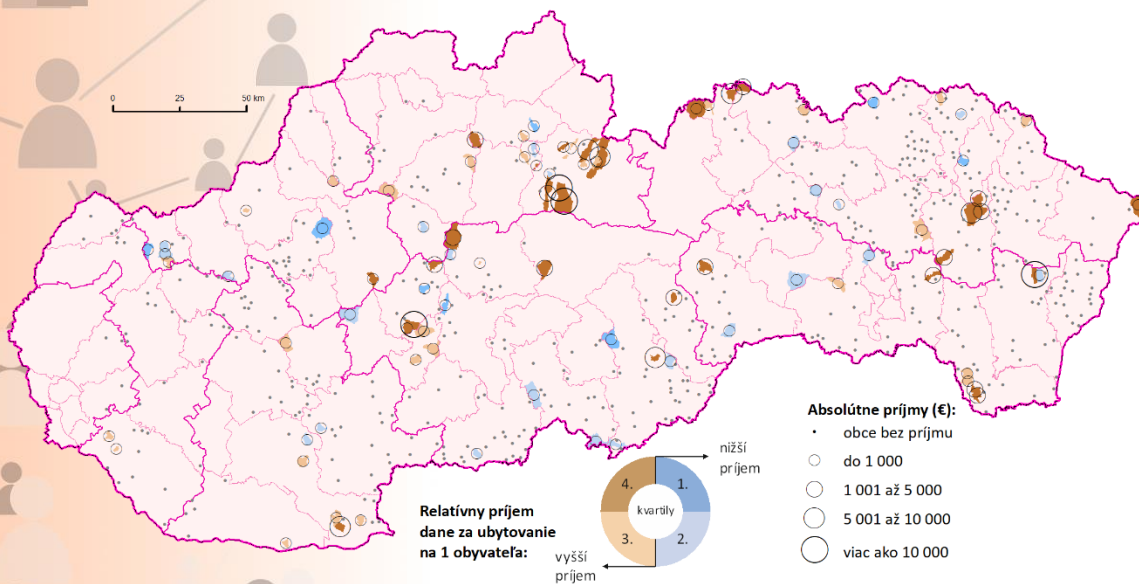
V prípade relatívneho ukazovateľa, príjem dane z ubytovania na 1 obyvateľa obce, možno za centrá turizmu považovať aj menej ľudnaté obce. Až 6 obcí disponovalo príjmom nad 100 € na obyvateľa (Demänovská Dolina – 730 €, Donovaly – 228 €, Sklenné Teplice – 152 €, Liptovský Ján – 119 €, Bešeňová – 112 €, Bystrá (okres Brezno) – 105 €), čo predstavuje významnú príležitosť pre ďalší rozvoj v budúcnosti. Príjem dane z ubytovania nad 50 € na obyvateľa disponuje iba 17 obcí, v ktorých priemerne žije 664 obyvateľov. Na druhej strane, až 653 obcí zaznamenalo príjem dane z ubytovania menej ako 10 € na obyvateľa obce a 554 z nich menej ako 2 € na obyvateľa. Práve tieto obce disponujú potenciálom rozvoja turizmu, keďže disponujú ubytovacími kapacitami, avšak počet turistov bol z nejakého dôvodu limitovaný.

Vzhľadom na účel analýzy sme zvýšenú pozornosť venovali obciam do 250 obyvateľov, resp. s 251–500 obyvateľmi (obr. 2.14 a 2.15). V obciach do 250 obyvateľov iba 1 % dosahuje príjmy dane z ubytovania viac ako 50 € na obyvateľa obce a viac ako 10 € na obyvateľa iba 3 % týchto obcí. Až 86 % obcí do 250 obyvateľov nemá žiadny príjem daní z ubytovania. Za centrá turizmu (príjem viac ako 50 € na obyvateľa) z tejto kategórie obcí možno považovať obce Donovaly, Bystrá (okres Brezno), Čičmany, Červený Kláštor, Malatíny, Vyšná Boca (obr. 2.14).

Obr. 2.14. Príjem daní z ubytovania v obciach do 250 obyvateľov
 Zdroj: Ministerstvo financií (2022)

V obciach s počtom obyvateľov 251–500 je situácia obdobná ako v obciach do 250 obyvateľov. Iba 0,5 % obcí dosahuje príjem nad 50 € na obyvateľa. Ide o centrá turizmu Demänovská Dolina, Sklené Teplice a Kaluža. Iba 2 % týchto obcí dosahuje príjem viac ako 10 € na obyvateľa a 84 % obcí je bez príjmu dane z ubytovania (obr. 2.15). Je potrebné poznamenať, že medzi príjmom dane z ubytovania a veľkosťou obce podľa počtu obyvateľov nebola preukázaná štatistická závislosť.

Obr. 2.15. Príjem daní z ubytovania v obciach s 251–500 obyvateľmi
 Zdroj: Ministerstvo financií (2022)

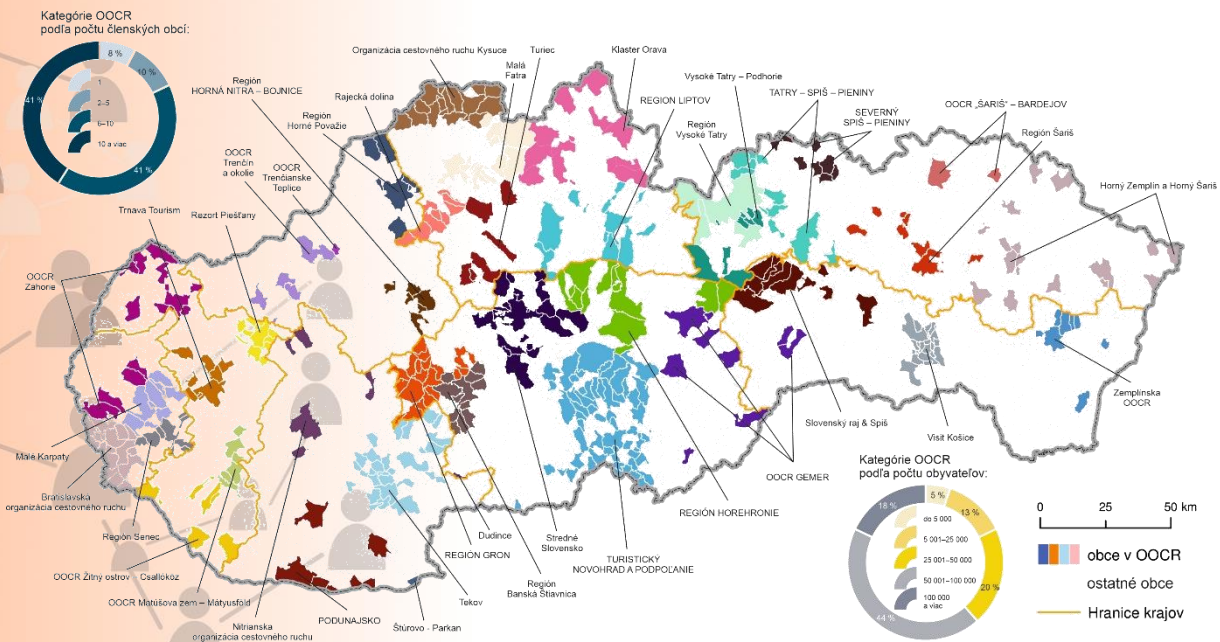
Jedným z možných riešení rozvoja turizmu je členstvo v oblastných organizáciách cestovného ruchu (OOCR) (obr. 2.16). ZMOS realizoval dotazníkový prieskum, ktorý bol cielene zameraný na vybrané obce a mestá, ktoré nie sú, boli alebo sú členmi OOCR. Zámerom bolo zhodnotiť význam členstva/nečlenstva obcí v OOCR. Päťina analyzovaných obcí neboli členmi OOCR. Z členských obcí bola polovica novými členmi, päťina staronovými členmi (vystúpili a znova vstúpili do OOCR). Z výsledkov analýzy možno konštatovať niekoľko zovšeobecnení:

- Členstvo v OOCR je pre obec a rozvoj cestového ruchu v nej celkovo prospešné (rozhodne alebo skôr súhlasia takmer všetky obce). K najčastejším dôvodom členstva obce v OOCR je

všeobecná podpora cestovného ruchu v obci a regióne. Dôvodom je aj spolupráca v rámci regiónu a zapájanie sa do projektov. V prípade miest možno hlavné dôvody zhrnúť ako nevyhnutnosť pre spoločný marketing, regionálny produkt a účasť mesta v OOCR je podmienkou, aby mohli byť členmi aj organizácie pôsobiace v meste.

- K najvýznamnejším pozitívam na členstve OOCR patria poradenstvo a spolupráca (koordinácia postupu, výmena skúseností), regionálna značka (väčšia a efektívnejšia možnosť propagácie obce). K ďalším pozitívam možno zaradiť vyššiu informovanosť o možnostiach rozvoja cestovného ruchu. K najväčším pozitívam na nečlenstve v OOCR je úspora financií na vysokých členských poplatkoch.
- K najvýznamnejším negatívam na členstve OOCR patria percepcie k ich fungovaniu. Ide o percepcie k menšej podpore miestnych iniciatív („fungujú zhora nadol, čo nie je moc dobré“) alebo nerešpektovanie administratívnych hraníc (KOCR vs. OOCR). K najväčším negatívam na nečlenstve v OOCR patrí, že obce nemajú možnosť sa zapájať do akcií a projektov organizovaných OOCR.
- S výrokom, že členstvom v OOCR obec stráca financie (výdavky prevyšujú zisky) súhlasí viac ako polovica obcí. Skôr alebo rozhodne nesúhlasí 43 % obcí. Bola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi členstvom obce v OOCR a daným tvrdením. Pre obce, ktoré nie sú členmi OOCR ide najmä o úsporu financií: *„nebránime sa členstvu v OOCR, ale je potrebné zrušiť minimálnu hranicu terajšieho členského príspevku a stanoviť ju na počet obyvateľov, ako to bolo predtým, aby malé obce neboli finančne znevýhodňované.“*
- Dve tretiny starostov rozhodne alebo skôr súhlasia s tvrdením, že vďaka členstvu v OOCR obec navštívi viac turistov.
- Členstvom v OOCR obec vytvára spoločný produkt na regionálnej úrovni.
- Nesúhlasné stanovisko s výrokom, že bez členstva v OOCR by obec nemala rozvinutý cestovný ruch na dnešnej úrovni zastáva viac ako polovica starostov. Bola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi členstvom obce v OOCR a daným tvrdením.
- Aktivity OOCR pre rozvoj cestovného ruchu v obci vnímajú starostovia pozitívne.

- O členstve v OOCR často rozhoduje pozitívna skúsenosť z iných samospráv.

Obr. 2.16. OOCR na území Slovenska
Zdroj: vlastné spracovanie

Budúcnosť rozvoja cestovného ruchu v obciach je viazaná na viaceré faktory, ktoré podmieňuje progres turizmu na miestnej úrovni. K významným faktorom patrí aj samotná podpora na miestnej úrovni: „Podpora obecného zastupiteľstva, ktorá zatiaľ nie je.“ (obec na strednom Slovensku). Ďalšie faktory sú zamerané na rozvoj infraštruktúry: „Potrebujeme dobudovať ubytovacie zariadenie a zlepšiť ponuku pre návštevníkov obce“ (obec na západnom Slovensku) alebo „Máme málo občanov, ktorí poskytujú ubytovanie, tiež nemáme reštauračné zariadenie.“ (obec na strednom Slovensku) alebo „Problémom v exponovanom období sú ubytovacie a stravovacie služby, ale aj tento problém sa postupne rieši pribúdajúcimi zariadeniami.“ (mesto na strednom Slovensku). Významnú úlohu pre budúci rozvoj cestovného ruchu zohrávajú aj externé zdroje: „Zvýšenie možností čerpať finančné prostriedky prostredníctvom projektov“ (mesto na východnom Slovensku) alebo „Budúcnosť rozvoja je podmienená aktívnym prístupom cezhraničnej spolupráce a OOCR.“ (mesto na severnom Slovensku).

Každá samospráva má potenciál na rozvoj cestovného ruchu. Názory na zefektívnenie procesov na zvýšenie potenciálu MÚS pre rozvoj cestovného ruchu sú rôznorodé. Prax najčastejšie naznačuje, že potenciál rozvoja je všeobecne obmedzený nedostatkom financií. Ďalej ide aj o stále viac a viac požiadaviek na samosprávy zo strany vlády a ďalšou byrokratickou záťažou. Okrem finančných zdrojov limituje samosprávy pri zvyšovaní využitia potenciálu rozvoja cestovného ruchu aj *„pasivita najmä mladých ľudí“* (obec na strednom Slovensku). Viaceré názory starostov a primátorov pre zefektívnenie procesov smerujú na tvrdenia: *„jasná dohoda v obci a podpora poslancov obce“* (obec na strednom Slovensku) alebo *„väčšia aktivita podnikateľských subjektov v obci, ktoré málo využívajú svoj potenciál“* (obec na severnom Slovensku) či *„aktivita, resp. pasivita miestnych podnikateľov“* (mesto na strednom Slovensku). Zefektívnenie rozvoja cestovného ruchu samosprávy spájajú aj so *„zdlhavé procesy týkajúce sa pozemkov“* (obec na južnom Slovensku) alebo *„najväčší problém je majetkové vysporiadanie, zložitá legislatíva a zdlhavý proces v stavebných povoleniach“* (mesto na severnom Slovensku). Limitujúce sú aj ubytovacie kapacity: *„potrebujeme dobudovať ubytovacie zariadenie a zlepšiť ponuku pre návštevníkov obce“* (obec na západnom Slovensku). Pri zvyšovaní potenciálu obce pre rozvoj cestovného ruchu zohráva dôležitú úlohu aj vhodne nastavený marketing. Takto to vnímajú aj mnohí zástupcovia samospráv: *„slabá propagácia regiónu v médiách“* (obec na strednom Slovensku).

Sme presvedčení, že každý región na Slovensku má čo ponúknuť, len to treba vhodne uchopiť. Členstvá v OOCR môžu, ale nemusia *„zázračne“* vyriešiť problémy obce s rozvojom turizmu, keďže nevieme aký potenciál územie ponúka. OOCR je potrebné chápať ako organizačnú zložku, za ktorou stoja ľudia buď schopní odhaliť a aj využiť potenciál turizmu. Vidieť ako investícia do turizmu sa preto prejaví nielen s potenciálom lokality ako krajiny a jej prírodných alebo kultúrnych atrakcií, ale aj s potenciálom komunity lokálnych aktivistov, ktorí zohrávajú často kľúčovú úlohu a dokážu rozvinúť aj nepatrný potenciál a transformovať ho do relevantnej investície.

2.6 Školstvo

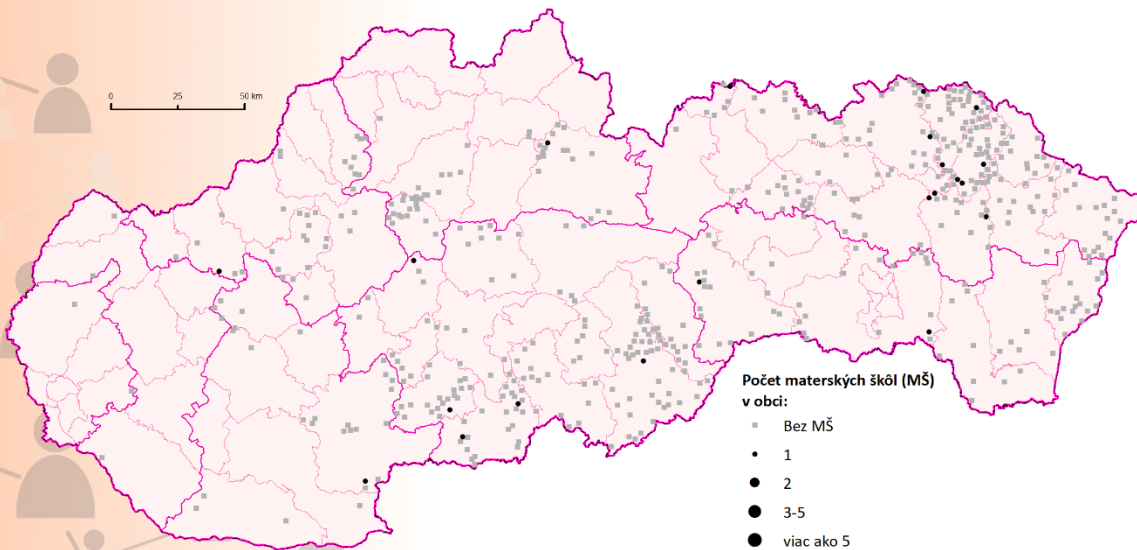
Školstvo má nezastupiteľné miesto v spoločnosti, pričom postupom času sa jeho dôležitosť neustále zvyšuje nielen pre spoločnosť ako celok, ale aj pre regióny ako jej entity (Lauko et al. 2011). Vzdelanie je jedným z východiskových faktorov rozvoja spoločnosti. Vo vyspelej spoločnosti patrí medzi podstatné priority hospodárstva a je jedným z rozhodujúcich faktorov znalostnej ekonomiky (Rehák et al. 2015). Vlády na Slovensku deklarovali školstvo ako jednu zo svojich hlavných priorít, avšak realita zatvárania škôl rôznych typov v dôsledku zmien demografickej štruktúry obyvateľstva alebo transformácie školstva sa v ostatnom období objavuje stále častejšie (Gurňák et al. 2019). Pozornosť v tejto časti analýzy venujeme materským a základným školám, keďže ide o sieť budujúcu povinnú školskú dochádzku a tento typ škôl možno považovať za esenciálny pri efektívnom fungovaní samospráv.

Materské školy predstavujú základný pilier školskej siete. Vývoj počtu detí v MŠ kulminoval na Slovensku v 80. rokoch minulého storočia (Herich 2019). Potom dochádzalo k postupnému znižovaniu referenčnej populácie 3 až 5 ročných detí, na čo reagovala aj sieť MŠ. Avšak od prvej dekády 21. storočia dochádza k nárastu počtu detí v MŠ, na čo je potrebné reagovať aj v nadväznosti na prijatý zákon č. 209/2019 Z. z., ktorým sa od septembra 2021 zavádza povinná dochádzka v materských školách pre deti vo veku päť rokov. Význam materských škôl a ich priestorové rozmiestnenie tým púta pozornosť mnohých samospráv na Slovensku. MŠ sú evidované v tzv. Sieti škôl a školských zariadení, ktorú spravuje MŠVVaŠ SR. Avšak okrem materských škôl existujú ďalšie súkromné zariadenia nezaradené do takejto siete, ktoré poskytujú služby starostlivosti o deti. Keďže nie je kompletizovaný zoznam takýchto zariadení, v analýze vychádzame iba z databázy MŠ zaradených do Siete škôl a školských zariadení. V roku 2021 bolo na území Slovenska 3 102 MŠ zaradených do siete (CVTI 2022), ich priestorové rozloženie je nerovnomerné (obr. 2.17). MŠ sa nachádzajú v 2 067 samosprávach (71 %), mnohé vidiecke obce sú bez MŠ. Celkovo až v 860 samosprávach nie je lokalizovaná sieťová MŠ, pričom v nich sumárne žije 218 642 obyvateľov. To vytvára na samosprávy výrazný tlak pre zabezpečenie povinnej predškolskej dochádzky.

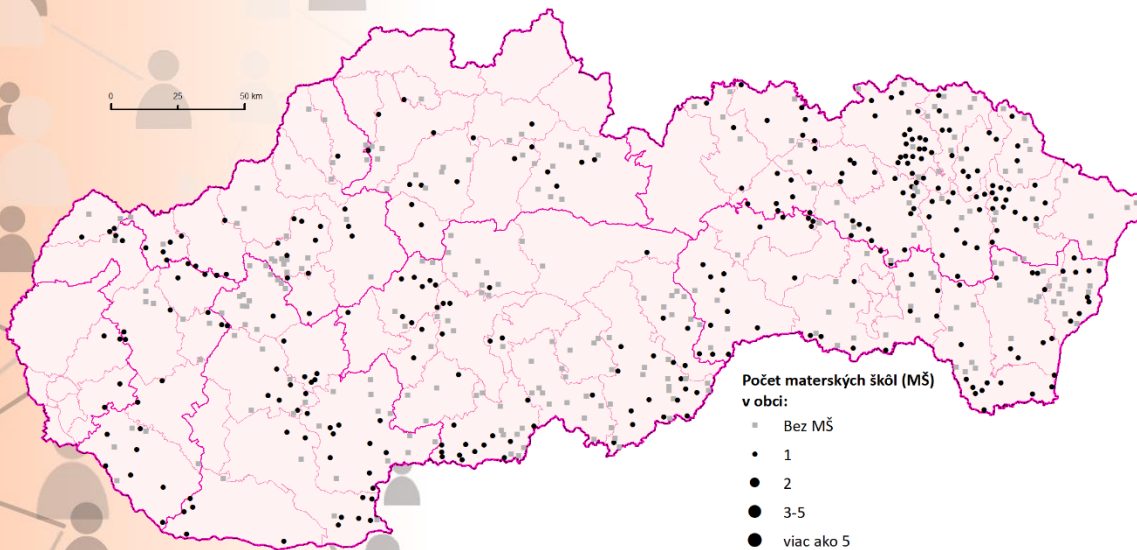

Obr. 2.17. Priestorové rozmiestnenie MŠ na území Slovenska v roku 2021
Zdroj dát: CVTI (2022)

Tento tlak je výrazný najmä pre vidiecke obce s nízkym počtom obyvateľov, v ktorých sa nenachádza MŠ, ale zároveň demografická situácia je priaznivá. V obciach do 250 obyvateľov (542 obcí) sa celkovo nachádza iba 21 MŠ, čo predstavuje 4 % týchto obcí (obr. 2.18). O niečo priaznivejšia situácia je v prípade obcí s 251–500 obyvateľmi, v ktorých sa nachádza 308 MŠ, čo predstavuje približne polovicu týchto obcí (obr. 2.19).

Obr. 2.18. Priestorové rozmiestnenie MŠ v obciach do 250 obyvateľov
Zdroj dát: CVTI (2022)

Obr. 2.19. Priestorové rozmiestnenie MŠ v obciach s 251–500 obyvateľmi
Zdroj dát: CVTI (2022)

Možno súhlasiť so zisteniami Sládekovej Madajovej et al. (2021), že stratégia zvyšovania podielu detí v materských školách prostredníctvom zavedenia povinného predprimárneho

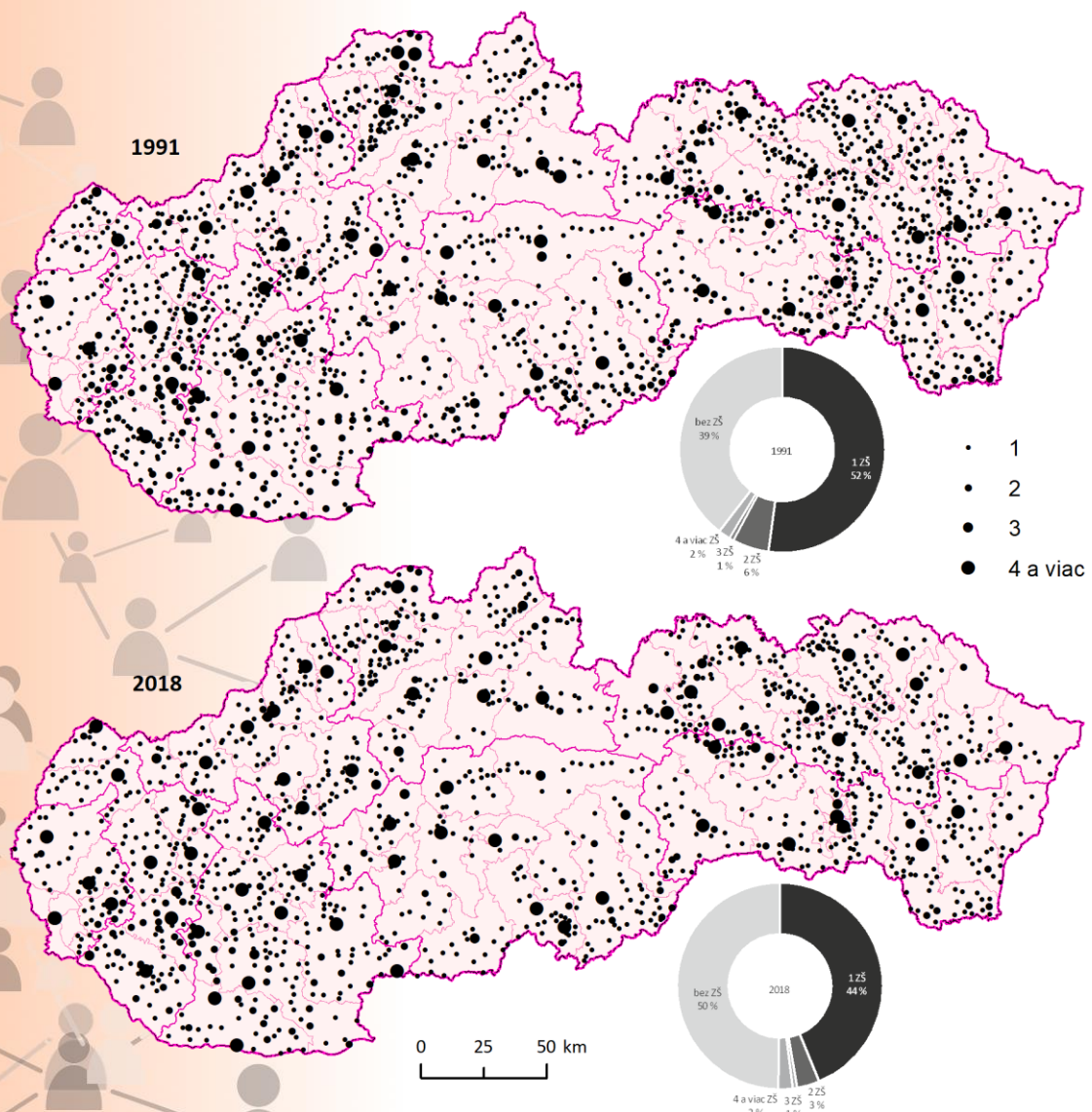
vzdelávania sa javí ako značne problematická. Ohrozené sú deti, ktoré nemajú trvalé bydlisko v obci či mestskej časti a mladšie, hlavne 3-ročné deti. Výsledkom bude síce vyššia miera zaškolenosti 4- až 5-ročných detí, ale naopak, nízka miera participácie 3-ročných detí. Zároveň možno očakávať zvýšený záujem o umiestnenie dieťaťa do súkromných zariadení a zariadení starostlivosti o deti do 3 rokov (tzv. jaslí), čo bude mať dosah na ekonomickú situáciu rodín. Otázkou je, koľko rodičov bude schopných finančne pokryť náklady spojené s dochádzkou do súkromných zariadení, ak nenastane zásadnejšia zmena ich financovania. Tiež sa dá očakávať, že existujúce materské školy pôjdu kapacitne na svoju hranicu. Výsledkom bude maximálny možný počet žiakov v triede, čím sa do istej miery ohrozuje kvalita výchovnovzdelávacieho procesu, pri ktorom učiteľ stráca možnosť uplatnenia individuálneho prístupu k žiakovi. Štát nedokáže v súčasnosti vytvoriť príležitosť navštevovať materskú školu pre všetky deti, ktoré o ňu prejavili záujem. Kompetencie štát automaticky presúva na obce. Samosprávam bola daná povinnosť vytvárať podmienky na plnenie povinného predprimárneho vzdelávania, avšak bez finančného krytia nákladov a bez zabezpečenia dostatočných kapacít. Riešením a príležitosťou je rozširovanie kapacít súčasných zariadení alebo vytváranie kapacít v nových priestoroch (napríklad v základných školách) alebo zriaďovanie nových materských škôl.

Pri analýze siete základných škôl je potrebné zdôrazniť, že dochádzka do ZŠ ako aj rozsah služieb poskytovaných školou (Školský zákon č. 245/2008 Z. z.) je na Slovensku povinná počas deviatich školských rokov. ZŠ by tak mala byť dostupná všetkým deťom v školskom veku (6–15 rokov). Ako konštatujú Gurňák et al. (2019), lokalizácia ZŠ by mala byť rovnomerná na celom území republiky, samozrejme so zreteľom na intenzitu osídlenia a počet školopovinných žiakov na danom území. Rovnako by mala byť zabezpečená primeraná možnosť dochádzania do školských zariadení, napríklad prostredníctvom verejnej dopravy. Nízky počet ZŠ však môže s ohľadom na konkurenčné prostredie medzi školami byť aj výhodný, pretože školy majú, bez nutnosti vzájomného boja o žiakov, značnejšiu možnosť vytvoriť si dostatočne veľký a početný spádový región. Nastáva tu zároveň aj riziko, že priestorová izolovanosť niektorých škôl bude pôsobiť na ich vzdelávací monopol bez ohľadu na kvalitu vzdelávania. Podstatnejšie preto než

samotné údaje o počte škôl sú informácie o ich priestorovom rozmiestení a tiež vzťah k rozmiestneniu potenciálnych žiakov a detskej zložky populácie všeobecne v danom území.

Od začiatku polovice 90. rokov 20. storočia dochádzalo celkovo na území Slovenska k nárastu ZŠ (Lauko et al. 2010). Kulminácia počtu bola dosiahnutá v roku 1996, kedy bolo na Slovensku 2 516 základných škôl. Tento jav možno vysvetliť ako dôsledok obnovenia samosprávy, keď niektoré sídla administratívne pričlenené k vyšším strediskovým sídlam sa osamostatnili, pričom sa obnovila aj prevádzka miestnych škôl (Kučerová 2012). Od tohto roku dochádza k sústavnému znižovaniu počtu na 2 087 ZŠ (v roku 2018), resp. 2 070 ZŠ (v roku 2021).

Priestorové rozmiestnenie ZŠ na území Slovenska možno vo všeobecnosti hodnotiť ako relatívne homogénne (obr. 2.20). Na druhej strane možno poukázať aj na určitú priestorovú heterogenitu (Gurňák et al. 2019). Zjednodušene možno sieť ZŠ dichotomicky rozdeliť na regióny, v ktorých je sieť škôl husto lokalizovaná a regióny s riedkou sieťou ZŠ. Najväčšiu koncentráciu ZŠ možno identifikovať najmä na západnom, severnom Slovensku (Orava a Kysuce), v južnej časti stredného Slovenska (okolo hraníc s Maďarskom) a na východnom Slovensku (s výnimkou severovýchodnej časti a západnej časti Košického kraja). Regióny s redšou sieťou ZŠ sú príznačné najmä pre časť stredného Slovenska, v centrálnej časti Trnavského kraja, severnej a východnej časti Nitrianskeho kraja, v západnej a severovýchodnej časti Košického kraja a v severovýchodnej časti Prešovského kraja. V slovenských obciach prevažuje počtom jedna škola. V roku 1991 sa vo viac ako polovici obcí nachádzala práve jedna ZŠ. Úbytok počtu ZŠ za ostatné roky spôsobil, že v roku 2018 sa podiel obcí s jednou ZŠ znížil na menej ako polovicu, pričom úbytok ZŠ bol identifikovaný v takmer 300 obciach. Práve dve ZŠ sa v roku 1991 nachádzali v 6 % obcí, pričom v roku 2018 ich podiel klesol na hodnotu 3 %. Z analýzy vyplýva, že v obciach s počtom škôl tri a viac sa úbytok ZŠ prejavil výrazne, keďže v roku 2018 nebola identifikovaná vidiecka obec s viac ako 2 ZŠ (ak nejde o elokované pracoviská).

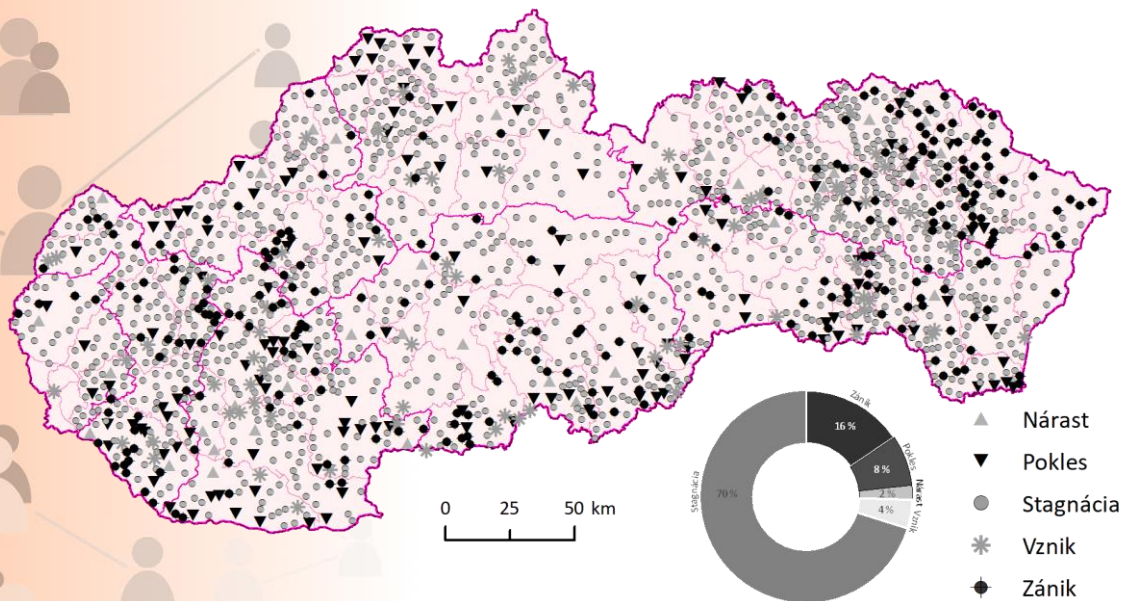

Obr. 2.20. Priestorové rozmiestnenie ZŠ na území Slovenska v rokoch 1991 a 2018

Zdroj: Gurňák et al. (2019)

Podľa Kučerovej (2012) určité pravidelnosti ako populačná veľkosť obcí alebo spádových oblastí príslušnej školy, resp. veľkosť a štruktúra populácie vo veku povinnej školskej dochádzky by mali byť odzrkadlené a zohľadnené v lokalizácii rôznych typoch a druhov ZŠ. Medzi rokmi 1991–2018 došlo na území Slovenska prevažne k procesu stagnácie siete základných škôl (70 % obcí). Druhú najpočetnejšiu skupinu obcí zastupujú obce, v ktorých

zanikla základná škola (16 %). Ide prevažne o obce na východe a juhu Slovenska (obr. 2.21). Celkovo v 8 % obcí lokalizovaných prevažne na juhu Slovenska počet základných škôl poklesol. Nárast (2 %), prípadne vznik nových (4%) základných škôl bol zaznamenaný prevažne v mestách, prípadne v ich zázemí v súvislosti so suburbanizačnými procesmi.

Obr. 2.21. Vývoj siete ZŠ na území Slovenska v rokoch 1991 až 2018
 Zdroj: Gurňák et al. (2019)

Ako konštatujú Gurňák et al. (2019), znižovanie počtu žiakov a tried základných škôl na území Slovenska malo celoplošný charakter, avšak iba v prípade štátnych škôl. Kým v roku 1990 boli na Slovensku 2 cirkevné základné školy, ktoré navštevovalo 767 žiakov (0,1 % všetkých žiakov základných škôl), v roku 2018 to bolo 116 škôl a 25 969 žiakov (5,8 % všetkých žiakov základných škôl). Prvá súkromná základná škola na Slovensku je evidovaná od roku 1993 s počtom žiakov 49. V roku 2021 bolo na Slovensku 61 súkromných základných škôl, ktoré navštevovalo 2,1 % všetkých žiakov základných škôl na Slovensku (Zacharová et al. 2019). V roku 2021 predstavovali štátne školy 90,5 % základných škôl na Slovensku. Desatinu škôl tvoria súkromné (3,8 %) a cirkevné základné školy (5,7 %) Aj tieto ukazovatele dotvárajú trend vývoja siete základných na Slovensku za ostatných 30 rokov.

Záverom možno poukázať na niektoré výsledky kvantitatívnej prognózy materských a základných škôl na území Slovenska do roku 2025 (Herich 2019). Podľa prognózy obyvateľstva SR sa počet 3- až 5- ročných detí zvýši zo 170,1 tisíc v roku 2018 na 179,1 tisíc v roku 2021, t. j. o 5 %. Následne bude klesať, do roku 2025 sa zníži na približne 170 tisíc detí. Referenčná skupina žiakov I. stupňa základných škôl, deti vo veku 6 až 9 rokov, kulminuje v súčasnosti (rok 2018) na maxime 236,5 tisíc. Do roku 2021 by mala poklesnúť o 4 % na 227,7 tisíc. V nasledujúcom raste dosiahne úroveň 238 tisíc detí v roku 2025.

Aj tieto analýzy odzrkadľujú naliehavosť riešenia témy školstva so špecifickým zreteľom na vidiek. Školstvo predstavuje jednu zo základných služobných vybavení obcí a zvyšuje kvalitu života obyvateľov nielen vidieka. Príležitosťou pre samosprávy je prijímanie strategických opatrení v školstve pre zachovanie a rozvoj siete škôl na ich území v kontexte aktuálnych demografických zmien. Jednou z možností je úprava sieťovania MŠ (Sládeková Madajová et al. 2021), čiže umožnenie flexibilnejšieho poskytovania predprimárneho vzdelávania v rámci rôznych alternatívnych programov, a teda využitie existujúcich kapacít mimosieťových zariadení namiesto plošného budovania úplne nových zariadení.

2.7 Budovanie nájomných bytov

Nájomné bývanie je v ostatných rokoch frekventovane diskutovanou témou najmä v súvislosti s programovým vyhlásením vlády SR. V máji 2022 poslanci parlamentu schválili zákon o podpore štátneho nájomného bývania. Cieľom zákonodarcov bola podpora výstavby štátom podporovaného nájomného bývania s regulovanou výškou nájomného a zárukou dlhodobého bývania. Zákon reaguje na aktuálny problém s cenami nehnuteľností a nájmov (najmä v mestách), avšak nájomné bývanie nie je špecificky zamerané iba na mestá. Pre vidiecke obce predstavuje nájomné bývanie istý magnet zotrvania v zmysle zvýšenia atraktivity života na vidieku.

Pre zhodnotenie príležitostí budovania nájomných bytov sme vychádzali z prieskumu č. 7/2019 organizovaného ZMOSom, ktorého sa zúčastnilo 375 vidiecky obcí a 37 miest (alebo mestských častí). Samosprávy sa mali možnosť vyjadriť k aktuálnej situácii cez otázku: Počet bytov v súkromnom vlastníctve na Slovensku je na úrovni 92 %. Nájomný bytový fond je preto výrazne menší. Čo podľa Vás v najväčšej miere spôsobilo túto situáciu? Z výskumu vyplýva, že podľa samospráv je najvýznamnejším faktorom vzniku súčasnej situácie záujem ľudí vlastniť nehnuteľnosť (54 %), prípadne neistota z hľadiska bývania v nájomnom byte, kde je nájom na dobu určitú (23 %). Jedným z dôvodov môže byť vyjadrenie „ľudia uprednostňujú istotu“ (starosta obce s 1 000 obyvateľmi). Viac ako desatina samospráv (12 %) považuje dostupnosť hypoték za vznik súčasnej situácie. Každá desiatina samospráva vidí príčinu súčasnej situácie v privatizácii v 90. rokoch minulého storočia (zákon č. 182/1993 Z. z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov). Analýzou sa potvrdila štatisticky významná závislosť medzi odpoveďami na túto otázku a štatútom obce ($p=0,008$). Primátori miest vo väčšej miere vidia za súčasnou situáciu záujem ľudí o vlastnú nehnuteľnosť a zároveň dôsledky privatizácie. Starostovia vidieckych obcí síce za primárny dôvod považujú záujem ľudí vlastniť nehnuteľnosť, avšak významným sekundárnym dôvodom je neistota z hľadiska bývania v nájomnom byte, kde je nájom na dobu určitú. Taktiež bol potvrdený štatisticky významný vzťah medzi odpoveďami zástupcov samospráv na túto otázku a veľkostnou kategóriou obcí, ktorú zastupovali ($p=0,013$). Zaujímavým zistením je, že v malých obciach (do 500 obyvateľov) patrí k dominantným odpovediam záujem vlastniť nehnuteľnosť, naopak v ľudnatých obciach/mestách s počtom obyvateľov nad 5 000 na túto možno reagovalo menej starostov/primátorov ako boli očakávané hodnoty. V prípade najľudnatejších samospráv je ide o zdôvodnenie súčasnej situácie udalosťami v súvislosti s privatizáciou v 90. rokoch minulého storočia.

Riešenie možného vyššieho záujmu samospráv je vo výstavba bytov v koncepcii, „ktorý bol v minulosti označovaný ako „Družstevná výstavba“. Časť prostriedkov by zložil budúci nájomník, ďalšiu časť by x-rokov splácal a poprípade by časť bola dotáciou od štátu. Po splatení

dohodnutého počtu splátok by mal stavebník možnosť byť si odkúpiť do osobného vlastníctva.“
(samospráva s 501–1 000 obyvateľmi v Trenčianskom kraji).

V ďalšej časti analýzy sme sa sústredili na percepciu zástupcov samospráv k potrebe podpory nájomného bývania. Respondenti odpovedali na otázku: Je podľa Vás potrebné podporovať nájomné bývanie? pomocou výberu z možnosti na likertovej škále od určite áno až po určite nie. Až 90 % samospráv sa zhodne na podpore nájomného bývania. Zároveň je však zaujímavé zistenie, že každá desiatu samospráva nesúhlasí s podporou nájomného bývania, pričom dôvody zostávajú neznáme. Pri detailnejšej analýze dát bola identifikovaná štatisticky významná závislosť medzi percepciou zástupcov samosprávy na túto otázku a štatútom obce ($p=0,036$). Mestá vo zvýšenej miere súhlasia (určite alebo skôr) s potrebou podpory. V menšej miere majú súhlasné názory zástupcovia vidieckych samospráv. Súvislosti možno hľadať aj v kontexte počtu obyvateľov žijúcich v obciach ($p=0,010$). V obciach do 500 obyvateľov prevažujú odpovede „skôr áno“, v obciach nad 1 000 obyvateľov ide o definitívne potvrdenie odpovede na otázku v zmysle „určite áno“. V obciach do 1 000 obyvateľov približne 10 % zástupcov samospráv negatívny zastáva názor (skôr nie alebo nie) k potrebe podpory nájomného bývania.

Aj preto sme pristúpili k analýze záujmu obyvateľov o obecné nájomné byty. Samosprávy, v ktorých nie je sledovaný záujem obyvateľov o obecné nájomné byty vnímajú podporu nájomného bývania viac negatívne ako ostatné samosprávy ($p<0,000$). Viac ako polovica samospráv na Slovensku eviduje záujem samospráv o nájomné byty. Pozitívne postoje samospráv je potrebné chápať v kontexte odpovedí: áno, je záujem a máme poradovník záujemcov (45 %) alebo áno, je záujem a záujemcov dokážeme uspokojiť bez poradovníka (7,5 %). Približne tretina zástupcov samospráv neeviduje záujem o nájomné byty. Pre generalizáciu by bola potrebná detailnejšia analýza, avšak z empirického hľadiska ide o relatívne vysokú hodnotu. Takmer 15 % samospráv dokonca nesleduje záujem obyvateľov o nájomné byty.

Postoje samospráv k nájomnému bývaniu sme analyzovali aj pomocou otázky: V čom vidíte prínos nájomného bývania pre obec? Uvedte, prosím, tri najvýznamnejšie pozitíva, ktoré nájomné bývanie má. Z viacnásobných odpovedí vyplýva, že takmer dve tretiny zástupcov samospráv (66 %) súhlasí s tvrdením, že nájomné bývanie zvyšuje počet obyvateľov v meste/obci, resp., že nájomné bývanie ponúka cenovo dostupné bývanie zraniteľným, ohrozeným skupinám (seniori, zdravotne postihnutí, mladé rodiny) (63 %). Celkovo 40 % samospráv vidí prínos nájomného bývania v prísune obyvateľov, čo zvyšuje ekonomickú spotrebu v meste/obci alebo podporuje ekonomickú mobilitu, teda umožňuje pohodlnejší presun ľudí za prácou (26 %). Na druhej strane sme analyzovali postoje samospráv k rizikám pre obec spojeným s nájomným bývaním. Samosprávy sa obávajú najmä príchodu obyvateľov do mesta/obce, ktorí nemusia mať pozitívny vzťah k sídlu, resp. príchodu obyvateľov s prechodným pobytom, ktorých príjmy z trvalého pobytu patria inej samospráve. Ďalšie riziká vidia samosprávy v obave z investície do nájomných bytov, ktoré si vzhľadom na výšku nájmu nemusia záujemcovia dovoliť (investícia sa obci nevráti) alebo o nájomné bývanie nemusia mať obyvatelia všeobecne záujem.

Príležitosť pre rozvoj vidieka vychádza aj z iniciatívy samospráv. V tejto súvislosti možno kriticky zhodnotiť postoj samospráv k otázke z dotazníkového prieskumu: Uvažujete o výstavbe/obstaraní nájomných bytov? Až 41 % samospráv reagovalo možnosťou „nie, neuvažujeme a v najbližšej dobe ani nebudeme uvažovať“. Uvedomujeme si špecifickosť mnohých situácií, avšak pri detailnejšej analýze dát bola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi odpoveďami na túto otázku a štatútom obce ($p < 0,000$). Kým vidiecke obce vo zvýšenej miere neuvažujú o výstavbe nájomných bytov (43 %), viac ako polovica miest podnikla kroky k výstavbe nájomných bytov. Zdá sa, že mestské samosprávy sú viac proaktívne vo výstavbe nájomných bytov ako vidiecke samosprávy. Aj týmto chceme poukázať na investičnú príležitosť pre vidiek v budúcom rozvoji. Keďže bola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi veľkostnou kategóriou obce a odpoveďou k výstavbe/obstarávaní nájomných bytov ($p < 0,000$), odporúčame samosprávy menších obcí na príklady dobrej praxe zo

samospráv s vyšším počtom obyvateľov. Vyjadrenia zástupcov samospráv však ponúkajú aj iné ako ekonomické dôvody nezáujmu o výstavbu nájomných bytov: „*uvažovali by sme v prípade, ak by sa jednalo o nájomné byty, ktoré nenarúšajú vidiecky ráz obce*“ (obec s 500–1 000 obyvateľmi z Prešovského kraja). Niektoré samosprávy pristupujú k riešeniu problému podľa aktuálnej situácie: Momentálne je v obci vyrovnaný dopyt a ponuka nájomných bytov. V prípade zvýšenia dopytu a zlepšenia podmienok pre obce v oblasti výstavby nájomných bytov sa budeme touto otázkou opätovne zaoberať (obec s viac ako 1 000 obyvateľmi v Košickom kraji). Na tomto mieste je však potrebné upozorniť, že investičné príležitosti vidieka nie sú vždy v súlade a aktuálnym dopytom (ktorý je niekedy obťažne predikovateľný).

Vidiek možno vnímať ako príležitosť aj v súvislosti so snahou o výstavbu nájomných bytov. Z viacnásobných odpovedí vyplýva, že takmer polovica samospráv má vyčlenené pozemky v územnom pláne a takmer pätina pripravuje zmeny v územnom pláne, resp. má schválený zámer v PHSR. Tretina samospráv zisťuje potrebné informácie k možnosti výstavby nájomných bytov. Viac ako štvrtina samospráv má projekt alebo projektovú dokumentáciu na výstavbu nájomných bytov. Až 35 % samospráv eviduje požiadavku od obyvateľov (písomné žiadosti) na výstavbu nájomných bytov. Isté zaostávanie je zrejmé z podielu samospráv, ktoré už požiadali o úver banku, resp. už majú schválený úver od banky (8%).

Predpokladáme, že budovanie nájomných bytov vytvára investičnú príležitosť pre vidiek. Vzhľadom na nepriaznivú prístupnosť bývania v mestách sa atraktivita bývania na vidieku zvýši. Zároveň aktuálna hospodárska situácia a zvyšujúca sa inflácia môžu výrazným spôsobom ovplyvniť prístup k hypotekárnymi úverom, čo podporí záujem o nájomné byty v obciach. Nárast populácie vidieka najmä obyvateľstvom v produktívnom veku znamená príležitosť stabilizácie úpadku mnohých migračne úpadkových vidieckych regiónov, prípadne návrat pôvodných obyvateľov za lacnejším a prístupnejším bývaním do zdrojových vidieckych obcí. Zároveň však netreba zabúdať, že mnoho samospráv nevlastní vhodné pozemky na výstavbu nájomných bytov, prípadne nie je napojená na verejný vodovod, aj preto budúci rozvoj výstavby nájomných bytov môže naraziť špecifické limitujúce faktory.

2.8 Environmentálne problémy

S rastúcim počtom obyvateľov a zvyšovaním životnej úrovne narastá aj tlak na životné prostredie, čo badateľne dokumentuje aj množstvo vyprodukovaného (komunálneho) odpadu. Každý rok sa na Zemi vytvorí asi 2 miliardy ton odpadu, preto je nevyhnutné nájsť riešenia efektívneho odpadového hospodárstva. Ide najmä o zhodnocovanie odpadu z hľadiska environmentálnej udržateľnosti a ekonomickej rentability. Ako reakcie na súčasnú situáciu sú navrhované série právnych predpisov, dokumentov, programov a stratégií, ktoré sumarizujú záväzky a ambiciózne ciele (napr. Agenda 2030 pre trvalo udržateľný rozvoj, Akčný plán Európskej únie pre obehové hospodárstvo, Udržateľná Európa do roku 2030, Environmentálne akčné plány a stratégie členských štátov atď.). Intenzívne k týmto cieľom a stratégiám pristupuje Európska únia, ktorá sa stavia ambiciózne najmä k recyklácii odpadov, pričom zámerom je, aby miera recyklácie v členských štátoch predstavovala do roku 2035 dve tretiny odpadov. Medzi najnaliehavejšie témy v rámci politiky odpadového hospodárstva patrí postupný prechod ekonomiky od lineárneho modelu k obehovému (cirkulárnemu) hospodárstvu s udržateľnejším spôsobom využívania zdrojov (Škamlová a Klobočník 2021).

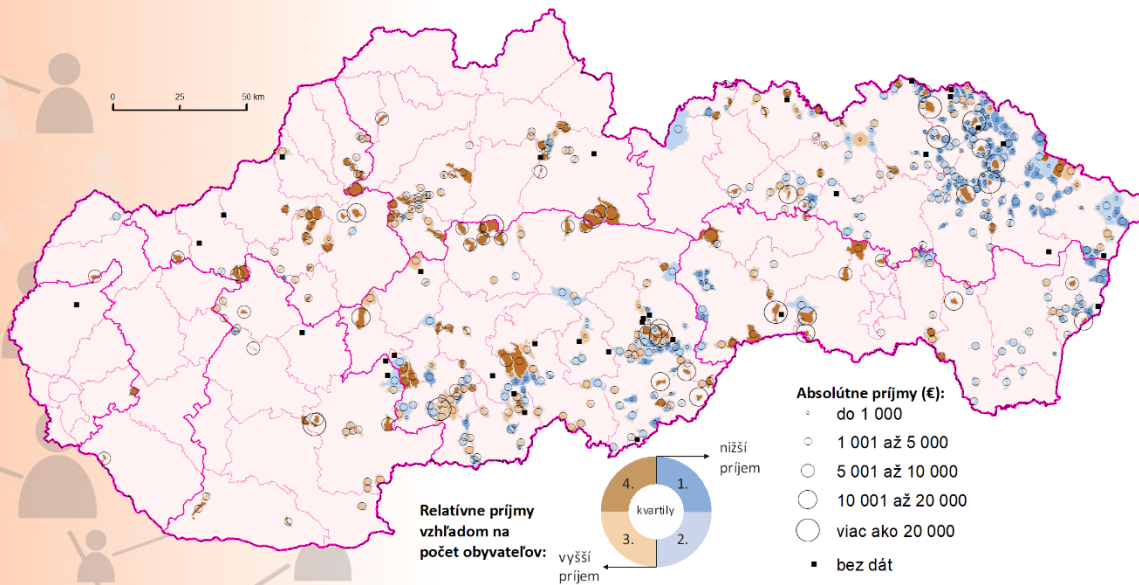
Je však potrebné poznamenať, že medzi členskými krajinami Európskej únie existujú výrazné rozdiely, ktoré sú zreteľné aj v rámci jednotlivých krajín, na úrovni samospráv. Hlavným cieľom odpadového hospodárstva SR do roku 2025 je odklonenie odpadov od ich zneškodňovania skládkovaním najmä pre komunálne odpady (Program odpadového hospodárstva SR na roky 2021–2025). Z citovaného dokumentu vyplýva, že z verejných zdrojov budú s najvyššou prioritou podporované verejné stratové aktivity a opatrenia, ktoré prinášajú preukázateľný efekt vyššou mierou recyklácie alebo predchádzania vzniku odpadu v súlade so zákonom o odpadoch. V tomto prípade možno hovoriť o vysokej miere podpory s nízkym spolufinancovaním. V tomto segmente nemožno očakávať súkromné investície a zodpovednosť je na verejnom sektore. Podľa doterajších skúseností sem patrí: zavedenie množstvomého zberu; zavádzanie elektronickej evidencie na úrovni pôvodcov odpadu/na

úrovni zberných nádob; zavedenie zber od dverí k dverám; podpora triedenia a kompostovania biologicky rozložiteľných odpadov; budovanie centier opätovného použitia.

Z citovaného dokumentu vyplývajú štyri priority: zníženie množstva skládkovaného komunálneho odpadu pri súčasnom sprísnení podmienok skládkovania; zvýšenie miery prípravy na opätovné použitie a mieru recyklácie komunálneho odpadu; zvýšenie hmotnostných cieľov pre recykláciu konkrétnych materiálov; zníženie spotreby jednorazových plastov (Škamlová a Klobučník 2021).

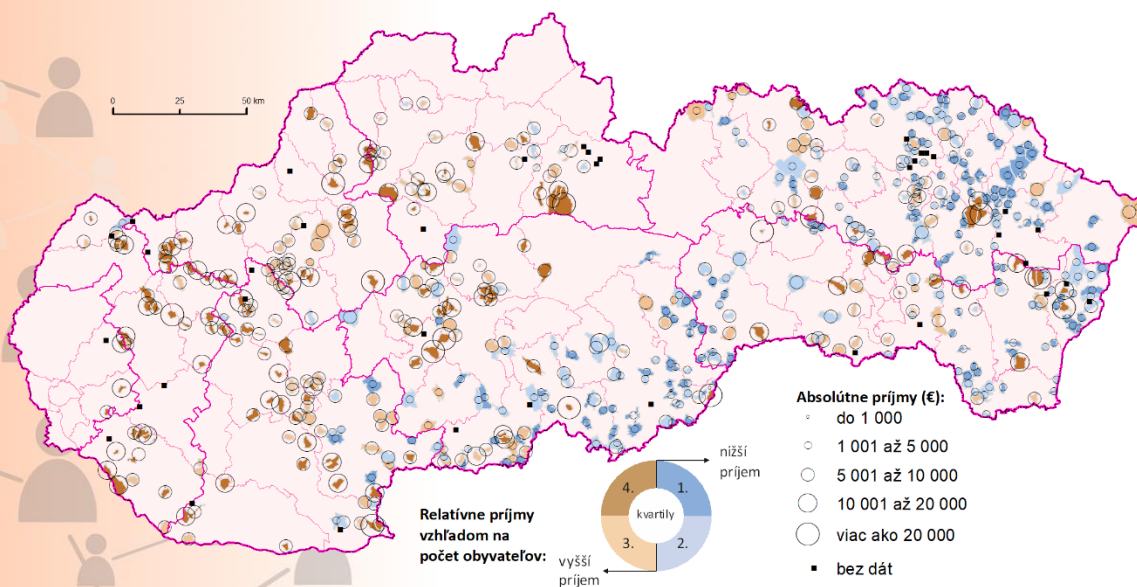
Odpadové hospodárstvo patrí k významným zdrojom príjmu obce, avšak zároveň tvorí aj významnú položku výdavkov obce. Obsiahlu tému odpadového hospodárstva samospráv sme v priestore detailnejšie analyzovali pomocou príjmu daní a výdavkov obcí na (ÚIS obcí 2022).

Z analýzy príjmov z komunálneho odpadu vyplývajú značné rozdiely medzi samosprávami. V absolútnych hodnotách dominujú obce, akými sú Donovaly, Kováčová, Selce, Rybník alebo Šemetkovce s príjmom viac ako 30 tisíc eur v roku 2020. Viac ako 10 tisíc eur dosahuje z tejto kategórie 25 obcí (5 % z analyzovaných), naopak, príjem menší ako 1 000 eur bol zaznamenaný v 132 obciach (26 % z analyzovaných), z nich 46 malo menší príjem ako 500 eur. Najnižší príjem tejto kategórie obcí je príznačný pre región východného Slovenska, najmä sever Prešovského kraja a juh Košického kraja (obr. 2.22). Priemerný príjem za daň z komunálneho odpadu v roku 2020 v kategórii obcí do 250 obyvateľov dosahoval 31 eur na obyvateľa. Ide však o výrazné rozdiely v príjmoch, keďže až 90 % obcí má nižší ako priemerný príjem. Takmer tretina obcí z tejto kategórie má príjem nižší ako 10 eur na obyvateľa, 7 % nižší ako 5 eur na obyvateľa. Pre 6 % obcí do 250 obyvateľov sme nemali k dispozícii dáta o príjme z dane za komunálny odpad v roku 2020.

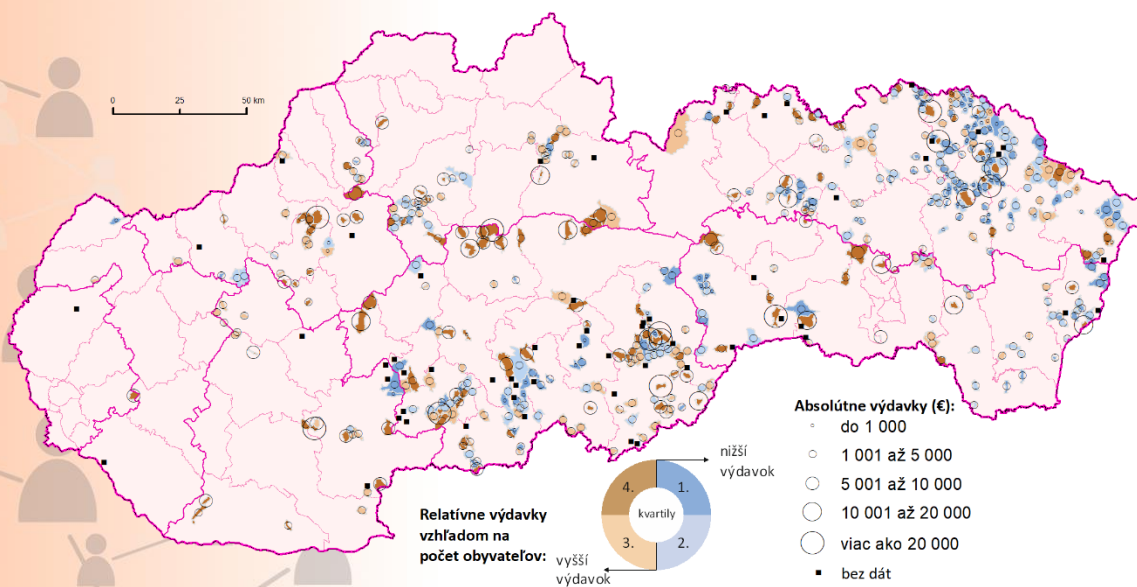
Obr. 2.22. Príjem za daň z komunálneho odpadu v obciach s počtom obyvateľov do 250
 Zdroj dát: ÚIS obcí (2022)

Pri zhodnotení príjmu z dane za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov 251–500 možno pozorovať výrazné priestorové disparity (obr. 2.23). Kým na východe Slovenska dominujú obce s nižším absolútnym aj relatívnym príjmom, na západe republiky je tomu naopak. Najvyššie absolútne príjmy boli zaznamenané v obciach Livinské Opatovce, Demänovská Dolina, Bajtava, Klokošov a i., príjem nad 20 tisíc Eur mali 3 % analyzovaných obcí. Príjem pod 1 000 eur dosiahlo iba 7 obcí (1 % z analyzovaných). Priemerný príjem za daň z komunálneho odpadu v roku 2020 v kategórii obcí 251–500 obyvateľov dosahoval 20 eur na obyvateľa. Avšak až 72 % obcí malo nižší ako priemerný príjem, 23 % obcí nižší ako 10 eur na obyvateľa, 3 % obcí nižší ako 5 eur na obyvateľa. Celkovo zo 6 % obcí s počtom obyvateľov 251–500 nevidujeme dáta z dane za komunálny odpad v roku 2020.

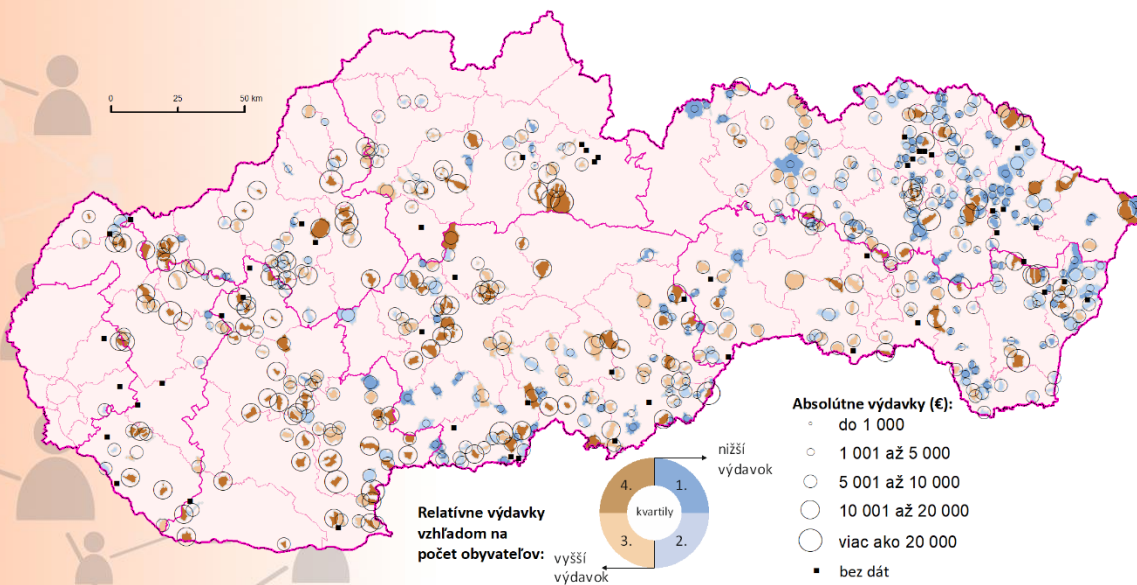
Obr. 2.23. Príjem za daň z komunálneho odpadu v obciach s počtom obyvateľov 251–500
 Zdroj dát: ÚIS obcí (2022)

Analýza výdavkov samospráv na komunálny odpad poukazuje heterogenitu v priestore Slovenska. V prípade obcí do 250 obyvateľov boli priemerné výdavky na úrovni takmer 4 tisíc eur, pričom niektoré samosprávy majú výdavky aj viac ako 50 tisíc eur (napr. Donovaly, Kováčová). Priemerný výdavok na obyvateľa týchto obcí bol v roku 2020 na úrovni 34 eur, rozdiely sú však značné a 89 % obcí má nižší ako priemerný výdavok (obr. 2.24). Až v piatich obciach bola zaznamenaná hodnota viac ako 500 eur na obyvateľa, naopak, v troch obciach to bolo menej ako 1 eur na obyvateľa. Celkovo 15 % obcí má výdavok na obyvateľa nižší ako 10 eur, 1,4 % samospráv nižší ako 5 eur na obyvateľa. Dáta o výdavkoch na komunálny odpad neboli k dispozícii v prípade 10 % obcí do 250 obyvateľov.

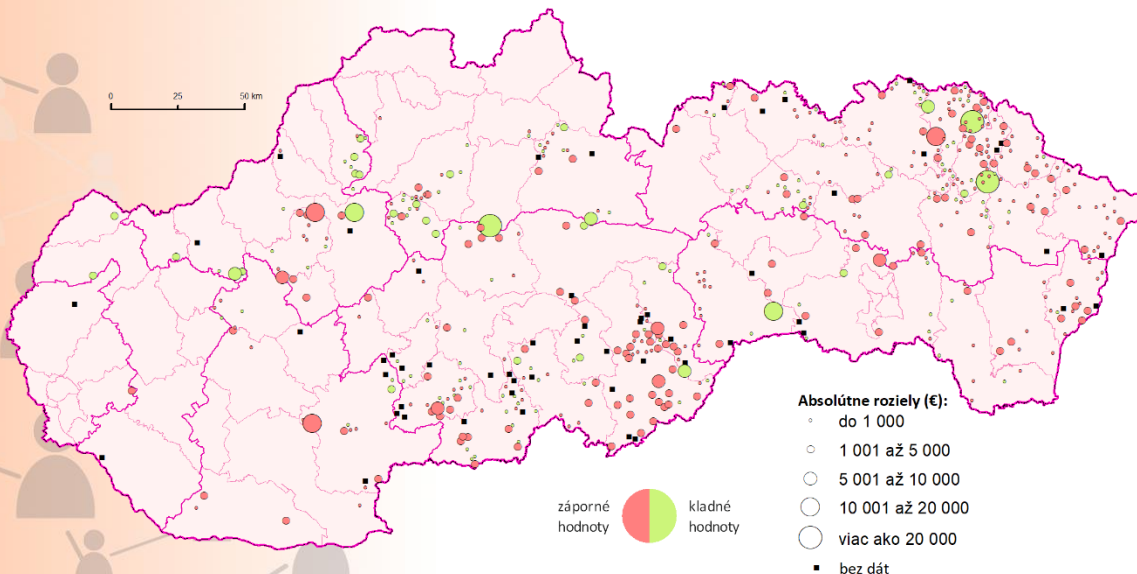
Obr. 2.24. Výdavky za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov do 250
 Zdroj dát: ÚIS obcí (2022)

Priemerné výdavky za komunálny odpad v roku 2020 v prípade samospráv s počtom obyvateľov 251–500 dosahoval takmer 8 300 eur. Štyri samosprávy mali výdavky vyššie ako 50 tisíc eur (obr. 2.25), dve samosprávy mali výdavok nižší ako 1 tisíc eur. Priemerné výdavky za komunálny odpad v týchto obciach bol na úrovni 22 eur, teda nižší ako v prípade obcí do 250 obyvateľov. Je potrebné poznamenať, že až 67 % obcí (251–500 obyvateľov) malo nižší ako priemerný výdavok za komunálny odpad. Výdavok nižší ako 10 eur na obyvateľa bol zaznamenaný v 11 % samospráv a 1 % samospráv hospodári s výdavkom nižším ako 5 eur na obyvateľa. Dáta o výdavkoch na komunálny odpad v prípade obcí 251–500 obyvateľov neboli k dispozícii za 9 % týchto obcí (obr. 2.25).

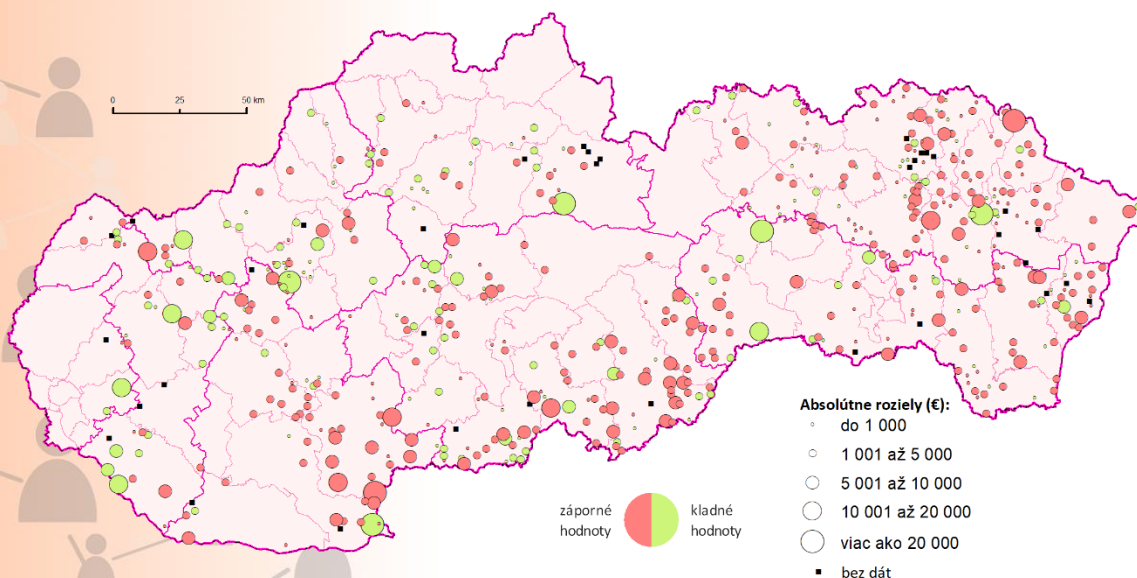
Obr. 2.25. Výdavky za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov 251–500
 Zdroj dát: ÚIS obcí (2022)

Bilancia medzi príjmami a výdavkami za komunálny odpad prináša ďalší obraz príležitostí (alebo ohrození) pre samosprávy. V analyzovaných obciach do 250 obyvateľov (dátá neboli k dispozícii v prípade 11 % obcí) má kladnú platovú bilanciu za odpady menej ako tretina obcí (31 %), v absolútnych hodnotách ide priemerne o 1 740 eur (obr. 2.26), avšak 90 % obcí dosahuje nižšie ako priemerné hodnoty. Zväčša ide o kladný rozdiel na úrovni do 1 000 eur (78 % obcí). Priemerná záporná bilancia dosahuje viac ako 1 200 eur. V prípade troch obcí ide o viac ako 10 tisíc eur, zväčša však (62 % obcí) ide o rozdiel medzi príjmom a výdavkom menší ako -1 000 eur.

Obr. 2.26. Rozdiel medzi príjmami a výdavkami za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov do 250
 Zdroj dát: ÚIS obcí (2022)

Odlíšny obraz poskytujú výsledky analýzy obcí s 251–500 obyvateľmi (obr. 2.27). Podiel obcí s kladnou bilanciou je síce obdobný (31 %), avšak rozdiel je v absolútnych ukazovateľoch, čo je podmienené populačnou veľkosťou obcí. Priemerná kladná bilancia samospráv tejto kategórie je na úrovni takmer 4 200 eur, avšak 85 % obcí má nižší ako priemernú kladnú bilanciu. Aj tento údaj poukazuje na rôznorodosť samospráv na Slovensku. Takmer polovica obcí (45 %) dosahovala v roku 2020 kladnú bilanciu za komunálny odpad na úrovni 1 000 eur. Záporná bilancia je na priemernej úrovni takmer 2 900 eur a výrazne koncentrovaná v regióne východného Slovenska (obr. 2.27). Pre 2 % týchto obcí je príznačný rozdiel na úrovni viac ako 10 tisíc eur. Iba jedna štvrtina obcí (27 %) zaznamenala v roku 2020 zápornú bilanciu na úrovni menej ako -1 000 eur.

Obr. 2.27. Rozdiel medzi príjmami a výdavkami za komunálny odpad v obciach s počtom obyvateľov 251–500
 Zdroj dát: ÚIS obcí (2022)

Pre identifikáciu ďalších príležitostí vidieka sme vychádzali z dát získaných dotazníkovým prieskumom realizovaným ZMOS v roku 2019 (Prieskum č. 11/2019) zameraný na odpadové hospodárstvo a environmentalistiku. Prieskumu sa zúčastnilo 421 samospráv, z toho 94 % tvorili vidiecke obce. Z prieskumu možno vyvodíť niekoľko všeobecných záverov.

Samosprávy sú so systémom Rozšírenej zodpovednosti výrobcov prostredníctvom OZV (Organizácia zodpovednosti výrobcov) oproti pôvodného systému podpory triedeného zberu z Recyklačného fondu viac spokojní. Tretina z nich je so systémom Rozšírenej zodpovednosti výrobcov spokojných viac ako s pôvodným systémom podpory triedeného zberu z Recyklačného fondu. Takmer pätina samospráv má však opačný názor: so systémom Rozšírenej zodpovednosti výrobcov sme spokojní menej ako s pôvodným systémom podpory triedeného zberu z Recyklačného fondu. Nespokojnosť s oboma systémami bola zaznamenaná v prípade 17 % samospráv, spokojnosť s oboma v prípade 30 % samospráv. Nebola potvrdená štatisticky významná závislosť ($p=0,305$) medzi štatútom obce (mesto vs. vidiek) a reakciou

samospráv na spokojnosť so systémom Rozšírenej zodpovednosti. Na reakcie samospráv nevlýva ani veľkosť obce podľa počtu obyvateľov ($p=0,354$).

Ďalšia otázka na samosprávy (Považujete za správny doterajší stav, kedy obec alebo mesto samo rieši problematiku drobných stavebných odpadov (DSO), alebo by starostlivosť o DSO (odvoz na skládku, likvidácia) mala byť ponechaná priamo na jeho pôvodcu?) priniesla zistenia, že podľa takmer polovice samospráv (47 %) bolo by vhodné presunúť starostlivosť o DSO na jeho pôvodcu. Ďalším 41 % samospráv súčasný systém síce z rôznych dôvodov nevyhovuje (napr. kvôli nedostatku financií), ale presunutie starostlivosti o DSO na jeho pôvodcu by bolo nesprávne (napr. kvôli riziku vzniku čiernych skládok). Iba približne desatina (12 %) samospráv súčasný systém vyhovuje. Bol potvrdený štatisticky významný vzťah medzi názorami samospráv na problematiku DSO a štatútom obce ($p=0,009$), avšak medzi názormi a veľkostnou kategóriou obce takýto vzťah neexistuje ($p=0,132$).

K aktuálnym problémom s odpadmi patrí aj bioodpad. K najčastejším spôsobom, akými samosprávy podporuje spracovanie bioodpadu patrí kompostovanie v obci. V tejto súvislosti takmer tretina samospráv (30 %) prispieva domácnostiam na nákup domácich kompostérov alebo ich priamo domácnostiam poskytuje. Takmer polovica samospráv (45 %) zabezpečuje zber použitého kuchynského oleja z domácností. Približne desatina samospráv spolupracuje s chovateľmi na využití zvyškov z kuchýň zo zariadení v pôsobnosti obce (školy, DSS a i.) na výkrm hospodárskych zvierat. K hlavným dôvodom, pre ktoré obce nezabezpečujú triedený zber bioodpadu patrí reakcia, že minimálne 50 % domácností v obci kompostuje sama svoj bioodpad. Päťina samospráv vníma zber bioodpadu pre obec ako ekonomicky neúnosný. Asi desatina samospráv zdôvodňuje nezabezpečený zber bioodpadu neexistenciou alebo nedostatkom spracovateľských kapacít (v dostupnom okolí obce sa nenachádza zariadenie na spracovanie bioodpadu). K najväčším problémom pri triedenom zbere bioodpadu pre samosprávy patrí ekonomická nevýhodnosť triedenia bioodpadu pre obec. Ako menší alebo žiadny problém hodnotia samosprávy nedostatok spracovateľských kapacít (napr. malá výkonnosť veľkých zariadení na spracovanie bioodpadu) prípadne zlú logistickú dostupnosť

spracovateľských kapacít (napr. veľká vzdialenosť medzi obcou a miestom spracovania bioodpadu). Ekonomická nevýhodnosť triedenia bioodpadu pre obec pociťuje iba minimum samospráv (2,4 %). Zdá sa, že problémom nie je ani neochota alebo nezáujem občanov triediť bioodpad prípadne vhadzovanie nekompostovateľného komunálneho odpadu do nádob pre bioodpad, čo možno považovať za pozitívne.

Viac ako polovica samospráv (60 %) využíva (často alebo občas) dotačné mechanizmy (napr. Envirofond, Fondy EÚ) na riešenie problémov a investičných potrieb pre zlepšovanie životného prostredia v obci. Viac ako tretina samospráv zatiaľ túto možnosť nevyužíva, avšak uvažuje nad tým a 5 % samospráv nad tým ani neuvažuje. Medzi využívaním dotačných mechanizmov a štatútom obce existuje štatisticky významný vzťah ($p < 0,000$), mestá využívajú tieto mechanizmy vo väčšej miere ako vidiecke obce. Taktiež bol potvrdený štatisticky významný vzťah aj medzi veľkostnou kategóriou obce ($p < 0,000$), populačne väčšie obce využívajú tieto mechanizmy častejšie ako menšie obce. Menej ako polovica obcí do 500 obyvateľov využíva tieto mechanizmy. Dotačný mechanizmus Environmentálneho fondu z hľadiska transparentnosti pridelovania dotácií hodnotia samosprávy viac netransparentný alebo úplne netransparentný (58 %). Pritom mestá tento mechanizmus hodnotia viac transparentne ako vidiecke obce ($p = 0,029$). Dôvodom môže byť, že dotačný mechanizmus Environmentálneho fondu z hľadiska náročnosti na správu a administratívne úkony. Ten považujú samosprávy za náročný a príliš byrokratický (44 %), resp. náročný, ale správny (45 %). Takéto vnímanie nesúvisí so štatútom obce ($p = 0,256$) ani s veľkostnou kategóriou podľa počtu obyvateľov ($p = 0,417$). Riešením môže byť vytvorenie tzv. „zásobník environmentálnych projektov“ s princípom „jedna žiadosť a dosť“. Na takomto princípe sa zhodla väčšina samospráv (77 %) bez ohľadu na štatút ($p = 0,212$) alebo veľkostnú kategóriu obce ($p = 0,229$). Dôvody, pre ktoré považujú samosprávy za správne vytvorenie tzv. „zásobníka environmentálnych projektov“ vychádzajú najmä z tvrdení, že by prišlo k zjednodušeniu procesu získavania dotácie, znížila by sa tým zbytočná byrokracia, prinieslo by to viac spravodlivosti a transparentnosti v pridelovaní dotácií prípadne by prišlo by k zrýchleniu pridelovania dotácií. Na druhej strane, samosprávy,

ktoré nepovažujú za správne vytvorenie tzv. „zásobníka environmentálnych projektov“ vidia dôvody najmä v tvrdení, že by to neprineslo viac spravodlivosti a transparentnosti v pridelovaní dotácií.

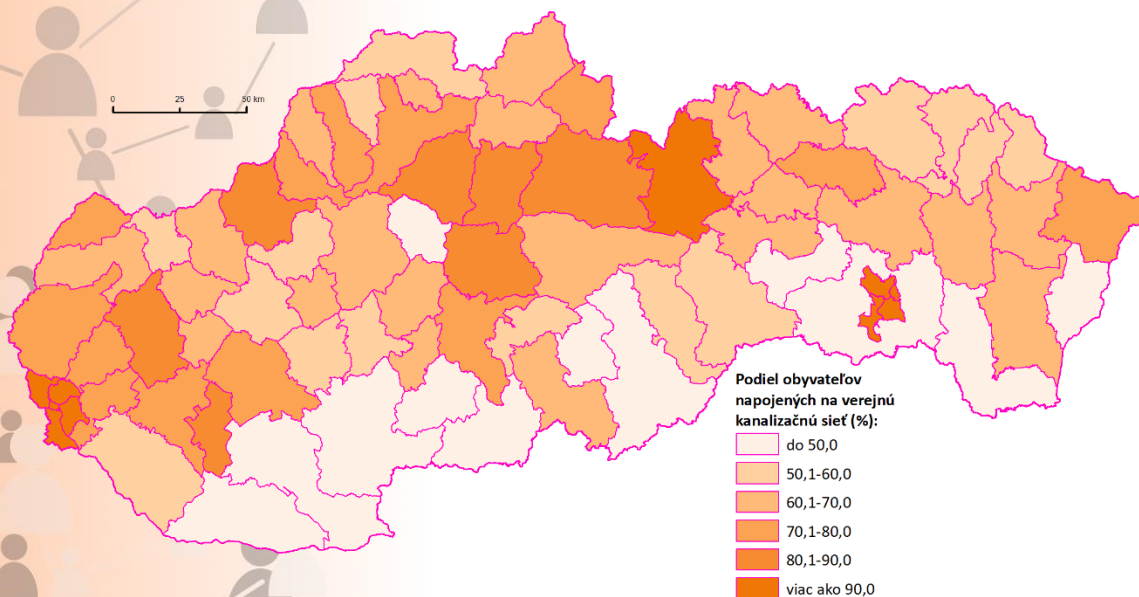
Pri zhodnotení odpadového hospodárstva pomocou dotazníkového prieskumu vyplýva, že medzi celkovým množstvom odpadu na 1 obyvateľa za rok, ktoré vyprodukuje obec a štatútom obce existuje štatisticky významný vzťah ($p < 0,000$). V mestách sa vyprodukuje viac odpadu ako na vidieku. Kým pre mestá ide najmä o kategóriu viac ako 250 kg, vidiecke obce vyprodukurujú odpad v kategórii medzi 50–250 kg na obyvateľa za rok. Pritom platí, že ľudnatejšie obce produkujú viac odpadu na obyvateľa ako menej ľudnaté ($p < 0,000$).

K príležitostiam odpadového hospodárstva samospráv patrí téma cirkulárnej ekonomiky, cirkulárneho odpadového hospodárstva. Nastavenie fungujúceho systému odpadového hospodárstva a jeho implementácia. V súčasných podmienkach zatiaľ najviac rezonujú prijaté legislatívne zmeny spojené so zvýšením poplatkov za komunálne odpady, ktoré majú priamy vplyv na fungovanie odpadového hospodárstva na úrovni samospráv. Už zavedené opatrenia (spolu s množstvom ďalších opatrení zameraných na rozvoj environmentálneho povedomia a vzdelávania) môžu mať v konečnom dôsledku pozitívny vplyv na znižovanie deficitu odpadového hospodárstva na miestnej úrovni pri súčasnom znížení celkového množstva odpadov a zvyšovanie úrovne jeho recyklácie (Škamlová a Klobučník 2021).

Investície do odpadového hospodárstva a problémov životného prostredia budú v budúcnosti narastať. Ide často o pozostatok zanedbávanej oblasti hospodárstva na všetkých úrovniach decíznej sféry. Potenciálom sú mnohé pozitívne príklady z praxe pri riešení napríklad odpadového hospodárstva. Investície do tohto problému prinášajú následne z dlhodobého hľadiska úsporu a navyše zvyšujú často atraktivitu lokality alebo celkovú kvalitu života obyvateľov regiónu.

Aj napriek mnohým technologickým pokrokom 21. storočia je pre Slovensko príznačné, že úroveň odkanalizovania obyvateľstva verejnou kanalizáciou dosahovala v roku 2020 menej

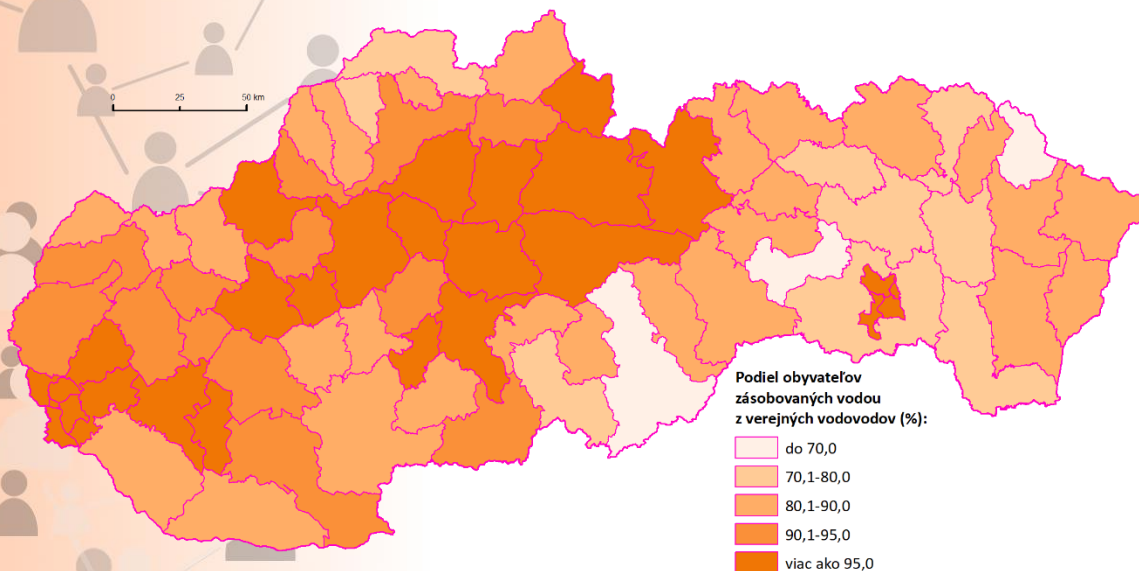
ako 70 %, čo predstavuje viac ako 3,7 mil. obyvateľov (Koreňová 2021a). V roku 2020 malo vybudovanú verejnú kanalizáciu 1 152 obcí (39,86 % z celkového počtu obcí SR). Za celoslovenským priemerom zaostávajú najmä Trenčiansky, Nitriansky, Banskobystrický a Košický kraj (obr. 2.28). Napriek dosiahnutému nárastu pripojenia obyvateľstva na verejnú kanalizáciu, úroveň odkanalizovania obyvateľstva naďalej zaostáva za rozvojom verejných vodovodov (Koreňová 2021a). Podľa Sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 bolo na Slovensku 80 146 bytov bez splachovacieho záchodu a 86 433 domov bez kanalizácie.

Obr. 2.28. Podiel obyvateľov napojených na verejnú kanalizačnú sieť v roku 2021
Zdroj: Štatistický úrad SR

Aj napriek tomu, že Slovenská republika v roku 2001 ratifikovala Protokol o vode a zdraví vyhlásený OSN v Londýne v roku 1999, v súlade s ktorým majú štáty zabezpečiť prístup k pitnej vode pre všetkých obyvateľov, doposiaľ sa tak nestalo (Plán rozvoja verejných vodovodov pre územie Slovenskej republiky na roky 2021–2027). Obdobne ako v prípade kanalizačnej siete, úroveň rozvoja verejných vodovodov sa vyznačuje výraznou nerovnomernosťou v regionálnej štruktúre Slovenska, ako uvádza Koreňová (2021b) jedným z rozhodujúcich faktorov tohto stavu je aj nedostatok zdrojov podzemných vôd v pasívnych oblastiach napr. na juhu

stredného Slovenska a na väčšine východného Slovenska. Podľa aktuálnych dát (Koreňová 2021b), zásobovanosť obyvateľstva pitnou vodou z verejných vodovodov dosahovala na Slovensku v roku 2020 úroveň 89,81 %. V roku 2020 bol počet obyvateľov zásobovaných vodou z verejných vodovodov na úrovni 4,9 mil., čo menej ako 90 % z celkového počtu obyvateľov SR (obr. 2.29). V roku 2020 bolo v SR 2 433 samostatných obcí, ktoré boli zásobované vodou z verejných vodovodov (84,19 % z celkového počtu obcí SR). Podľa Sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 bolo na Slovensku 45 468 bytov bez vodovodu (resp. 12 610 bytov s vodovodom mimo bytu) a 45 052 domov bez vodovodnej prípojky.

Obr. 2.29. Podiel obyvateľov zásobovaných vodou z verejných vodovodov v roku 2021
Zdroj: Štatistický úrad SR

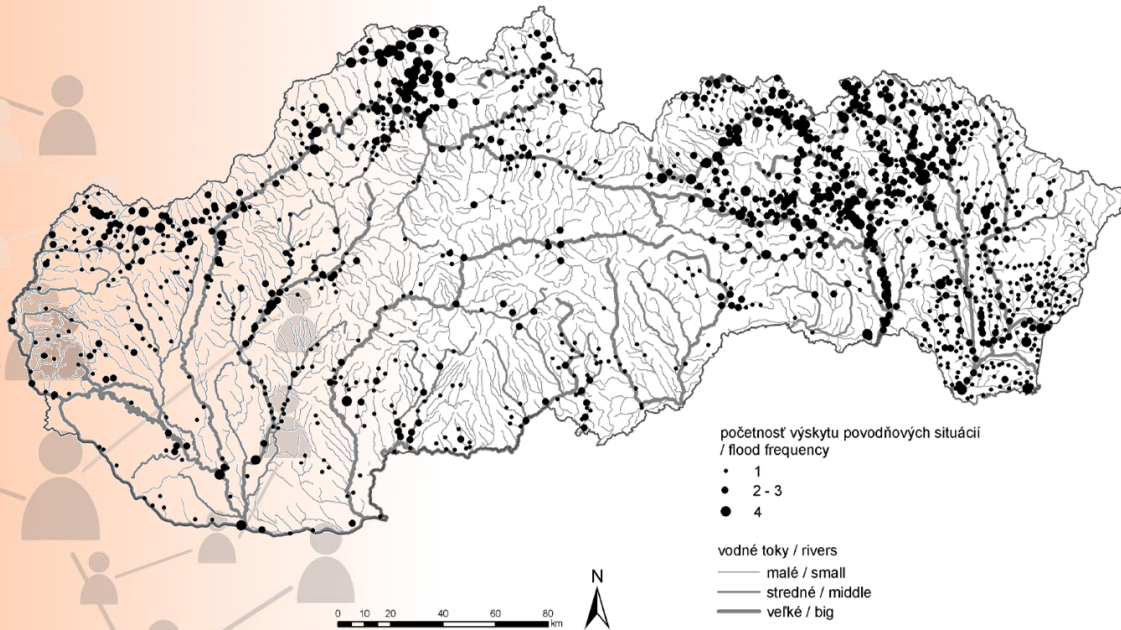
Príležitosťou pre samosprávy je, že Plán rozvoja verejných vodovodov pre územie Slovenskej republiky na roky 2021–2027 navrhuje realizovať výstavbu verejných vodovodov v obciach bez vodovodu, zvýšenie počtu obyvateľov zásobovaných z verejných vodovodov a zabezpečiť bezproblémové zásobovanie obyvateľov bezpečnou pitnou vodou bez negatívnych dopadov na zdravie obyvateľov a životné prostredie.

Problémom sú aj rôzne bariéry v prístupe k pitnej vode, čo môže viesť aj k sociálnemu vylúčeniu komunity obyvateľov (Škobla a Filčák 2014). Problematika napojenia na vodovodnú

a kanalizačnú sieť sa nevyrieši sama, automaticky, proaktívny prístup samospráv s podporou štátu predstavujú príležitosť pre zabezpečenie adekvátnej životnej úrovne pre všetkých obyvateľov vidieka v 21. storočí. Príležitosťou pre samosprávy je Plán rozvoja verejných vodovodov a verejných kanalizácií pre územie SR na roky 2021–2027, ktorý patrí k národným koncepcným dokumentom obsahujúcim návrh investičného plánu, vrátane odhadu investícií potrebných na obnovenie existujúcej infraštruktúry verejných vodovodov a kanalizácií.

Vzhľadom na klimatické zmeny bude v budúcnosti zohrávať významnú úlohu aj problém povodní a rizík s tým spojený. Problematika povodní je závažnou celospoločenskou témou, ktorej je potrebné na úrovni samospráv venovať patričnú pozornosť. V tejto súvislosti možno mnohé regióny Slovenska označiť ako rizikové. V období rokov 1996–2006 bolo povodňami postihnutých 1 367 obcí a miest, čo predstavuje 47 % všetkých obcí na Slovensku (Solín 2008). Z celkového počtu obcí postihnutých povodňou významný podiel (67 %) tvoria obce v malých povodiach, čiže povodne v malých povodiach tak v jarnom ako aj v letnom období sú významným fenoménom na Slovensku. Priestorové rozloženie výskytu povodňových situácií nie je rovnomerné a poukazuje na vyššiu koncentráciu povodňových situácií v obciach severozápadnej, severnej, severovýchodnej a juhovýchodnej časti Slovenska (obr. 2.30).

Zvýšenú pozornosť by mali problematike venovať obce, ktorých stupeň povodňového rizika dosahuje zvýšenú úroveň. Úroveň celkového povodňového rizika vyjadruje index, ktorý je súhrnom hodnôt indexov odrážajúcich povodňové nebezpečenstvo, zraniteľnosť a úroveň poistenia (Solín et al. 2014). Obce nachádzajúce sa v horných povodiach riek boli podľa indexu povodňového rizika rozdelené do piatich tried: veľmi vysoká, vysoká, stredná, nízka a veľmi nízka úroveň povodňového rizika (obr. 2.31).

Obr. 2.30. Výskyt povodňových situácií v obciach lokalizovaných v malých povodiach v období 1996–2006
Zdroj: Solín (2008)

Obr. 2.31. Stupeň povodňového rizika obcí nachádzajúcich sa v povodiach horného toku riek
Zdroj: Solín et al. (2014)

Ako konštatujú Sládeková Madajová et al. (2015), vyrovnať sa s existenciou rizika povodne je možné viacerými spôsobmi – jednu oblasť predstavujú preventívne opatrenia, druhou je zmierňovanie negatívnych následkov spôsobených povodňami. Kým zmierňovanie negatívnych následkov je vec komerčného poistenia, pri prijímaní preventívnych opatrení zohráva dôležitú úlohu samospráva. Tretí stupeň povodňovej aktivity vyhlasuje starosta obce alebo orgán ochrany pred povodňami v prípade, že hrozí vyliatie vody z koryta vodného toku v dôsledku dlhotrvajúcich, prípadne krátkotrvajúcich, ale intenzívnych dažďov, topenia snehu, vytvorenia prekážok v koryte vodného toku, na mostoch a priepustoch, alebo ak došlo k priesaku a pretrhnutiu hrádze, v dôsledku čoho hrozí nebezpečenstvo ohrozenia ľudského zdravia, zaplavenia územia a vzniku povodňových škôd. Príležitosťou je zefektívnenie systému včasného varovania napríklad pomocou SMS správ, ktoré by obyvateľov upozornili na možné riziká a eliminovať vzniknuté škody. Možno súhlasiť s konštatovaním Solína (2008, s. 114), vzhľadom na to, že povodne sú predovšetkým spoločenským problémom a nie problémom samotnej prírody, základným priestorovým objektom databázy je obec.

2.9 Sociálne služby

Starnutie obyvateľstva je fenomén, ktorý stavia vidiek do ťažkej situácie. Veľká časť vidieka najmä malé obce, ktoré sú vzdialenejšie od miest majú zhoršujúcu sa demografickú štruktúru – prestarnuté obyvateľstvo, ktoré potrebuje adekvátnu starostlivosť. Pôsobnosti obcí v oblasti sociálnych služieb upravuje zákon č. 448/2008 Zb. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

Jednou zo služieb poskytovanou obcou je opatrovateľská služba, ktorá je finančne náročná najmä pre malé obce. Je žiadúce zvážiť odstupňovanie kompetencií aj pri opatrovateľskej službe, nakoľko jej financovanie pri zhoršujúcej sa demografickej štruktúre je zväčša neúnosné. Novela zákona priniesla ďalšiu povinnosť a to poskytovať finančný príspevok na

prevádzku poskytovanej sociálnej služby neverejnému poskytovateľovi sociálnej služby. Čo vo veľkej miere zaťažilo rozpočty samospráv.

Rozširovanie a skvalitňovanie služieb poskytujúcich seniorom sa stáva nevyhnutnosťou. Možnosť regenerácie starších budov a ich prestavba na komunitné zariadenia sociálnych, či zdravotných služieb alebo budovanie nových zariadení je jednou z príležitostí nielen pre verejný, ale aj súkromný sektor. Veľmi vhodnou alternatívou je využívanie PPP projektov.

V roku 2022 sa spustil pilotný projekt v rámci iniciatívy Catching-Up Regions a v spolupráci s 15 obcami Mikroregiónu pri Slanej sa vybudovala Agentúra integrovanej starostlivosti. S pomocou expertov zo Svetovej banky a Európskej komisie sa naň podarilo získať 1,2 milióna eur z európskych zdrojov. Iniciatíva Banskobystrického samosprávneho kraja pokračuje v budovaní ďalších centier integrovanej sociálno-zdravotnej starostlivosti. Predpokladá sa participácia obcí a ich združovanie za účelom poskytovania kvalitných a dostupných sociálnych a zdravotných služieb pre svojich občanov. Prostredníctvom siete centier integrovanej starostlivosti prepojí malé obce do funkčných celkov a zabezpečí tak, aby boli tieto služby dostupné priamo tam, kde ich ľudia potrebujú. O seniorov tak bude postarané v ich domácom prostredí bez toho, aby sa museli spoliehať na príbuzných alebo čakať na umiestnenie v zariadení sociálnych služieb. Centrá budú poskytovať najmä:

- Základné sociálne poradenstvo (zhodnotenie aktuálnej situácie, návrhy, riešenia nepriaznivej situácie).
- Sprostredkovanie požičiavanie zdravotníckych pomôcok (vozík, schodolez, polohovateľnú posteľ, kyslíkový oxygenátor a pod.).
- Sprostredkovanie monitorovania a signalizácie potreby pomoci (monitorovacie náramky).
- Sprevádzanie seniorov odkázaných na pomoc inej osoby (k lekárovi, na úrady a iné inštitúcie).
- Sprostredkovanie ambulantných a pobytových sociálnych služieb.
- Terénna opatrovateľská služba.
- Preventívne aktivity pre seniorov (besedy, prednášky, skupinové aktivity).

- Sprostredkovanie lekárskej starostlivosti (objednanie k lekárovi, prehľad o sieti odborných lekárov).
- Sprostredkovanie dobrovoľníckej činnosti pre seniorov (budovanie siete dobrovoľníkov a ich organizovanie).

Projekt predpokladá rozšírenie aj o dostupnú zdravotnú starostlivosť. Po ukončení projektu sa uvažuje nad udržateľnosťou financovanou prostredníctvom viaczdrojového financovania.

2.10 Rodinné podniky

Rodinné podnikanie má veľký a nevyužitý potenciál. Vnímame ho ako jednu z investičných príležitostí vidieka. Avšak tak ako nemáme v legislatíve ukotvenú definíciu vidieka, rovnako absentuje aj pojem rodinný podnik. Vzhľadom na túto skutočnosť nie sú dostupné ani štatistiky o rodinných podnikoch. Dáta je možné získať len z realizovaných prieskumov. Podľa Mandl (2008) definícia rodinného podnikania vychádzala z:

- Väčšinové vlastníctvo a zámer presunúť podnik na ďalšiu generáciu – v niektorých typoch podnikov postačuje čiastočné vlastníctvo spojené s dominantnou manažérskou kontrolou.
- Obvykle rodinný manažment podniku.
- Obvykle zamestnávanie členov rodiny.

Takáto definícia je však nedostatočná. Slovak business academy (2011) definovala rodinný podnik nasledovne: Rodinným podnikom sa rozumie skupina fyzických osôb, ktorých spájajú pokrvné väzby alebo rozhodnutím súdu alebo zákonom uznané väzby s rovnakým účinkom (adopcia, manželstvo) alebo majú medzi sebou osobné, vzájomné väzby a majú záujem týmito spoločnými väzbami vytvoriť vzájomnú závislosť, previazanosť a odkázanosť (druh, družka) a spĺňajú aspoň jednu z nasledovných podmienok vo vzťahu k podniku:

- Jeden člen alebo viacerí vlastnia viac ako 50 % podielov, hlasov alebo akcií v podniku;
- Jeden člen alebo viacerí vlastnia v podniku taký podiel, počet hlasov alebo akcií, že sú schopní presadiť svoju vôľu proti ostatným spoluvlastníkom (ďalej len „*má vplyv*“);

- Jeden člen alebo viacerí vykonávajú kontrolné funkcie v podniku a majú vplyv;
- Jeden člen alebo viacerí vykonávajú riadiace funkcie v podniku a majú vplyv.

V minulosti začal podnikateľskú činnosť jeden člen rodiny a následne sa k nemu pridávali ďalší členovia rodiny. Tento trend čiastočne pokračuje do dnes.

ZMOS realizoval prieskum medzi 503 samosprávami na Slovensku. Z prieskumu vyplýva, že celkovo iba 54 % samospráv na Slovensku vie o existencii rodinných podnikov podľa uvedenej definície vo vašej obci/meste. Kladné odpovede sú príznačné najmä pre mestá (77 %). Príležitosťou pre vidiek je, že až vo viac ako tretine obcí na Slovensku rodinné podniky nie sú rozvinuté.

Ak v samospráve podnikajú rodinné podniky, z viacnásobných odpovedí vyplýva, že ide najmä o podniky v oblasti poľnohospodárskej produkcie (56 %), resp. maloobchodu (41 %) či v oblasti služieb remesiel (napr. inštalatér, kominár, ... - okrem tradičných regionálnych výrobkov) (37 %). Približne pätina samospráv uvádza podnikanie rodinných podnikov v priemyselnej výrobe (okrem tradičných regionálnych výrobkov), resp. v produkcii lokálnych potravín (napr. oštiepky). Desatina samospráv sústredila svoje rodinné podniky na oblasť ubytovacích a stravovacích služieb.

Úžitok pre obyvateľov obcí vychádza najmä z možností zamestnávania obyvateľov obce (72 %). Ďalšie významné benefity vnímajú samosprávy vo finančnej alebo organizačnej podpore kultúrneho života v obci (podujatia, kultúrne zariadenia obce/mesta a pod.). Viac ako tretina samospráv vníma význam aj v poskytovaní lokálnych produktov pre miestnych obyvateľov. K ostatným dôležitým prínosom rodinných podnikov patria odpovede: finančne alebo organizačne podporujú športový život v obci (podujatia, kultúrne zariadenia obce/mesta a pod.), podporujú miestnu ekonomiku využívaním produktov alebo služieb iných miestnych podnikov alebo poskytujú služby verejného stravovania (napr. podniková vývarovňa určená aj pre verejnosť) alebo ubytovania (napr. nájomné alebo podnikové byty) obyvateľom. Približne

desatina samospráv vníma rodinné podniky aj z pohľadu podieľania sa na zlepšovaní infraštruktúra obce/mesta (napr. na zlepšovaní a budovaní ciest).

Bez ohľadu na to, či v obci/meste je alebo niekedy budete rodinný podnik, takmer polovica samospráv je ochotná poskytnúť podporu rodinným podnikom formou zníženia alebo oslobodenia od dane z nehnuteľností v rámci zákonných možností. Väčšina z týchto samospráv by realizovala rodinný podnik aj keď takúto podporu od nich doposiaľ žiaden rodinný podnik nepožadoval. Na druhej strane je potrebné poznamenať, že viac ako 21 % samospráv na Slovensku (zväčša mestských) nie je ochotných poskytnúť podporu rodinným podnikom. Tu je priestor na diskusiu a vysvetlenie benefitov z mnohých príkladov z dobrej praxe pre rozvoj obce v budúcnosti. Pri analýze charakteru možnej podpory rodinných podnikov ide najmä o poskytnutie podpory rodinným podnikom formou zníženia alebo oslobodenia od ostatných miestnych daní, ako je napr. daň za užívanie verejného priestranstva, daň za ubytovanie. Menšiu ochotu samospráv je v podobe dotácie zo svojho rozpočtu na vytvorenie, podporu a udržanie rodinného podniku za podmienok ustanovených v zákone č. 583/2004 Z. z.? (bez ohľadu na to, či máte rodinný podnik).

Z analýzy rodinných podnikov vyplýva, že väčšina samospráv na Slovensku je ochotných poskytnúť pomoc rodinným podnikom pri prevode alebo prenájme majetku obce Využitím inštitútu osobitného zreteľa podľa zákona o majetku obcí? (bez ohľadu na to, či máte rodinný podnik). Negatívne sa vyjadrilo 14 % samospráv a nevedelo sa vyjadriť 32 %. Iné, ďalšie výhody rodinným podnikom nie je ochotných poskytnúť približne polovica samospráv, prevažne vidieckych obcí. Väčšina samospráv na Slovensku by privítala, ak by na celonárodnej (štátnej) úrovni vznikla osobitná podpora výlučne pre rodinné podniky. Iba desatina samospráv zastáva názor, že rodinné podniky sú podniky ako všetky ostatné, nemali by mať osobitnú podporu, ale iba takú, aká sa poskytuje aj iným podnikom.

V prípade tých samospráv, ktoré sú ochotné poskytnúť dotáciu zo svojho rozpočtu na vytvorenie, podporu a udržanie rodinného podniku (za podmienok ustanovených v zákone

č. 583/2004 Z. z.) sme analyzovali či existuje niečo, čo bráni alebo by mohlo brániť v efektívnom poskytovaní tejto pomoci. Z viacnásobných odpovedí respondentov vyplýva, že najväčšou prekážkou je nedostatkom finančných zdrojov na tento účel (nedisponujú ním) alebo nemajú dostatok informácií o tejto forme pomoci. Tu poukazujeme na príležitosť pre zvýšenie osvedy o rodinných podnikoch v samosprávach na Slovensku. Preto sme zisťovali, či má obec/mesto záujem o poradenstvo v oblasti podpory rodinných podnikov. Z prieskumu vyplýva 39 % kladných odpovedí, avšak 31 % samospráv nemá záujem o poradenstvo a 30 % sa nevie k problému vyjadriť. Aj tento výsledok poukazuje na možnosť zvýšenia záujmu samospráv o tému rodinných podnikov, resp. identifikáciu negatívnych postojov k rodinných podnikov a argumentáciu výhod pre ďalší miestny rozvoj a zvýšenie kvalitu života v obciach. Jednou z možností je podpora a vytvorenie tzv. klastra pre podniky, vrátane rodinných podnikov, na území vašej samosprávy. Z prieskumu vyplýva, že takouto myšlienkou sa stotožňuje menej ako desatina samospráv, avšak v prípade záujmu zo strany podnikov v klastri je ochotná tak urobiť viac ako tretina samospráv.

Novela zákona č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov, by mala priniesť definíciu rodinného podniku ako aj podmienky jeho fungovania. Zatiaľ čo sociálny podnik je povinný viac ako 50 % zo zisku použiť na dosiahnutie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu (napr. poskytovanie zdravotnej starostlivosti, služby na podporu regionálneho rozvoja a zamestnanosti alebo poskytovanie sociálnej pomoci a humanitárna starostlivosť), pri registrovanom rodinnom podniku platí, že tento je povinný 15 % zo zisku použiť posilnenie svojich vnútorných a vonkajších vzťahov (napr. na dôchodkové zabezpečenie alebo vzdelávanie členov rodiny). Právne úpravy procesu priznávania štatútu registrovaného sociálneho podniku a registrovaného rodinného podniku sú obdobné.

Podpora vzniku rodinných podnikov by mala byť aj záujmom štátu. Budovanie lokálnych značiek, zvyšovanie zamestnanosti a mnoho ďalších sociálnych aspektov, ktoré zvyšujú úroveň jednotlivých regiónov. Jednou z možností podpory rodinných podnikov by mohla byť pozitívna

diskriminácia v rámci verejného obstarávania samosprávami. Zo strany samospráv je možná úľava na daniach, či zvýhodnený prenájom obecného majetku. Rodinné podniky dokážu vytvárať stabilné pracovné miesta, rozvíjať región a častokrát ho aj propagovať. Rodinné podniky preto vnímame ako jednu z investičných príležitostí vidieka.

2.11 Kompetencie vidieka a existenčné minimum

Existenčné minimum samosprávy predstavuje hranicu príjmu, kedy obec dokáže zabezpečovať len nevyhnutné úkony, ktoré jej ukladá legislatíva. Ide o minimálnu sumu finančných prostriedkov potrebných na prežitie samosprávy. Suma existenčného minima by mala postačiť na úhradu výdavkov na výkon samosprávnych pôsobností obce, výdavkov plynúcich z povinností ustanovených osobitnými predpismi a taktiež výdavkov spojených so správou, údržbou a zhodnocovaním majetku obce. Neustále pribúdajúca legislatíva, ktorá rozširuje samosprávne pôsobnosti, zvyšuje aj výdavky samospráv, bez ich reálneho krytia.

Zákon 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v zmysle neskorších predpisov ako aj ďalšie právne predpisy vymedzujú výkon samosprávnych pôsobností obce, jej originálne kompetencie, na úsekoch:

- Správy miestnych daní a poplatkov.
- Finančného riadenia.
- Správy majetku obce.
- Evidencia obyvateľstva.
- Životného prostredia (nakladanie s komunálnym odpadom a drobným stavebným odpadom, vodovody, kanalizácie).
- Územného plánovania.
- Cestnej dopravy, pozemných komunikácií a verejného osvetlenia.
- Sociálnych služieb a sociálnej pomoci.
- Zdravotníctva.

- Školstva.
- Kultúry a športu.
- Pohrebníctva.
- Bezpečnosti a ochrany pred požiarmi.

Okrem originálnych kompetencií musia obce vykonávať prenesené kompetencie, ktoré nie sú dostatočne financované. Štát nemá predstavu, aké sumy vynakladajú obce na dofinancovanie preneseného výkonu a tým dotujú štát. Nielen, že im uberá finančné prostriedky, ktoré by mali použiť na originálne kompetencie, ale tlačí ich na nebezpečnú hranicu obchádzania zákona o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy. Medzi „*najdrahšie*“ prenesené výkony patria výkony na úseku školstva, sociálnych vecí a stavebného poriadku. Od roku 2022 sú obce povinné dotovať aj neverejné školské zariadenia a neverejných poskytovateľov sociálnych služieb, čo opätovne odčerpáva finančné prostriedky z rozpočtov jednotlivých samospráv. Tu treba spomenúť aj finančnú kontrolu, kde verejný sektor musí dodržiavať kontrolu štyroch očí, keďže ide o verejné financie, no súkromné zariadenia nie sú povinné dodržiavať daný postup.

Prenesenie kompetencií bolo vykonané univerzálne. Nezohľadňuje veľkosť, či personálne alebo finančné možnosti jednotlivých obcí. Je nevyhnutné, aby štát zaviedol systémový prístup, ktorý by zohľadnil potrebné kritéria a viedol k odstupňovaniu prenesených kompetencií. Odstupňovanie kompetencií by viedlo k zefektívneniu jednotlivých procesov a k úspore výdavkov.

Rovnako ako poznáme existenčné minimum u ľudí, ktoré zohľadňuje ich základné potreby ako je jedlo, prístrešok a ošatenie, tak treba zohľadniť toto minimum aj pri samosprávach. Jeho kvantifikácia je však veľmi náročná, nakoľko každá samospráva má svoje špecifiká. Väčšina malých obcí má problémy s nedofinancovaním a stanovenie existenčného minima by mohlo byť jedno s riešením daného stavu. Stanovenie existenčného minima pre samosprávy je veľmi rozsiahla problematika a vyžaduje si samostatnú štúdiu, v ktorej by sa zohľadnili osobitosti

jednotlivých samospráv a stanovili sa jednotlivé kritériá a merateľné ukazovatele, pomocou ktorých by bolo možné toto minimum kvantifikovať.

Problémy samospráv sú častokrát rovnaké, no každá samospráva má svoje špecifiká. Populačne malá obec v horskej oblasti má neporovnateľne vyššie náklady napr. zabezpečovanie zimnej údržby.

Je potrebné zobrať do úvahy, že na existenčné minimum vplyvajú najmä výdavky jednotlivých samospráv. Je veľmi náročné nastaviť spravodlivý mechanizmus prerozdelenia financií do územia, nakoľko je potrebné zohľadniť viac kritérií. Ako už bolo vyššie spomínané, že napr. centrá cestovného ruchu majú vysoké daňové príjmy z ubytovania, či nehnuteľností, ale netreba zabúdať na to, že tomu častokrát zodpovedajú aj ich výdavky, ktoré musia vynakladať na zabezpečenie udržateľnosti svojej atraktivity

Medzi kritérium, ktoré by malo mať vplyv na existenčné minimum samosprávy patrí veľkosť obce. Veľkosť obce je možné charakterizovať dvomi ukazovateľmi a to je počet obyvateľov a veľkosť a charakter katastrálneho územia. Veľkosť katastrálneho územia a jeho charakter nám udávajú výšku časti daňových príjmov, ako je daň z nehnuteľnosti, kde sa vyrubujú iné sadzby na ornú pôdu a iné na lesy. Ale aj príjmy z prenájmu pozemkov. Sú obce, ktoré majú okrem podielových daní, druhý najvyšší príjem z prenájmu pozemkov.

Ďalším kritériom je majetok obce a jeho správa. Každá obec by mala začať od seba a prehodnotiť, či so svojím majetkom hospodári efektívne, čo sa týka jeho prenájmu s prihliadnutím na atraktivitu územia a zhodnotenia, či existuje dopyt na prenájom majetku. Majetok obce na druhej strane môže vo vysokej miere ovplyvňovať aj výdavkovú časť, nakoľko potrebuje opravy a údržbu a častokrát si vyžaduje aj finančne náročnejšiu rekonštrukciu, či modernizáciu. Existenčné minimum by malo nevyhnutne zohľadňovať aj výdavky na opravy a údržbu majetku minimálne za účelom zabezpečenia udržateľnosti jeho pôvodnej hodnoty. Je tendencia približovať východ k západu. Bolo by žiadúce takýto postoj zaujať aj pri kvalite a dostupnosti služieb v samosprávach približovaním dostupnosti a kvality služieb obcí

k mestám. Stanovenie sumy potrebnej na opravy a údržby budov by pomohlo vychádzať z hodnoty všetkých budov vo všetkých samosprávach určenej % na obyvateľa.

Ďalšou možnosťou ako definovať spôsob financovania údržby majetku je ročný príjem vo výške odpisov, ktoré by boli použité na údržbu objektu prípadne by sa zdroje kumulovali na jeho rekonštrukciu. Rovnaký postup by sa dal využiť aj pri strojoch a zariadeniach a tak obdobne aj u ciest a chodníkov. Štát má presné štatistiky koľko ciest a chodníkov samosprávy majú. Rovnako okrem potreby budovania komunikácií je nevyhnutná ich údržba a opravy. Tu je vhodné brať do úvahy aj nadmorskú výšku obcí.

Obce potrebujú finančné prostriedky na údržbu majetku a tieto finančné prostriedky potrebujú čerpať ako bežné výdavky, ako ukladajú rozpočtové pravidlá. Problémom, s ktorým sa samosprávy stretávajú je použitie rezervného fondu výlučne na kapitálové výdavky.

Existenčné minimum by malo rovnako zohľadňovať aj koeficient inflácie, a rastúce ceny energií. Najväčšie problémy s nedofinancovaním majú väčšinou malé obce. Stanovenie existenčného minima spoločne s odstupňovaním kompetencií môže zefektívniť alokáciu zdrojov do územia. Viedlo by to k adresnému dofinancovaniu obcí. Už teraz vieme, že len veľkosť obce nie je dostatočným výpovedným kritériom, nakoľko aj medzi malými obcami nachádzame napr. centrá cestovného ruchu, či centrá priemyselných areálov. Týchto obcí je síce malé percento, ale majú dostatok vlastných príjmov, aby si dokázali prefinancovať svoje zákonom dané samosprávne pôsobnosti a zároveň aj rozvoj svojej samosprávy.

Pokiaľ nám záleží na rozvoji obcí a vnímame vidiek ako investičnú príležitosť nesmieme zabúdať ani na čerpanie eurofondov, vďaka ktorým môžeme priniesť investície do územia. Nedostatok finančných zdrojov však neumožňuje hlavne malým samosprávam pripraviť kvalitné projekty a spolufinancovať ich realizáciu. Existenčné minimum by malo byť nastavené tak, aby samosprávy neboli nútené len prežívať, ale dokázali sa aj rozvíjať, využívať svoj potenciál a skvalitňovať služby poskytované občanom.

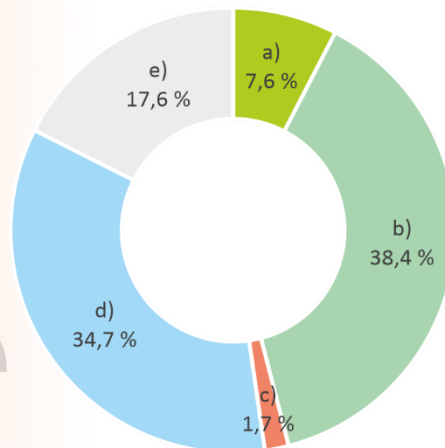
Pri identifikácii problémov a príležitostí vidieka sme v tejto kapitole vychádzali aj z prieskumu č. 19/2020 – Alternatívne financovanie municipálneho rozvoja realizovaného ZMOSom, ktorého sa zúčastnilo 466 samospráv na území Slovenska. Z prieskumu vyplýva, že súčasný systém financovania samospráv prostredníctvom výnosu daní z príjmov fyzických osôb je pre približne dve tretiny obcí vyhovujúci (úplne alebo čiastočne). Nevyhovujúci je pre viac ako desatinu obcí. Z analýzy vyplýva, že nebola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi štatútom obce a postojom samospráv k súčnému systému financovania prostredníctvom výnosu daní z príjmov fyzických osôb ($p=0,381$), obdobne nezávisí postoj samospráv ani od veľkostnej kategórie obce ($p=0,105$). Zo samospráv však prišlo mnoho podnetov na zlepšenie súčasného systému. Príkladom je, že sú znevýhodnené tie samosprávy, na území ktorých sídlia právnické osoby. Určité percento z dane týchto právnických osôb by malo byť poukázané konkrétnej samospráve. Alebo znevýhodnené sú menšie obce, kde sa podľa tohto spôsobu financovania nedajú splniť všetky kompetencie a povinnosti obce, ktoré majú v takej istej miere ako obce s vyšším počtom obyvateľov alebo z uvedených finančných prostriedkov nie je možné v potrebnom rozsahu rozvíjať a zabezpečovať chod obce a pod.

Odpovede samospráv na ďalšiu otázku: Považujete možnosť financovať činnosť samosprávy aj prostredníctvom výnosu dane z príjmu právnických osôb za a) nevyhnutnú; b) vhodnú na úvahu; c) nepodstatnú a zbytočnú; d) o digitálnej dani nemám potrebné informácie; e) neviem sa vyjadriť, dokumentuje obr. 2.32. Takmer polovica samospráv považuje túto agendu za nevyhnutnú alebo vhodnú na úvahu. Pritom však nebola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi reakciou samospráv na otázku a štatútom obce ($p=0,260$) alebo veľkostnou kategóriou obce ($p=0,673$). Je zrejmé, že tieto premenné nemajú vplyv na reakcie samospráv k tejto problematike. Kompetencie samospráv k digitálnej dane narážajú na informačné limity, keďže viac ako tretina samospráv nemá potrebné informácie o digitálnej dani, avšak považujú digitálnu daň za vhodnú na úvahu.

Kompetencie samospráv často narážajú na zavedené poplatky. Preto sme zisťovali ich postoj k zavedenému miestnemu poplatku za rozvoj, ktorý je doplnkový príjmový nástroj samospráv.

Menej ako 8 % samospráv na Slovensku má takýto poplatok zavedený. Ďalších 24 % samospráv ho nemá zavedený, ale uvažuje nad jeho zavedením. Takmer 2/3 obcí nemá poplatok zavedený a ani neuvažuje nad jeho zavedením. Odpovede samospráv nie sú štatisticky významné vzhľadom na štatút obce ($p=0,282$), avšak vzhľadom na veľkostnú kategóriu obce bol potvrdený štatisticky významný vzťah ($p=0,004$). Obce veľkostnej kategórie 1 000–5 000 obyvateľov vo zvýšenej miere majú takýto poplatok zavedený alebo nad ním aspoň uvažujú. Naopak, populačne menšie obce (do 500 obyvateľov) vo zvýšenej miere nemajú poplatok zavedený a nad takýmto poplatkom ani neuvažujú. Aj preto sme skúmali dôvody zavedenia takého poplatku. Z analýzy vyplýva, že k hlavným dôvodom samospráv, ktoré takýto poplatok zaviedli patrilo zvýšenie príjmov samosprávy, resp. regulácia investičnej činnosti prostredníctvom tohto mechanizmu, prípadne mali konkrétny projekt (projekty), na ktoré plánovali príjem z miestneho poplatku použiť. Na druhej strane, samosprávy, ktoré nezaviedli miestny poplatok za rozvoj uvádzali najčastejšie ako dôvod: v našej samospráve nie je potrebné zavedenie miestneho poplatku za rozvoj vzhľadom na slabú investičnú činnosť (viac ako polovica samospráv), prípadne nemali dostatok informácií o zavedení miestneho poplatku za rozvoj (14 % samospráv). Táto odpoveď sa týkala najmä vidieckych obcí s počtom obyvateľov do 1 000. Aj táto informácia predstavuje impulz pre ďalší rozvoj samospráv. Ak by sa pominuli dôvody, pre ktoré samosprávy nezaviedli poplatok za rozvoj alebo by sa inak zmenila situácia, viac ako polovica samospráv by v budúcnosti bola ochotná zaviesť tento poplatok. Približne štvrtina samospráv by tento poplatok zvažovala, avšak skôr by ho nezaviedla ako zaviedla. V tomto prípade sa potvrdila štatisticky významná závislosť medzi takouto reakciou a štatútom obce ($p<0,000$). Nad očakávané hodnoty vidieckej obce by takýto krok zvažovali, avšak skôr by ho nezaviedli ako zaviedli. Obdobne závisí aj na veľkostnej kategórii obcí ($p=0,001$), pričom obce do 500 obyvateľov by zvažovali tento krok, avšak poplatok by skôr nezaviedli ako zaviedli. Skúmali sme aké ďalšie dôvody by samosprávy uvažovali o zavedení miestneho poplatku za rozvoj. Takmer pätina samospráv sa stotožňuje s názorom, že by k tomu pristúpila, ak by aj okolité obce a mestá zaviedli miestny poplatok za

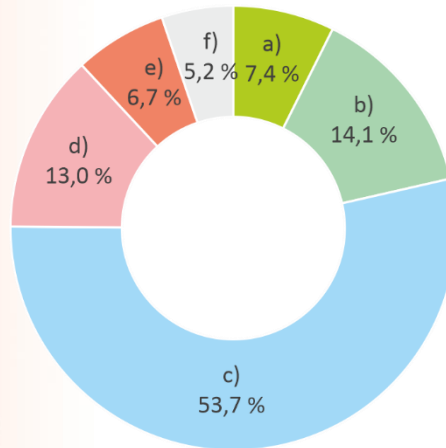
rozvoj, resp. iba ak by to bola ich povinnosť vyplývajúca zo zákona. Významná skupina samospráv by k tomu pristúpila v prípade, ak by presne vedeli, aké výhody pre obec zavedenie tohto poplatku prinesie. Tieto reakcie samospráv nesúvisia so štatútom obce ($p=0,542$) ani veľkostnou kategóriou obce ($p=0,277$).

Obr. 2.32. Reakcie samospráv na otázku: Považujete možnosť financovať činnosť samosprávy aj prostredníctvom výnosu dane z príjmu právnických osôb za: (označenie odpovedí v texte)
Zdroj: vlastné spracovanie

K financiám samospráv a ich prerozdeleniu sa často neformálne vyjadrujú aj obyvatelia obcí. Preto sme zisťovali postoje samospráv k otázke, či považujú samosprávy zvyšovanie účasti obyvateľov obce, mesta pri tvorbe rozpočtu za: a) úplnú nevyhnutnosť; b) skôr nevyhnutnosť; c) nie je to ani nevyhnutnosť, ani zbytočnosť; d) skôr zbytočnosť; e) úplnú zbytočnosť; f) neviem sa vyjadriť (obr. 2.33). Pri detailnejšej analýze, nebola potvrdená štatisticky významná závislosť medzi odpoveďou na otázku a štatútom obce ($p=0,293$) alebo medzi veľkostnou kategóriou obce ($p=0,231$). Tieto reakcie je potrebné vnímať aj v súvislosti, že vo väčšine obcí na Slovensku (55 %) sa môžu obyvatelia zúčastniť na tvorbe rozpočtu, resp. môžu sa zúčastniť v miere, ktorú samosprávy plánujú zvýšiť (12 %). Viac ako štvrtina samospráv na Slovensku nezapája obyvateľov do tvorby rozpočtu, resp. ani v budúcnosti neplánuje zapojenie obyvateľov do tvorby rozpočtu. Príležitosťou pre rozvoj obcí je preto

intenzívnejšia participácia obyvateľov obce do financií samospráv a názorová konfrontácia s predstavami obyvateľov obce a možnosťami samospráv.

Obr. 2.33. Reakcie samospráv na otázku: Považujete zvyšovanie účasti obyvateľov vašej obce, mesta pri tvorbe rozpočtu za: (označenie odpovedí v texte)

Zdroj: vlastné spracovanie

Pri efektívnom riadení samospráv, mnohé z nich siahajú po externých zdrojoch financovania. Na Slovensku ide najmä o úver z komerčnej banky (viac ako polovica samospráv), prípadne úver zo Slovenskej záručnej a rozvojovej banky a.s. Približne štvrtina samospráv doteraz nevyužila žiadne externé zdroje financovania. Pri využití niektorého z externých zdrojov financovania išlo najmä o oblasť investovania do rekonštrukcie infraštruktúry, ciest, chodníkov a parkovísk, ďalej o hospodársky rozvoj (budovanie infraštruktúry alebo investovanie do obecných podnikov) alebo o investovanie do školstva (oprava budov). Približne desatina samospráv investovala externé zdroje do podpory športu, prípadne do environmentálnych aktivít (ako aj odpadového hospodárstva) alebo podpory kultúry (ako aj voľnočasových aktivít). Samosprávy, ktoré nevyužili externé (alternatívne) zdroje financovania samosprávy reagovali, že hlavným dôvodom je personálna kapacita alebo nemajú dobré skúsenosti s podobnými zdrojmi financovania. Z iných odpovedí išlo o doterajšie nepotrebovanie takýchto finančných zdrojov, resp. samosprávy nechcú obce zadlžovať (poslanci sú proti takýmto zdrojom).

Príležitosťou je zvýšenie informovanosti samospráv o externých zdrojoch ich financovania. Na otázku: Aké informácie vám chýbajú o možnosti financovania rozvojových potrieb obcí z externých zdrojov?, takmer polovica samospráv odpovedala: všeobecné informácie o možnosti financovania rozvojových potrieb obcí z externých zdrojov. Zároveň im chýbajú aj informácie o private public partnership projektoch (PPP) alebo informácie o úveroch zo Slovenskej záručnej a rozvojovej banky, a.s. či informácie o úveroch z Európskej investičnej banky, Rozvojovej banky Rady Európy. Viac ako pätina samospráv sa k tejto otázke nevedela vyjadriť. Ak by samosprávy mali dostatočné informácie o alternatívnych zdrojoch financovania, takmer tretina by ich určite využila. Ďalších 31 % samospráv by sa síce obávala využiť ich, avšak pravdepodobne by ich využila. V týchto reakciách nebol potvrdený štatisticky významný vzťah so statusom obce ($p=0,080$) ani s veľkostnou kategóriou obce ($p=0,118$). Aj v tomto aspekte je potrebné nazerať na vidiek ako na investičnú príležitosť. Pri možnosti výberu externých zdrojov financovania na rozvojové potreby samosprávy by využili najmä úver z komerčnej banky, prípadne zo Slovenskej záručnej a rozvojovej banky a.s. Prekvapujúco nízka je úvaha o využití úveru z Európskej investičnej banky a Rozvojovej banky Rady Európy, resp. zdrojov pochádzajúcich z private public partnership (PPP). Najmenej prijateľný externý zdroj financovania sú pre samosprávy komunálne dlhopisy, resp. zdroje zo Slovak Invest Holdingu. Iným zdrojom patria rôzne dotácie z VÚC, MAS prípadne ďalšie iné dotácie.

Budúcnosť financovania rozvoja samospráv z externých zdrojov by bola zamierená najmä do rekonštrukcie infraštruktúry, ciest, chodníkov, parkovísk, do všeobecného hospodárskeho rozvoja obce. Významná časť samospráv vidí príležitosti vo financovaní odpadového hospodárstva a rôznych environmentálnych aktivít. Ďalej ide o rozvoj školstva či podporu športu a kultúry.

V ostatnom období sa intenzívnejšie diskutuje o spoločných obecných úradoch. ZMOS v roku 2019 realizoval prieskum č. 9/2019 – Činnosť Spoločných obecných úradov, na ktorom participovalo 390 samospráv z celého Slovenska. Zaujímalo nás, zabezpečovanie ktorých originálnych a prenesených kompetencií robí obciam najväčšie problémy, ak si ich musia

zabezpečiť samy (oblasti politik)? Z viacnásobných odpovedí robí samosprávam najväčšie problémy agenda stavebného konania (62 %), sociálnych služieb (55 %), životného prostredia (50 %) a odpadového hospodárstva (50 %). Ako problematické sa pre viac ako tretinu samospráv javí aj tvorba VZN a iných vnútorných predpisov, verejné obstarávanie (34 %). Viac ako štvrtine samospráv (28 %) robí najväčšie problémy aj oblasť politiky matrika a evidencia, resp. regionálny rozvoj a cestovný ruch (príprava strategických dokumentov a pod.) (23 %). Významnejší podiel zaznamenala aj oblasť cestná doprava (20 %). Najnižšie podiely odpovedí boli identifikované pre oblasti politiky kultúry (1,1 %), školstva (1,1 %) a športu (1,9 %). Zdá sa, že tieto oblasti nie sú pre samosprávy problematické pri zabezpečovaní originálnych kompetencií.

V nadväznosti na dané zistenia sme analyzovali postoje samospráv k zabezpečovaniu kompetencií, ktoré si od obcí vyžadujú najviac administratívnych procedúr, ak si ich musia zabezpečiť samy (oblasti politik). Z viacnásobných odpovedí vyplýva, že najväčší podiel samospráv (71 %) hodnotí politiku stavebného konania ako tú, ktorá si vyžaduje najviac administratívnych procedúr a obce si ju musia zabezpečiť samy. Významné zastúpenie majú ešte politiky odpadového hospodárstva (41 %), životného prostredia (41 %), sociálnych služieb (38 %), tvorby VZN a iných vnútorných predpisov, verejné obstarávanie (37 %) alebo oblasť politiky účtovania a rozpočtu (33 %). Na druhej strane, z vyjadrení samospráv na Slovensku vyplýva, že najmenej administratívnych procedúr si vyžaduje oblasť politiky športu (0,3 %), verejného osvetlenia (0,5 %) a školstva (2,1 %).

Kompetencie samospráv sú úzko previazané s kompetenciou pracovníkov samospráv. Aj preto sme ďalej analyzovali postoje samospráv k otázke, ktoré oblasti sú najnáročnejšie na vzdelanie a prax administratívnych pracovníkov. Z viacnásobných odpovedí vyplýva, že na vzdelanie k najnáročnejším oblastiam politiky patrí jednoznačne stavebné konanie. Zhodlo sa na tom 81 % samospráv na Slovensku. Ďalej ide o oblasť účtovania a rozpočtu (55 %), politika životného prostredia (43 %) a tvorby VZN a iných vnútorných predpisov, verejné obstarávanie (38 %). Naopak, za najmenej náročné na vzdelanie považujú samosprávy oblasti politiky

kultúra (0,3 %), verejné osvetlenie (1,0 %), verejné priestranstvá (1,0 %) alebo správu budov (1,3 %).

Ďalej sme zisťovali, či sú obce na Slovensku súčasťou spoločného obecného úradu (SOÚ). Až 79 % skúmaných samospráv je súčasťou SOÚ. Je zrejmé, že medzi SOÚ a štatútom obce existuje štatisticky významný vzťah ($p=0,001$), vidiecke obce pristupujú k SOÚ častejšie. Súvislosti možno hľadať aj vo veľkostných kategóriách obcí ($p<0,000$), kedy obce do 500, resp. 1 000 obyvateľov dosahujú nadočakávané kladné odpovede otázky SOÚ. Vzhľadom na vysoký podiel obcí zapojených do SOÚ, sme zisťovali, či majú samosprávy záujem o poskytovanie služieb spoločného úradu i naďalej, resp. rozšírenie služieb spoločného úradu. Z prieskumu vyplýva, že obce sú prevažne spokojné so súčasným stavom. Približne tretina samospráv (35 %) má záujem o rozšírenie služieb spoločného úradu. K tejto možnosti sa prikláňali viac vidiecke obce ($p=0,032$), avšak na veľkostnej kategórii obcí nezáleží ($p=0,067$). V súčasnosti zabezpečujú samosprávy pomocou spoločného úradu najmä oblasti politiky (viacnásobné odpovede) stavebného konania (98 %), životného prostredia (43 %), matriky a evidencie (31 %) a sociálnych služieb (30 %). Samosprávy sa stretávajú aj s mnohými problémami v prenose informácií medzi spoločným úradom, občanom a samosprávou. K problému patrí aj informovanosť v znamení „*občan si to vybavuje sám a my o tom nevieme*“, ide teda o problém komunikácie medzi zúčastnenými. K ďalším problémom patrí mnohokrát potrebný prevoz printových dokumentov a projektov, žiadúca je rozsiahlejšia digitalizácia administratívy. „*Niektoré úkony, kolobeh tlačív, konzultácie... tak musíme často vybavovať osobne, t.j. vycestovať, čo býva často časovo náročné pre nás, ale aj pre občana.*“ alebo ide o nedostatočnú elektronickú komunikáciu a prepojenie SOÚ a jednotlivých obcí, s tým spojená nutnosť častých osobných návštev. „*Pre občana je starosta často len sprostredkovateľom komunikácie medzi SOÚ a ním. A napríklad v agende stavebného úradu kde sme stavebným úradom pre inú obec či mesto nemáme často šancu oboznámiť sa s podpísaným dokumentom, často sa len musím spoľahnúť na pracovníka úradu že postupoval správne.*“

Z identifikovaných problémov sme pristúpili k analýze názorov o potrebe rozšírenia činností spoločného úradu. Samosprávy vidia priestor v rozširovaní najmä činností sociálnych služieb, odpadového hospodárstva a životného prostredia. Naopak, menej ako 1 % samospráv by chcelo zúžiť činnosť spoločného úradu, teda vrátiť kompetencie späť na obec. Prekvapivo malý podiel samospráv (39 %) má záujem o poskytovanie služieb spoločného úradu. Z nich väčšina má záujem, avšak zatiaľ o tom iba uvažuje, menšina podnikla konkrétne kroky (kontaktovali najbližší SOÚ alebo iné obce). Až 61 % obcí nemá záujem o SOÚ, k hlavným dôvodom patrí: personálne zabezpečenie agendy (nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily) alebo chcú mať dosah na túto problematiku, nesúhlas s centralizáciou kompetencií, prípadne sa nevedeli dohodnúť na spoločných agendách.

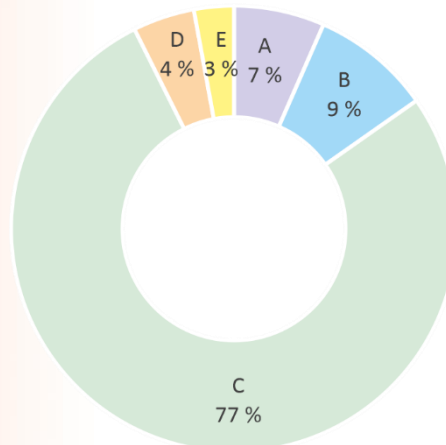
Ďalej sme zisťovali, v ktorej oblasti by samosprávy uvítali skvalitnenie a modernizáciu spoločných obecných úradov podľa ich potrieb. Najväčší podiel viacnásobných odpovedí zaznamenala možnosť zvýšenia financovania a dotácií zo strany štátu na prenesený výkon kompetencií a služieb štátu (73 %), resp. prepojenie spoločných úradov aj na iné inštitúcie verejnej správy (vrátane vyšších územných celkov) – legislatívne aj rozpočtovo (metodické aj elektronické služby VS, vzdelávanie a pod.) (37 %) alebo zvýšenie financovania a dotácií z rozpočtu obcí na výkon originálnych kompetencií a služieb miestnej samosprávy (21 %).

Ochota samospráv uhrádzať za externé zabezpečenie výkonu administratívnych procedúr v rámci kompetencií samosprávy prostredníctvom SOÚ nie je jednotná. Najčastejšie sú samosprávy ochotné uhrádzať toľko, koľko obec získa transferom na prenesený výkon (55 %), resp. toľko, koľko obec získa poplatkom za výkon (8,5 %). Takmer 10 % samospráv je ochotná uhrádzať aj viac ako obec získa transferom (prípadne poplatkami za výkon od občanov). Naopak, 4 % samospráv je ochotných uhrádzať dokonca menej ako obec získa transferom. V názoroch samospráv na ochotu uhrádzať za externé zabezpečenie výkonu administratívnych procedúr a štatútom obce ($p=0,567$) alebo veľkostnou kategóriou obce ($p=0,231$) nebol potvrdený štatisticky významný vzťah.

Dôležitou otázkou je riešenie aj sídla SOÚ. Najväčší podiel samospráv sa stotožňuje s názorom, že by malo ísť o obec, ktorá je z hľadiska dopravy najdostupnejšou v mikroregióne (41 %). Počet obyvateľov obce je druhým najpotenejším kritériom výberu, najväčšie centrum v mikroregióne (33 %). Výber podľa sídel matričných úradov preferuje 9 % samospráv. O inom kľúči zriaďovania sídla SOÚ uvažuje 4 % samospráv (v závislosti od personálneho aparátu, výška nájomných nákladov, blízkosť ostatných štátnych inštitúcií). Celkovo 11 % samospráv sa k tejto otázke nevedelo vyjadriť. Medzi týmito názormi samospráv a štatútom obce bol identifikovaný štatisticky významný vzťah ($p=0,002$). Kým mestá sú v prevažnej miere za sídlo SOÚ v najväčšom centre v mikroregióne (podľa počtu obyvateľov), vidiecke obce skôr za sídlo z hľadiska dopravy, najdostupnejšia obec v mikroregióne. Obdobná závislosť sa v prípade veľkostných kategórií obcí nepotvrdila ($p=0,060$).

Pri hodnotení názorov na dostatočne vymedzené pravidlá financovania SOÚ sa k tejto otázke viac ako polovica (57 %) samospráv nevedela vyjadriť. Celkovo 26 % samospráv považuje vymedzené pravidlá za dostatočné, 17 % samospráv naopak, nepovažuje vymedzené pravidlá za dostatočné. Negatívny postoj je spájaný najmä s finančnými otázkami: „*Doplácame trikrát viac ako dostaneme*“ alebo „*financovanie spoločných úradovní nemá pravidlá*“ alebo „*prenesené kompetencie nie sú dostatočne financované, chýba ocenenie úkonov na základe auditu*“. Medzi postojmi samospráv a ich štatútom nebol identifikovaný štatisticky významný vzťah ($p=0,532$), obdobne ani pri veľkostných kategóriách obcí ($p=0,773$).

Väčšina samospráv považuje vymedzené vzťahy medzi spoločným úradom a orgánmi obce, resp. členskými obcami, ktoré vytvorili spoločný úrad za vhodne vymedzené (56 %), menšina, 7 % ich považuje za vhodne vymedzené, 37 % samospráv sa k tomu nevie vyjadriť. Z nesúhlasných postojov možno vybrať: „*SOU často nereprezentujú názor a zmyslenie obcí, uvažujú v rámci názoru jednotlivých zamestnancov SOU*“ alebo „*vzťahy by mali byť definované z vyššej úrovne, aby to fungovalo všade rovnako*“. Medzi názormi samospráv na vymedzené vzťahy a ich štatútom ($p=0,623$), resp. veľkostnou kategóriou obce ($p=0,766$) nebol identifikovaný štatisticky významný vzťah.

Obr. 2.34. Reakcie samospráv na otázku: V ktorej oblasti vidíte hlavný prínos spoločných úradovní?

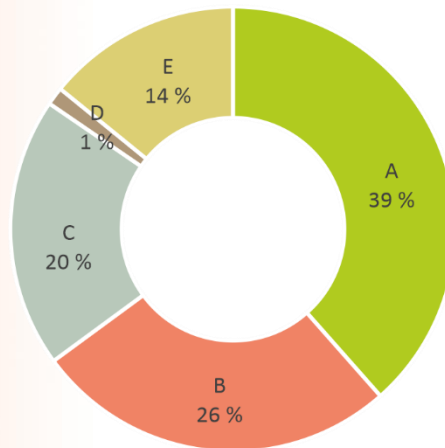
A: ďalšie funkcie napr.: spoločná podateľňa a výpravňa písomností; B: odborná príprava návrhov na normotvornú právomoc obcí (príprava návrhov všeobecne záväzných nariadení obce); C: odborná príprava podkladov na rozhodovaciu činnosť príslušných starostov v správnom konaní; D: príprava podkladov na rozhodovanie obecných zastupiteľstiev príslušných obcí a orgánov nimi zriadených; E: iné.

Zdroj: vlastné spracovanie

Zaujímalo nás, v ktorej oblasti vidia samosprávy hlavný prínos spoločných úradovní (obr. 2.34). Z prieskumu vyplýva, že ide najmä o odbornú prípravu podkladov na rozhodovaciu činnosť príslušných starostov v správnom konaní (77 %) alebo o odbornú prípravu návrhov na normotvornú právomoc obcí (príprava návrhov všeobecne záväzných nariadení obce) (9 %). Medzi reakciami samospráv na túto otázku a štatútom obce ($p=0,316$) alebo veľkostnou kategóriou obce ($p=0,525$) nebol identifikovaný štatisticky významný vzťah.

K organizačnej štruktúre SOÚ ide o tri názorové prúdy samospráv (obr. 2.35). Najväčší podiel samospráv sa stotožňuje s myšlienkou SOÚ ako integrálnou súčasťou v existujúcej organizačnej štruktúre obecného úradu, kde má sídlo, t. j. jeho pracovníci sú v jednotlivých organizačných útvaroch, ktoré plnia úlohy obce a zároveň aj úlohy vyplývajúce zo zmluvy o spoločnom obecnom úrade pre zmluvné obce. Štvrtine samospráv by vyhovoval SOÚ ako samostatný organizačný útvar aj s výkonom servisných činností, päťtine samospráv forma SOÚ ako samostatný organizačný útvar na obecnom úrade. Zdá sa, že medzi názormi na formy

organizácie SOÚ a skúmanými premennými (štatút a veľkostná kategória obce) neexistujú štatisticky významné vzťahy.

Obr. 2.35. Reakcie samospráv na otázku: Aká forma organizácie spoločného obecného úradu by Vám najviac vyhovovala?

A: SOÚ ako integrálna súčasť v existujúcej organizačnej štruktúre obecného úradu, kde má sídlo, t.j. jeho pracovníci sú v jednotlivých organizačných útvaroch, ktoré plnia úlohy obce a zároveň aj úlohy vyplývajúce zo zmluvy o spoločnom obecnom úrade pre zmluvné obce; B: SOÚ ako samostatný organizačný útvar aj s výkonom servisných činností; C: SOÚ ako samostatný organizačný útvar na obecnom úrade; D: iné; E: neviem sa vyjadriť

Zdroj: vlastné spracovanie

2.12 Spolupráca na miestnej úrovni

Možnosti samospráv či už finančné alebo personálne sú dosť obmedzené. Súčasný sociálno-ekonomický problém spôsobený pandemiou, či utečeneckou krízou si vyžadujú ešte hospodárnejšie a efektívnejšie vynakladanie zdrojov. Toto je aj jeden z dôvodov prečo je vhodná a miestami nevyhnutná medziobecná spolupráca. Ďalším dôvodom je aj získavanie zdrojov na realizáciu projektov. Možností spolupráce na miestnej úrovni je viacero:

- Spoločné úradovne.
- Centrá zdieľaných služieb.
- Záujmové združenia obcí.
- Miestne akčné skupiny.

- PPP projekty a iné.

Spolupráca na miestnej úrovni nám spolu s jednotlivými problémami a príležitosťami vytvára možnosť investičnej príležitosti na vidieku. Každá jedna možnosť spolupráce sa viaže k jednotlivým už spomínaným oblastiam, či už k nakladaniu s odpadom, sociálnym službám, agentúram integrovanej sociálno-zdravotnej starostlivosti, či brownfieldom.

Spoločné úradovne

Spoločné úradovne sú využívané prevažne na zastrešenie preneseného výkonu štátnej správy, tzv. prenesených kompetencií. Najčastejšie sú využívané na oblasť stavebného poriadku či sociálnych vecí. Tento model sa osvedčil a funguje vo väčšine samospráv.

Centrá zdieľaných služieb

Práve centrá zdieľaných služieb sú projektom ZMOS. Ide o koncept spoločného centra pre viac obcí, ktoré im bude zabezpečovať spoločnú agendu. Centrum sa bude orientovať na originálne kompetencie obcí a ostatné legislatívne povinnosti. Príkladom môže byť expert na verejné obstarávanie, IT technik, právnik, projektový manažér, či expert na osobné údaje a kyberbezpečnosť. Rovnako dobre centrum dokáže zastrešiť odpadové hospodárstvo, či oblasť výberu daní. Takéto centrá vytvárajú koncept udržateľných aktivít na úrovni mikroregiónov, podporu medziobecnej spolupráce atď. Sme presvedčení, že vidiek cez medziobecnú spoluprácu a koordináciu sociálno-ekonomických aktérov dokáže koncentrovať potenciál spoločného rozvoja na lokálnej a mikroregionálnej úrovni.

Záujmové združenia obcí

Medzi osvedčené a fungujúce združenia obcí patria práve mikroregionálne, či regionálne združenia, ktoré už v súčasnosti dokážu spoločne participovať na viacerých projektoch. Združovanie obcí nemusí byť vždy striktne dané geografickými hranicami.

Miestne akčné skupiny

Veľmi rozsiahlou oblasťou spolupráce na miestnej úrovni, ktorá okrem samospráv zahŕňa aj iných partnerov sú miestne akčné skupiny (MAS). Nariadenie EP a Rady EÚ č. 1303/20131 definuje stratégiu CLLD (Community Led Local Development) – stratégiu miestneho rozvoja vedeného komunitou. Stratégia, ktorej jedným z cieľov je uspokojovanie miestne potreby, je realizovaná prostredníctvom miestnych akčných skupín. CLLD je nástrojom na zapájanie miestnych aktérov do rozhodovania o sociálnom, environmentálnom a ekonomickom rozvoji svojho územia. Je založený na princípe zdola-nahor a na znakoch metódy LEADER.

Miestne akčné skupiny sú občianske združenia založené na základe zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v zmysle neskorších predpisov zoskupujúce predstaviteľov verejných a súkromných miestnych spoločensko-hospodárskych záujmov, v ktorých na úrovni rozhodovania nemajú ani orgány verejnej moci, ani žiadna záujmová skupina viac ako 49 % hlasovacích práv. Štatút miestnej akčnej skupiny nadobúdajú rozhodnutím Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka.

Podmienky na vytvorenie MAS sú nasledovné:

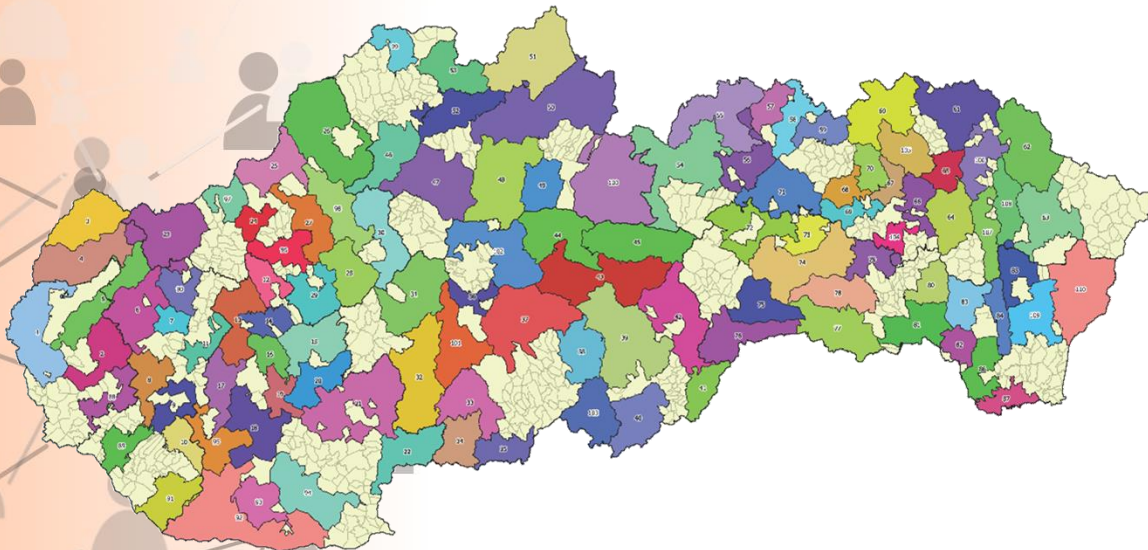
- populácia cieľových oblastí nemá byť nižšia ako 10 000 a zároveň by nemala presiahnuť 150 000 obyvateľov;
- územie MAS má byť tvorené minimálne 7 obcami;
- celková hustota zaľudnenia celého územia MAS nemá presiahnuť 150 obyv./km²;
- zároveň má ísť o súvislé územie, výnimkou môžu byť územia, ktoré sú prerušené napr. vojenskými obvodmi.

System LEADER je vhodným nakoľko funguje na princípe zdola-nahor. Čo umožňuje aktérom priamo v území vhodne alokovať finančné zdroje. Alokácia tým vychádza priamo z požiadaviek a potrieb daného územia. Medzi základné princípy metódy LEADER podľa Nariadenia rady EÚ č. 1698/2005, článok 61 okrem princípu zdola-nahor ďalej patria:

- Partnerstvo – lokálne partnerstvo medzi súkromným a verejným sektorom;

- Miestna rozvojová stratégia – by mala využívať endogénne zdroje územia a viesť k zvyšovaniu konkurencieschopnosti celého regiónu;
- Multisektorová integrácia – je potrebné koordinovať rôzne záujmy a fungovať spoločným konštruktívnym spôsobom;
- Inovácie – MAS musí vystupovať aj v pozícii inovátora, musí nachádzať nové riešenia problémov pre efektívny rozvoj územia;
- Sieťovanie – znamená spoluprácu s nečlenskými organizáciami na miestnej, regionálnej, národnej úrovni, či nadnárodnej, ktorá prináša napr. výmenu skúseností;
- Spolupráca – neznamená len spoluprácu pri vytváraní miestnej akčnej skupiny, ale participáciu na spoločnom projekte s inou skupinou MAS alebo verejno-súkromným partnerstvom v inom regióne, členskom štáte, alebo dokonca v krajine tretieho sveta.

V rámci programového obdobia 2014–2020 bolo na Slovensku zaregistrovaných 110 miestnych akčných skupín (obr. 2.36), ich rozloženie v rámci celého územia nie je rovnomerné. Väčšiu časť MAS zastupuje Národná Sieť Miestnych Akčných Skupín Slovenskej Republiky – NS MAS SR. V súčasnosti zastrešuje 67 miestnych akčných skupín.

Obr. 2.36. MAS na území Slovenska
Zdroj: Národná sieť rozvoja vidieka SR

LEADER je jedným z možných zdrojov financovania projektov MAS. Stav implementácie LEADER k 31.12.2021 prezentuje nižšie uvedené údaje. V rámci uvedených podopatrení bolo ukončených 946 výziev. Žiadatelia podali 1 792 žiadostí o nenávratní finančný príspevok, v rámci ktorých požadovali celkovú sumu 49 062 646,58 eur. Schválený príspevok bol vo výške 21 025 763,16 eur. Pôdohospodárska platobná agentúra ako riadiaci orgán uzatvoril 427 zmlúv v celkovej hodnote 10 204 469,03 eur. Zazmluvnené finančné prostriedky neboli k 1.4.2022 poskytnuté žiadateľom.

Ohrozením niektorých vidieckych oblastí je možnosť čerpať zdroje z LEADERu len prostredníctvom miestnych akčných skupín. Nie všetky samosprávy sú členmi miestnych akčných skupín, čo prezentuje aj mapa pokrytia územia MAS (obr. 2.36). Súčasťou MAS sú aj podnikateľské subjekty. Práve verejno-súkromné partnerstvá môžu viesť k vytváraniu investičných príležitostí na vidieku.

PPP projekty

PPP projektami sa rozumejú projekty, ktorých cieľom je zabezpečenie verejných služieb alebo verejnej infraštruktúry a ktoré spĺňajú nasledovné podmienky (Ministerstvo financií Slovenskej republiky 2022):

- súkromný partner zabezpečí verejnú infraštruktúru, poskytovanie verejných služieb namiesto daného subjektu verejného sektora alebo bude počas trvania zmluvy využívať verejný majetok;
- ako protihodnotu získa právo na platby od jeho konečných užívateľov a/alebo od verejného partnera;
- Ide o dlhodobý zmluvný vzťah;
- súkromný partner prevezme na svoju stranu riziká a povinnosti v súvislosti s plnením inštitucionálnej funkcie alebo využívaním verejného majetku, ktoré obvykle nesie verejný partner.

Pri tvorbe PPP projektov by sa mala zohľadňovať rozdielna schopnosť verejného a súkromného sektora znášať riziká. Výsledkom správneho rozdelenia rizík sú projekty pri ktorých nedochádza k oneskoreniam, alebo predraženiu a zároveň sa poskytujú verejné služby vo vysokej kvalite. Práve PPP projekty sú jednou z vhodných foriem spolupráce pri brownfieldoch.

Viac financií musí reflektovať na investičnú príležitosť

Z hľadiska vnímania Vidieka ako investičnej príležitosti je potrebné v najbližšom období, kedy to bude možné presadzovať navýšenie alokácie pre miestne akčné skupiny na úroveň alokácie súčasného programového obdobia.

Navrhovaná alokácia pre intervenciu Spolupráca – LEADER nezabezpečí kontinuálny, komplexný a udržateľný rozvoj vidieckeho územia prostredníctvom etablovaných štruktúr verejno-súkromných aktérov a partnerov v území – miestnych akčných skupín. Pokrytím iba časti územia Slovenska MAS podľa predloženého návrhu (41 % obyvateľov = 65 MAS), malé obce v súčasných MAS, ktorým nebude schválená stratégia, stratia možnosť projektových podpôr na rozvoj vidieka zo Spoločnej poľnohospodárskej politiky. K tomu je potrebné rátať aj zo skutočnosťou, že malé obce sa už samostatne nebudú môcť uchádzať o zdroje zo Spoločnej poľnohospodárskej politiky ako bolo zvyknuté doposiaľ. Prístup k zdrojom budú mať len ako členovia MAS.

Zároveň je potrebné zobrať do úvahy navrhovanú skutočnosť, že MAS nebudú podporované v Programe Slovensko 2021–2027 tak ako tomu bolo doposiaľ v rámci IROP – CLLD. Návrh financovania MAS je založený na monofondovom prístupe, z Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka. Aj napriek tomu, že MAS a malé obce sa budú môcť uchádzať o zdroje z budúceho Programu Slovensko na regionálnej úrovni (cez Rady partnerstvá), prístup k týmto zdrojom nebudú mať garantovaný. Zdôrazňujeme, že malé obce nebudú mať technickú a odbornú kapacitu vstupovať do partnerstiev t.j. integrovaných

projektov alebo sa uchádzať priamo o eurofondové zdroje z Programu Slovensko, kde budú vystavené konkurencii s väčšími samosprávami.

Najviac využívané finančné mechanizmy

Podľa prieskumu Európskej asociácie národných združení miest, obcí a regiónov (Rady európskych obcí a regiónov), najdôležitejšími európskymi zdrojmi financovania vidieka je jednoznačne Európsky fond pre rozvoj vidieka, potom Európsky fond regionálneho rozvoja a Európsky sociálny fond. Sú to najviac využívané zdroje financovania v európskych krajinách. Najmenej sú využívané priamo riadené európske programy.

Tento koncept dáva zapravdu požiadavke multifondového prístupu k financovaniu MAS t.j. malých obcí, ktoré sme komunikovali s kompetentnými ministerstvami (MIRRI SR, MPRV SR). Fakty o charaktere našej krajiny a štruktúre územia, predchádzajúce skúsenosti a zabehnutá spolupráca verejno-súkromných partnerstiev v území, podpora v prospech rozvoja vidiek zo strany Európskej komisie, skúsenosti z okolitých krajín, kde multifondový prístup ostal zachovaný prípadne sa rozšíril o zdroje z ďalších fondov, hovoria v prospech podpory multifondového financovania MAS.

Diskriminácia vidieckych území

Na základe uvedeného je tiež potrebné nepretržite žiadať nastavenie takých kritérií pre vytvorenie MAS a taký počet MAS v území, ktoré bude rešpektovať prístup „zdola nahor“ a nebude diskriminovať územie a tie obce, ktoré prejavia záujem o vytvorenie stratégie MAS a zároveň poskytnú podporu všetkým MAS, ktoré preukázali opodstatnenie fungovania v súčasnom období alebo vytvoria stratégiu, ktoré budú naplňovať princípy a ciele CLLD/LEADER. Súčasný návrh nastavenia implementácie stratégie CLLD predpokladá, že podpora rozvoja prostredníctvom MAS v novom programovom období nebude životaschopná a stratégie MAS nebudú naplňovať funkcie v prospech rozvoja miestnych komunít a samotného rozvoja vidieka. Predložený návrh stavia MAS do konkurenčnej roviny, nie všetky predložené žiadosti

o schválenie stratégie získajú podporu, a tak spôsobí zánik MAS, podporu malých obcí a rozvoj vidieka v niektorých častiach Slovenska.

Medzirezortná nekomunikácia – komplikácie pokračujú

Hoci Slovensko vstupuje do nového eurofondového obdobia 2021–2027 s jedným Operačným programom Slovensko, vidíme naďalej riziko rezortizmu, ktorý sa ukázal dlhodobo do minulosti ako vážny problém komplexného nadregionálneho prístupu a obávame sa rizika jeho pokračovania, hoci na úrovni jedného operačného programu.

Absencia kooperácie ústredných orgánov štátnej správy sa napokon prejavila aj v procese tvorby, pripomienkovania, vyhodnocovania a následného schválenia Spoločnej poľnohospodárskej politiky.

Z pohľadu územnej samosprávy v oblasti rozvoja vidieka ide o podporu aktivít a subjektov identických pre Program Slovensko 2021–2027 a SPP 2023–2027, preto je potrebná komunikácia medzi riadiacimi a kompetentnými orgánmi týchto programov. MAS budú jedným z partnerov / členov štruktúry Rady partnerstva v regiónoch a zároveň sú oprávneným žiadateľom v Programe Slovensko a SPP 2023–2027. Obce sa budú uchádzať o zdroje prostredníctvom MAS v SPP 2023–2027 a v Programe Slovensko 2021–2021 samostatne a prostredníctvom MAS. V predloženej návrhu je nedostatočne rozpracované vymedzenie, koordinácia a komplementarita z pohľadu aktivít a financovania medzi tými programami a riadiacimi štruktúrami. Pre efektívnu implementáciu eurofondov považujeme za dôležité nastavenie vzťahov medzi týmito štruktúrami a aktivitami práve špecifikáciou v tomto návrhu.

Vážnosť tohto postoja znásobuje fakt, lebo na margo samotného dokumentu musíme konštatovať, že počet zasadnutí a účasti jednotlivých subjektov na zasadnutiach pracovných skupín bol nepostačujúci z pohľadu vyhodnotenia konzultácii s partnermi. Relevantným obrazom o uskutočnených konzultáciách s partnermi je informácia vo forme zapracovania/nezapracovanie nosných požiadaviek zo strany partnerov. Okrem toho musíme zdôrazniť, že na tak dôležitý dokument, ktorý má aj s prílohami a SWOT analýzou 1 200 strán

bolo päť pracovných dní na formulovanie pripomienok skutočne neadekvátne a neprimerané vážnosti dokumentu ani serióznej diskusii, bez ktorej nie je možné prijímať kvalitné rozhodnutia.

2.13 SWOT analýza

K zmapovaniu a zhodnoteniu faktorov ovplyvňujúcich možnosti pre rozvoj vidieka sa v praxi používa SWOT analýza. SWOT analýza je jednou z najpoužívanejších, najuniverzálnejších analytických techník, je významnou manažérskou metódou, je základným nástrojom, ktorý sa používa na vyhodnotenie súčasného stavu z rôznych hľadísk. Z hľadiska silných a slabých stránok, príležitostí a ohrození. Poskytuje možné alternatívy budúceho vývoja, možnosti na ich využitie, prípadne ich riešenie. Pomocou SWOT analýzy je možné zhodnotiť vnútorné a vonkajšie vplyvy a technika jasne poukáže na silné a slabé stránky jednotlivých skúmaných oblastí, či služieb. Zadefinovanie silných stránok je možné využiť budovaním krátkodobej či dlhodobej stratégie rozvoja, slabé stránky poukážu, ktoré oblasti skúmania je potrebné zlepšiť. Jedným z hlavných cieľov využívania tejto analýzy je rozpoznať aj nové príležitosti a riziká ďalšieho rozvoja vidieka. Identifikácia ohrození eliminuje a varuje pred možnými rizikami a komplikáciami.

S	silné stránky	váhy	kumul.	W	slabé stránky	váhy	kumul.
aS1	takmer polovica obyvateľov žijúcich vo vidieckych oblastiach,	1,5	1,5	aW1	nevyužitý regionálny potenciál vidieckych oblastí,	1,5	1,5
bS2	lepšia odolnosť vidieka voči spoločensko-ekonomickým krízam,	1,5	3	bW2	zložité majetkové vzťahy bývalých výrobných podnikov (brownfieldov),	1,5	3
cS3	vyhovujúcejšie životné prostredie na vidieku,	1,5	4,5	cW3	slabšia dostupnosť verejných a súkromných služieb v odľahlejších vidieckych oblastiach,	1,5	4,5

cS4	silný komunitný život a solidarita vo vidieckych oblastiach,	1,5	6	cW4	vybrané vidiecke regióny SR bez vybudovanej a dostupnej základnej infraštruktúry (zásobovane vodou, kanalizačná sieť),	1,5	6
aS5	vyššia úroveň záujmu o veci verejné,	1,5	7,5	cW5	len 40 % samospráv napojených na verejnú kanalizačnú sieť,	1,5	7,5
dS6	dominujúce postavenie v sídelnej štruktúre Slovenska majú vidiecke obce,	1,5	9	cW6	cca. 102 samospráv bez zásobovania základným sortimentom potravín a nepotravinárskeho tovaru,	1,5	9
aS7	pozitívne saldo migračného prírastku vo vidieckych oblastiach od roku 1993,	1,5	10,5	dW7	oficiálne klesajúci počet obyvateľov bývajúcich na vidieku (hlavne v blízkosti veľkých mestských centier nedochádza k zmene trvalého bydliska),	1,5	10
bS8	nižšia úroveň kriminality vo vidieckych oblastiach,	1,5	11,5	eW8	nevýrazná koncentrácia ubytovacích a stravovacích zariadení do centier turizmu,	1,5	11,5
Spolu			12,5	Spolu			11,5
O	príležitosti	váhy	kumul.	T	ohrozenia	váhy	kumul.
O1	definovanie a ukotvenie vidieka v príslušnej legislatíve,	1,5	1,5	T1	vidiecke oblasti nemajú dostatočné zdroje na mobilizáciu zdrojov EÚ formou implementácie projektov,	1,5	1,5
O2	odstupňovanie kompetencií miestnej územnej samosprávy a definovanie ekonomického existenčného minima pre malé obce,	1,5	3	T2	Slovenská republika nemá konkrétnu definíciu vidieckych regiónov,	1,5	3

O3	systematická podpora medziobecnej spolupráce,	1	4	T3	premena komúní vidieckych sídiel na urbánne komunity,	1,5	4,5
O4	intenzívne predstavovanie príkladov dobrej praxe a ich aplikácia do prostredia mikroregiónov,	1,5	5,5	T4	nastúpenie procesu spájania menších samospráv a zánik vidieckej identity a histórie,	1,5	6
O5	ochrana pôdy zo záberov pôdy (z novej výstavby),	1,5	7	T5	problém vzniku rekreačných sídiel a ich postupná sociálna degradácia,	1,5	7,5
O6	podpora spolupráce farmárov, lesných hospodárov a obcí za účelom spolupráce pri zabezpečení spracovania a odbytu vlastnej produkcie,	1,5	8,5	T6	výrazný proces starnutia obyvateľstva vo vybraných vidieckych sídlach,	1,5	9
O7	využitie brownfield v blízkosti mestských centier na výstavbu bývania,	1	9,5	T7	prílišná roztrieštenosť organizácií zameraných na regionálny rozvoj (MAS, Mikroregióny, UMR, atď..),	1,5	10,5
O8	majetkoprávne vysporiadanie bývalých poľnohospodárskych objektov a ich obnova,	1,5	11	T8	znižujúci sa počet zamestnancov v poľnohospodárstve,	1,5	12
O9	zvyšovanie záujmu obyvateľov o pokojnejší a zdravší život na vidieku,	1	12	T9	zvyšovanie priemerného veku zamestnanca v poľnohospodárstve (v súčasnosti prevyšuje 50 rokov),	1,5	13,5
O10	nevyužitý rastový potenciál vidieka,	1,5	13,5	T10	priemerná mesačná nominálna v poľnohospodárstve v sledovanom období bola na úrovni pod 80 % priemernej mzdy v	1,5	15

					národnom hospodárstve,		
O11	využívanie flexibilných foriem práce a zamestnávania,	1	14,5	T11	fenomén pustnutia kultúrnej poľnohospodárskej krajiny,	1,5	16,5
O12	Európsky fond pre rozvoj vidieka, Európsky fond regionálneho rozvoja a Európsky sociálny fond ako nástroj využitia potenciálu vidieka,	1,5	16	T12	ďalší rozvoj a výstavba priemyselných parkov so záberom kvalitnej poľnohospodárskej pôdy,	1,5	18
O13	CLLD ako účinný nástroj riešenia problémov vidieckych oblastí a zlepšenia života miestnych obyvateľov,	1	17	T13	významné environmentálne záťaž v brownfieldoch,	1,5	19,5
O14	koordinovaný rozvoj vidieckeho územia na Slovensku prostredníctvom agendy Živý vidiek,	1,5	18,5	T14	neuspokojivá angažovanosť pri riešení problematiky regenerácie brownfieldov (obmedzená participácia),	1,5	21
O15	legislatívne ukotvenie vidieka – prevzatie a modifikácia pojmu vidieka zo zahraničia,	1	19,5	T15	diskontinuita pri riešení problematiky brownfieldov ovplyvnená rozhodovacím procesom,	1	22
O16	zvyšovanie počtu obyvateľov na vidieku a zároveň naopak, znižovanie počtu obyvateľov v mestách,	1,5	21	T16	konflikty premnožených šeliem s obyvateľstvom a turistami v horských a podhorských vidieckych regiónoch,	1,5	23,5
O17	nevyužitý bývalý poľnohospodársky potenciál vidieckych oblastí,	1,5	22,5	T17	absencia kooperácie ústredných orgánov štátnej správy,	1	25

O18	vyššia dostupnosť kvalifikovanej pracovnej sily pre špecifické odvetvia nosné pre oblasť vidieka (aj s nižšou kvalifikáciou),	1,5	24	T18	negatívne dopady klimatických zmien,	1,5	26,5
O19	vidiek ako nástroj potravinovej sebestačnosti na regionálnej úrovni,	1,5	25,5				
O20	využitie regionálnych špecifík poľnohospodárskeho potenciálu vidieka,	1,5	27				
O21	efektívne OOCR ako dôležitý nástroj využitia turistického potenciálu vidieka,	1	28				
O22	regulácia premnožených šeliem v problémových oblastiach vidieka,	1,5	29,5				
O23	Centrá zdieľaných služieb ako významný prvok využívania vidieckeho potenciálu,	1,5	31				
O24	využitie rozvojového potenciálu regenerácie sídiel, rómskych osád, obnova a využívanie historických objektov v krajine,	1,5	32,5				
O25	koordinovaný rozvoj kúpeľníctva, rozvoj využívania geotermálnej energie,	1,5	34				
O26	dynamizácia projektov pozemkových úprav cez	1	35				

	komplexnú pozemkovú reformu,						
	Spolu		35		Spolu		26,5

Schéma SWOT analýzy:

	S silné stránky	W slabé stránky
O príležitosti	Stratégia SO 12,5	Stratégia WO 11,5 22,5 35
T hrozby	Stratégia ST 15	Stratégia WT 26,5

V prípade problematiky potenciálu vidieka prevládajú slabé stránky nad silnými. Odporúča sa využiť stratégia WT - kde musí sa musí vidiek ochrániť pred vonkajšími ohrozeniami a využiť ich zároveň vo svoj prospech.

Analýza faktorov: v rámci jednotlivých silných a slabých stránok je ich možné zoskupiť do príbuzných skupín. Určujúcim znakom týchto skupín je spoločný faktor, ktorý determinuje hlavnú podstatu silnej alebo slabej stránky.

silné stránky:

- a - pozitívne trendy v demografickom vývoji,
- b - problematika bezpečnosti
- c - vhodné podmienky pre život
- d - vyhovujúca sídelná štruktúra

slabé stránky

- a - nevyužitý potenciál
- b - majetkové vzťahy
- c - dostupnosť služieb
- d - negatívne demografické trendy
- e - infraštruktúra cestovného ruchu

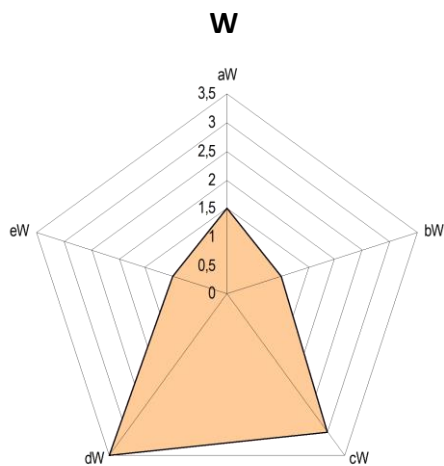
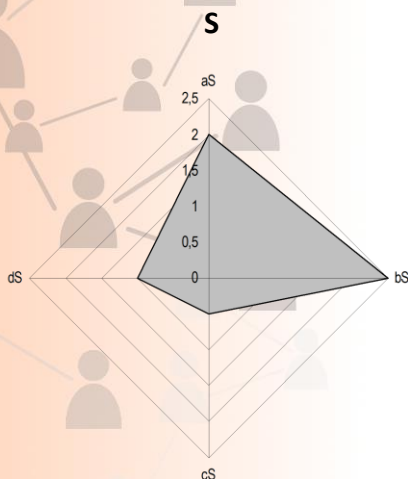
Nasledujúce tabuľky prezentujú výsledné hodnotenie prioritných silných a slabých stránok podľa spoločných faktorov. Z hľadiska dôležitosti sú následne smerodajné pri formulovaní priorit v oblasti využívania potenciálu vidieckej krajiny.

Pri hodnotení porovnávame dôležitosti jednotlivých znakov navzájom pomocou troch stupňov:

- 1 = znak je dôležitejší ako porovnávaný
- 0 = znak je menej dôležitý ako porovnávaný
- 0,5 = váha znakov je rovnaká

Váha vybraných faktorov rozvoja									
	aS	bS	cS	dS	eS	fS	gS	Suma	Váhy
aS	-	0,5	1	0,5				2	2
bS	0,5	-	1	1				2,5	1
cS	0	0	-	0,5				0,5	4
dS	0,5	0	0,5	-				1	3
eS					-				
fS						-			
gS							-		

Váha vybraných disparít									
	aW	bW	cW	dW	eW	fW	gW	Suma	Váhy
aW	-	1	0	0	0,5			1,5	3
bW	0	-	0,5	0	0,5			1	4
cW	1	0,5	-	0,5	1			3	2
dW	1	1	0,5	-	1			3,5	1
eW	0,5	0,5	0	0	-			1	4
fW						-			
gW							-		

3 DEFINÍCIA VIDIEKA: DISKUSIA A NÁVRHY

Vidiecke oblasti (regióny) nemajú dostatočné zdroje na mobilizáciu zdrojov EÚ formou implementácie projektov. Práve tieto zdroje je buď potrebné posilniť alebo zjednodušiť systémy a procesy v čerpaní eurofondov pre obce vo vidieckych oblastiach. Nie je možné, aby sa rovnaké podmienky a postupy uplatňovali v projekte na vybudovanie železničnej trate a na projekte na zateplenie kultúrneho domu v obci.

Aj napriek tomu, že existuje technická pomoc pre implementáciu eurofondov na národnej a regionálnej, nie je pre obce hmatateľná a je nevyhnutná jej adresnosť a väčší dopad vo forme benefitov pre územie. Obce vo vidieckych oblastiach potrebujú technickú podporu na subregionálnej úrovni/úrovni mikroregiónov. Centrá zdieľaných služieb sú vhodným miestom na poskytovanie technickej pomoci a komunikácie v eurofondoch v širšom území.

Nedávny prieskum európskej asociácie Rady európskych obcí a regiónov CEMR, na ktorom participovalo aj ZMOS ukázal, že najdôležitejšími európskymi zdrojmi financovania vidieka je jednoznačne Európsky fond pre rozvoj vidieka, potom Európsky fond regionálneho rozvoja a Európsky sociálny fond. Sú to najviac využívané zdroje financovania v európskych krajinách. Najmenej sú využívané priamo riadené európske programy. Práve z toho dôvodu je potrebné podporiť multifondové čerpanie eurofondov na mikroregionálnej úrovni prostredníctvom stratégie miestneho rozvoja CLLD.

Slovenská republika nemá konkrétnu definíciu vidieckych oblastí. Najpoužívanejšia definícia je založená na kritériách OECD a hraničných hodnotách počtu obyvateľov. Definícia zohľadňuje zmiešané vidiecke/mestské oblasti, vidiecke oblasti v blízkosti miest a vzdialené vidiecke oblasti. Inštitucionálne zastrešuje politiku rozvoja vidieka Politika vidieka na národnej úrovni je zadaná Programom rozvoja vidieka 2014–2021. Potreba zadaná rozvoja vidieka a vidieckych oblastí v národnej legislatíve vychádza nielen z previazaní na eurofondy. Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR. Definovanie rozvoja vidieka v legislatívnom, politickom a inštitucionálnom rámci v záujme navrhovania a prijímania

opatrení, nástrojov a legislatív pre budúci udržateľný a živý vidiecky rozvoj. Nový zákon o udržateľnom rozvoji má definovať funkčné územia a jedným z nich môže byť aj vidiecka oblasť.

3.1 Definícia vidieka v zahraničí

V prvom rade je potrebné poznamenať, že nám nie je známa definícia vidieka, ktorá by bola akceptovaná naprieč akademickou alebo decíznou sférou. Zároveň možno konštatovať, že termín vidiek sa používa v mnohých kontextoch bez toho, aby ho bolo potrebné nevyhnutne definovať (Dax 1996). V súčasnosti sa pri definícii vidieka a vidieckeho často vychádza z opozita mesta a mestského. Zámerom všeobecnej definície by malo byť exaktné definovanie vidieka a nie iba konštatovanie, že rurálne je protikladom urbánneho. Zároveň je potrebné poznamenať, že definícia vidieckeho (rurálneho) by mala vychádzať z konceptu lokality. Avšak ako poznamenávajú Novotný et al. (2015), neexistujú žiadne sociálne, ekonomické a politické procesy ovplyvňujúce vidiecke aj mestské územia, ktoré by boli špecifické len pre jednu z nich. Namiesto toho sú vidiecke a mestské lokality výsledkom rôznych konštelácií lokálnych, regionálnych či dokonca globálnych procesov. Aj preto bola odmietnutá existencia vidieckych lokalít ako špecifickej kombinácie lokálnych procesov (Cloke 2006). Na vidieku sa síce často odohrávajú špecifické procesy, ktoré sú však súčasťou všeobecných prejavov (pozri kap. 1, 2). V nasledujúcich paragrafov sú uvedené vybrané definície vidieka ako aj politický a rámec a inštitucionálne zabezpečenie rozvoja vidieka.

K najčastejším ukazovateľom definície vidieka patrí počet obyvateľov v obci alebo hustota zaľudnenia. Aj keď v mnohých krajinách sú oba ukazovatele prijímané ako kľúčové pri definícii vidieka, stanovenie hraníc medzi vidieckym a nevidieckym nie je jednotné. Obce s počtom obyvateľov nad stanovený limit sú považované za mestá, obce s nižším počtom obyvateľov za vidiecke obce. Okrem toho zohráva dôležitú úlohu faktor polohy. Často sa ako rurálne chápe periférne. Príkladom je periférna geografická poloha územia pri hraniciach s inou krajinou. Uchopenie vidieka ako periférie vychádza z teórií regionálneho rozvoja a koncepcie jadro-

periféria (Blažek a Uhlíř 2002). Avšak periférne územie nie je možné stotožňovať s vidieckym územím (Havlíček et al. 2008).

V Českej republike neexistuje jasné a legislatívne vymedzenie pojmu vidiecka obec a možno ho iba odvodiť v konštatovaní, že obce, ktoré nie sú mestá, môžu byť označované ako vidiecke (Perlín et al. 2010). Ďalšiu neistotu do terminológie vnáša zavedenie pojmu „*městys*“ (zákon o obcích č. 128/2000 Sb.), ktorý od roku 2006 obnovil použitie tohoto historického označenia. V uvedenom zákone č. 128/2000 Sb. je pre vidiecku obec stanovená horná hranica 3 000 obyvateľov. V § 3, odstavce 1 príslušného zákona sa píše: „*obec, ktorá má aspoň 3 000 obyvateľov, je mestom, pokiaľ tak na návrh obce rozhodne predseda Poslaneckej sněmovny po vyjadrení vlády.*“ Existujú však príklady obcí, ktoré sú zložené z viacerých častí a tieto časti dohromady prekračujú hodnotu 3 000 obyvateľov, aj keď ani jedna časť obce neprekračuje sama o sebe stanovený limit (Perlín et al. 2010). Česká republika štatisticky rozlišuje mestské a vidiecke obce na základe štatistiky obyvateľstva. Všetky obce (na úrovni LAU 2 – obce) s menej ako 3 000 obyvateľmi sú oprávnené požiadať o grant v národnom programe rozvoja a regenerácie vidieckych oblastí. Definícia zahŕňa zmiešané vidiecke oblasti a vidiecke oblasti v blízkosti miest.

Program regenerácie vidieka (PRR) je národnou vidieckou politikou Českej republiky. V súčasnosti sa realizuje prostredníctvom grantového programu Podpora obnovy a rozvoja vidieka, národného podprogramu, ktorý propaguje rôzne stratégie vrátane súťaže Dedina roka, zapojenia generácií do života komunit až po podporu spolupráce obcí pri obnove a rozvoji vidieka a obnove miestnej komunikácie. Inštitucionálne zabezpečenie vidieka pod gesciou Ministerstva pôdohospodárstva (plánovanie, vyhodnotenie EU SPP), Ministerstvo regionálneho rozvoja (stratégie, regionálneho rozvoja, CLLD, nástroje IÚS, IROP).

V Poľsku sú vidiecke oblasti definované obecným administratívnym rozdelením Národného úradného registra územného členenia kraja (TERYT). Vidiecke oblasti sú vidiecke obce a vidiecke časti zmiešaných obcí. V Poľsku bola vytvorená a prispôbená definícia vidieckych

oblastí pre implementáciu Programu rozvoja 2014–2020 a Stratégia trvalo udržateľného rozvoja vidieckych oblastí, poľnohospodárstva a rybného hospodárstva na roky 2012–2020. Táto definícia vidieckych oblastí zahŕňa malé mestské lokality (do 5 000 obyvateľov). Klasifikácia vidieckych oblastí DEGURBA (vypracovaná EUROSTATOM) sa používa v prípade niektorých regionálnych operačných programov (kohézna politika EÚ). Definícia vidieka celkovo rozoznáva zmiešané vidiecke/mestské oblasti a vidiecke oblasti v blízkosti miest.

Poľsko má národnú vidiecku politiku definovanú v stratégii trvalo udržateľného rozvoja vidieckych oblastí, poľnohospodárstva a rybného hospodárstva na roky 2012–2020. Medzi hlavné ciele plánu patrí modernizácia poľnohospodárstva, ochrana ekosystémov súvisiacich s poľnohospodárstvom a lesným hospodárstvom, podpora prechodu na nízkouhlíkové a na klímu odolné vidiecke hospodárstvo a podpora sociálneho začlenenia. Inštitucionálne zabezpečenie patrí pod Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka, Ministerstvo investícií a hospodárskeho rozvoja

Definícia vidieka v Maďarsku sa riadila definíciami uvedenými v nariadení 1305/2013/EÚ. Táto definícia sa používa v programe rozvoja vidieka, ktorý pokrýva celé územie krajiny vrátane regiónov NUTS 2 a NUT3. Oblasť je definovaná ako vidiecka, ak má mesto alebo dedina menej ako 10 000 obyvateľov alebo má viac ako 10 000 obyvateľov, ale časť mesta je okrajovou časťou a nachádzajú sa tu vidiecke osady. Nezahŕňa hlavné mesto Budapešť a jeho aglomeráciu. Definícia „*vidieckych oblastí*“ pokrýva viac ako 3 000 miest, obcí, viac ako 4 milióny obyvateľov a viac ako 84 000 km². Definícia uznáva existenciu zmiešaných vidieckych/mestských oblastí.

Maďarsko má národnú politiku v oblasti vidieka definovanú v Maďarskom programe rozvoja vidieka (PRV). Existuje tiež rad národných programov rozvoja vidieka, ktorých implementáciu vykonáva Inštitút Hermana Ottóa. PRV má 6 hlavných cieľov: i) podpora prenosu znalostí a inovácií v poľnohospodárstve, lesníctve a vidieku, ii) zvyšovanie životaschopnosti a konkurencieschopnosti poľnohospodárskych podnikov, iii) podpora organizácie

potravinového reťazca, iv) obnova, ochrana a podpora ekosystémov súvisiacich s poľnohospodárstvom a lesné hospodárstvo, v) podpora efektívneho využívania zdrojov a podpora prechodu na nízkouhlíkové hospodárstvo odolné voči zmene klímy a v) podpora sociálneho začlenenia, znižovania chudoby a hospodárskeho rozvoja vo vidieckych oblastiach. Inštitucionálne zabezpečenie patrí pod Ministerstvo pôdohospodárstva.

Na účely implementácie Programu rozvoja vidieka Lotyšska sa používa nasledujúca definícia vidieckej oblasti: vidiecka oblasť je celé územie Lotyšska, s výnimkou republikánskych miest a regionálnych územných celkov – miest s počtom obyvateľov nad 5 000. Definícia uznáva zmiešané vidiecke/mestské oblasti.

Lotyšsko má národnú politiku v oblasti vidieka definovanú v Lotyšskom programe rozvoja vidieka na roky 2014–2020. Hlavným zameraním je konkurencieschopnosť poľnohospodárskych a vidieckych podnikov prostredníctvom zlepšenia infraštruktúry a poskytovania služieb odbornej prípravy. Inštitucionálne zabezpečenie patrí pod Ministerstvo pôdohospodárstva.

3.2 Vidiek na Slovensku v strategických dokumentoch

Na rozdiel od ostatných krajín Európskej únie a OECD, v Slovenskej republike nie je legislatívne vymedzený termín vidiek (v anglickom ekvivalente rural area/countryside). Absenciu tohto pojmu považujeme za problém z viacerých dôvodov. Hlavným zostáva, že ak nevieme, ktoré konkrétne oblasti Slovenskej republiky majú charakter vidieka, nevieme ani efektívne nastaviť riešenia a nástroje pre rozvoj vidieckeho územia so všetkými jeho špecifikami.

Hoci je Slovensko z hľadiska štruktúry miestnej územnej samosprávy, kde vidíme obrovskú prevahu obcí v najmenších veľkostných kategóriách v porovnaní s mestami, dlhodobo cítime deficit absencie legislatívneho ukotvenia vidieka a to tak v zákonoch, ako aj v strategických dokumentoch. Zmeniť tento prístup znamená nanovo definovať východiskový koncept nahliadania na vidiek a riešenia jeho oprávnených potrieb.

Legislatívne a koncepčné ukotvenie pojmu vidiek má sledovať praktické účely. Tak pre jeho vecné ukotvenie v strategických a plánovacích dokumentoch, ako aj vo vzťahu k nadrezortnému prístupu, keďže tento pojem je špecifickým spôsobom prihliadania k obyvateľom, samosprávam, sociálno-ekonomickým aktérom na lokálnej úrovni a pre využívanie finančných nástrojov na odstraňovanie modernizačného dlhu a koordináciu rozvojových aktivít.

Jeho definovanie medzinárodnými inštitúciami predovšetkým sleduje monitoring a komparáciu na úrovni prístupov a vládnych rozhodnutí. V tejto súvislosti nemôžeme podceniť naše špecifiká, ale pre zachovanie objektivity ani pozitíva a riziká krajín s ktorými je adekvátne sa porovnávať. Pre tento účel musíme akceptovať a nesmieme opomenúť výrazné faktory, ktoré dlhodobu limitujú rozvoj vidieka. Ide napríklad o sídelnú štruktúru, mobilitu a migráciu, ale aj konfliktné línie obec – mesto – metropola, centrum – periféria, centralizácia – decentralizácia, investícia – návratnosť a pod.

Definícia vidieka pre potreby koncepčného prístupu na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni sa nemusí prioritne vymedziť voči vyššie uvedeným konfliktným líniam, ale mala by sledovať pridanú hodnotu vo vzťahu k znižovaniu regionálnych rozdielov, využívaniu potenciálu lokálnej úrovne riadenia krajiny a znásobenia investičných príležitostí pre všestranný rozvoj.

Pre formulovanie definície je vhodné využiť terminologické vymedzenia z akademického prostredia, hľadať inšpiráciu v pojmovom spracovaní problematiky v strategických dokumentoch iných krajín, zosúladiť ich s potrebami Slovenska a tiež sa vysporiadať s dvomi faktormi, ktorými sú nielen počet obyvateľov žujúcich na vidieku, ale aj počet samospráv tvoriacich vidiek a ich rozmiestnenie v rámci krajov a na nižšej administratívnej úrovni.

3.3 Návrh a diskusia k definícii vidieka na Slovensku

V podmienkach Slovenska je legislatívne zadefinovaný iba termín mesto, resp. obec so štatútom mesta. Podľa zákona č. 369/1990 Zb. (Zákon o obecnom zriadení) sa mestami stanú obce, ktoré za mestá vyhlási Slovenská národná rada. Ako konštatujú Novotný et al. (2016),

vidiecke obce boli prvýkrát oficiálne kategorizované ako municipalities pri cenze v roku 1961 a označované boli ako vidiecka obec. Na Slovensku je však legislatívne definovaný iba termín mesto. Ostatné obce nie sú právne uznané v osobitom zmysle a väčšina z nich má vidiecky charakter (Nestorová Dická et al. 2016).

A práve z nejednoznačnosti definovania vidieka plynú mnohé nedorozumenia, dokonca až prekážky rozvoja vidieka. Sme presvedčení, že v súčasnej rýchlo sa meniacej dobe je pohodlnejší prechod od „*vidieckej politiky*“ k „*politike vidieka*“ Woods (2006). Stará „*vidiecka politika*“ považuje vidiek za nesporný kontext politických diskusií a konfliktov, ktoré sa v podstate týkajú riadenia poľnohospodárstva a iných odvetví využívajúcich zdroje krajiny a ochrany prírody. V novej „*politike vidieka*“ je však hlavným zameraním význam a manažment vidieka (López-i-Gelats et al. 2009). „*Politika vidieka*“ by mala byť preformulovaná nielen v zmysle „*vidieckej otázky*“ zameranej na rozvoj vidieckeho priestoru od nových ciest a bývania cez solárne či veterné elektrárne a rôzne kampane pre poľovníkov či farmárov a na ochranu modernej rodiny. „*Politika vidieka*“ sa neobmedzuje len na tieto kontexty. Na vidieku ide o problémy týkajúce sa poskytovania verejných a súkromných služieb vidieckym komunitám, údržby vidieckej infraštruktúry a zaobchádzania s rôznymi sociálnymi skupinami v rámci vidieckej spoločnosti, to všetko nemožno oddeliť od otázok o význame a spravovania vidieka, takže „*politika vidieka*“ zasahuje nielen do prírodnej zložky krajiny a jej ochrany vrátane environmentálnych problémov, ale aj do všetkých oblastí sociálnej politiky – do školstva, zdravotníctva, dopravy, sociálnych služieb, maloobchodu, rodinnej politiky, rovnosti príležitostí a spravodlivosti atď. Vidiek nepovažujeme za jeden priestor, ale za množstvo sociálnych priestorov, z ktorých každý má svoju vlastnú logiku, svoje inštitúcie, ako aj svoju špecifickú sieť aktérov (Mormont 1990). Neexistuje apriórna definícia vidieka, „*ale skôr konštelácia vytvorených, neupravených a prerobených konštrukcií jeho skúsenosti.*“ (Lawrence 1997, s. 15). Perspektíva „*politiky vidieka*“ poníma vidiek ako bojisko, kde sa zoskupenia vidieckych diskurzov snažia presadiť svoj spôsob myslenia a konania (López-i-Gelats et al. 2009, s. 603).

Ostatné tri dekády znamenali pre hospodárstvo Slovenska výrazné zmeny (Gurňák et al. 2019, Székely 2019), ktoré sa samozrejme prejavili aj na slovenskom vidieku. Vystavenie zvýšenej konkurencii spôsobenej ekonomickou globalizáciou a rôznymi krízami mali za následok v niektorých regiónoch na jednej strane úpadok mnohých tradičných funkcií vidieka (napr. poľnohospodárstvo alebo maloobchod), na druhej strane mnohé vidiecke regióny zareagovali na meniacu sa politicko-hospodársku situáciu a transformačným obdobím prešli ako víťazi (cf. Hruška a Píša 2019). Iné vidiecke regióny sa postupne stávajú menej sebestačnými a otvorenejšími procesom svetovej ekonomiky. Na vidiek nemožno nazerať ako na uzatvorený systém. Mnohé trendy sociálnej prestavby a ekonomickej reštrukturalizácie majú výrazný vplyv na dlhodobých obyvateľov vidieka, ide o rastúci vplyv mestských a nepoľnohospodárskych záujmov na vidiek a životný štýl jej obyvateľov. V dôsledku toho sa na vidiek kladú nové požiadavky – rekreačné aktivity, ochrana prírody, zvýšená ochrana životného prostredia, miestna kultúra, bývanie atď. Na scéne sa objavujú noví aktéri, ktorí sa snažia presadiť svoje plány a záujmy, zatiaľ čo iní strácajú pôdu pod nohami. Vidiek sa určite mení a vzniká neistota ohľadom samotnej definície tohto pojmu. Aj vidiek sa mení od Fordizmu k post-fordizmu a akumulácii majetku, od produktívnej ku post-produktívnej politike, od industriálnej k post-industriálnej ekonomike založenej na službách (López-i-Gelats et al. 2009). Na vidiek je preto potrebné nazerať ako na dynamicky sa rozvíjajúci systém, ktorý reaguje a reflektuje spoločenské zmeny obdobne ako mestá. V súčasnosti dochádza k zrýchleným procesom reštrukturalizácie sociálnej a ekonomickej štruktúry vidieka, čo potvrdzujú aj výsledky našich analýz. Vidiek nepredstavuje iba oblasť výroby, ide o posun chápania vidieka aj ako oblasti spotreby, mnohé vidiecke regióny sa výrazne tercializujú.

Vidiek môže byť chápaný aj ako sociálny konštrukt v zmysle, že každý obyvateľ má vlastnú predstavu o tom, čo je vidiek (Guštin a Slavič 2020). Avšak pre efektívne fungovanie samosprávy je nevyhnutá exaktná definícia vidieka podporená aj v legislatíve a rozvojovej dokumentácii. Aj napriek tomu, že rozdiely medzi mestom a vidiekom môžu byť výrazné

(Hoggart 1990), vidiek nemožno vnímať ako opozitum pre mestá a nemožno ho tak ani definovať. Vidiek má mať rovnakú príležitosť na interakciu a posilnenie postavenia ako mestá.

4 ZÁVERY A ODPORÚČANIA

Agenda Živý vidiek predstavuje ucelený koncept systémového prístupu ku koordinovanému rozvoju vidieka ako nedeliteľnej súčasti krajiny, neoddeliteľnej časti štruktúry miestnej územnej samosprávy a priestoru na realizáciu mnohých častí hospodárskej politiky a miestnej ekonomiky od poľnohospodárskej produkcie, cez cestovný ruch, krajinotvorbu, životné prostredie a pod.

Agenda Živý vidiek nie je súborom potrieb, ale oprávnených investičných aktivít, ktoré zabezpečia koordinovaný rozvoj územia, prispievajú k odstráneniu obrovského modernizačného dlhu, ktorý limituje rozvoj a doposiaľ asistuje úpadku vidieka. Zároveň so sebou prináša koncepcnosť, jednoznačnosť, všestranný rozvoj krajiny a sleduje zvýšenie atraktivity pomerne veľkej časti územia, ktorá dokáže zvýšiť atraktivitu pre život obyvateľov a stáva sa tak reálnou alternatívou pre život obyvateľov a priestorom pre voľnočasové aktivity, rekreáciu aj oddych. Zároveň tento prístup reflektuje na odstránenie viacerých slabých stránok, ktoré dlhodobo determinujú rozvoj vidieckych oblastí a tým spôsobujú nedostupnosť verejných služieb a obmedzujú obslužnosť územia. Nakoľko mnohé vidiecke oblasti sú situované do prostredia prihraničia, inovatívny prístup a ucelený koncept nazerania a riadených podporných mechanizmov dokáže pomôcť v rozvoji prihraničia a zvýšiť tak konkurenčnú výhodu v porovnaní s podobnou štruktúrou samospráv susediacich s našimi práve v prihraničných regiónoch. Agenda Živý vidiek potrebuje jasné vymedzenie oblastí a aktivít, ktoré je nevyhnutné realizovať vo vzťahu k vyriešeniu mnohých štrukturálnych problémov, ktorým vidiecke oblasti dlhodobo čelia.

Napokon, je reakciou na absentujúci prístup centrálnej úrovne vo vzťahu k mimoriadnej dôležitej oblasti územia, pričom je zrejmé, že tak ako vo vzťahu k mestám disponujeme Koncepciou mestského rozvoja do roku 2030, rovnako potrebujeme strategický prierezový dokument sledujúci rozvoja vidieckych regiónov. Koncepcia mestského rozvoja do roku 2030 *„je celoštátny rámcový dokument. Prípravný proces koncepcie realizovaný v širokej pracovnej skupine etabloval permanentnú výmenu informácií, podnetov a názorov, využiteľných pre*

udržateľný rozvoj mestských území. Veríme, že sa podarilo zintenzívniť celospoločenskú diskusiu o postavení miest, správne sformulovať víziu mestského rozvoja na Slovensku, navrhnuť všeobecne prospešné a aplikovateľné princípy a ucelený súbor opatrení, ktoré zlepšia podmienky pre mestský rozvoj.“

Tento prístup doposiaľ absentoval vo vzťahu k vidieckemu územiu, čo je potrebné vnímať negatívne. Jednak to vysiela signál o nepochopení potreby koordinovaného rozvoja vidieka, zároveň to znásobuje obavy z nezájmu o riešenie jeho špecifických problémov. Vo výraznej miere to má negatívne dopady na výraznú skupinu samospráv, ich obyvateľov a tiež sociálno-ekonomických aktérov pôsobiacich v tomto prostredí. Nakoľko cieľom spomínanej Konceptie mestského rozvoja bolo: „Navrhnuť opatrenia, ktoré systémovo podporia zmenu prístupu k mestskému rozvoju, identifikovať spolupracujúcich aktérov a ich úlohy“, veľmi podobnú ambíciu a rovnako aj oprávnenú potrebu má spracovaná dopadová štúdia.

Slovensko potrebuje zaujať jasný postoj k vidieku, lebo iba definovaná postupnosť krokov dokáže znížiť rast modernizačného dlhu, spomaliť úpadok vidieckych sídiel a využiť tento priestor pre ďalší rozvoj. Na tento účel je potrebné prijať a ukotviť definíciu vidieka, aktualizovať strategické dokumenty a v súvislosti s tým vypracovať Akčný Plán rozvoja vidieka, ktorý by bol koncipovaný na trojročnej báze s ročnou aktualizáciou zrealizovaných úloh. Týmto prístupom budeme predchádzať nesystémovému prístupu, vytvoríme zrozumiteľný rámec podpory a transparentný odpočet úloh a eliminujeme rezortizmus, ktorý spôsobuje problémy v rozhodovaní, v aplikačnej praxi, v presadzovaní opatrení a pri tom všetkom si práve Agenda Živý vidiek vyžaduje prístup viacerých ministerstiev, ale v rámci koordinovaných a ucelených aktivít s potrebou komplementarity.

Na základe spracovanej dopadovej štúdie preto navrhujeme:

- Definovanie a ukotvenie vidieka v príslušnej legislatíve a koncepcných/strategických dokumentov na národnej úrovni, pretože bez ideového východiska budeme svedkami neadekvátnych riešení z národnej úrovne.

- Odstupňovanie kompetencií miestnej územnej samosprávy a definovanie ekonomického existenčného minima pre malé obce, pretože pretrvávajúce rozdiely v ekonomických možnostiach samospráv a odlišná sociálno-ekonomická štruktúra obyvateľov limitujú obce pri výkone ich kompetencií a definovanie ekonomického existenčného minima je garanciou zabezpečenia základného chodu aj najmenšej samosprávnej jednotky.
- Systematickú podporu medziobecnú spoluprácu, pretože jej neexistencia sa za dve desaťročia výrazne podpísala pod obmedzený a oklieštený rozvoj samospráv. Okrem toho je to ideálna platforma na zdieľanie ako kľúčovú hodnotu v prístupe k Smart Agende.
- Zabezpečenie dostupného čistenia komunálnych odpadových vôd v obciach do 2 000 ekvivalentných obyvateľov. Obce v tejto kategórii sú dlhodobo znevýhodňované z hľadiska získania finančnej podpory na zabezpečenie dostupného čistenia komunálnych odpadových vôd. Vodárenské spoločnosti pritom preferujú skôr centralizované riešenie, ktoré znamenajú aj vyššie jednotkové náklady na jedného EO. Pre malé obce a stredne veľké obce sú však výhodnejšie decentralizované systémy čistenia komunálnych odpadových vôd. Vtedy jednotkový investičný náklad na jedného ekvivalentného obyvateľa klesá dvoj až trojnásobne. Čistenie je možné zabezpečiť pri investičnom náklade na jedného ekvivalentného obyvateľa pri cene 650 € a pri podpore 250 €/m kanalizačného zberača. To sú ceny k cenovej hladine roku 2010, každopádne je to stále výrazne lacnejšie riešenie. Na podporu takéhoto riešenia, zabezpečenia dostupného čistenia komunálnych odpadových vôd je vhodné vytvoriť schému na prefinancovanie zo strany banky a súčasne zabezpečiť paušálnu podporu zo strany verejných zdrojov/verejného sektora na jedného ekvivalentného obyvateľa a meter kanalizačného zberača. Týmto spôsobom by sa rozbehlo dobudovania chýbajúcich spoločných kanalizácií v obciach do 2 000 ekvivalentných obyvateľov. Uplatňoval by sa pritom systém otvorené plánovania (viď odporúčania GWP CEE), ktorý posúdi investičné a prevádzkové náklady minimálne troch riešení: centralizované, decentralizované, zmiešané. Obciam tak pomôžu malé koreňové čistiarne

odpadových vôd, ktoré sú účinné a stabilné na riešenie lokálnych potrieb a je ich veľa už vybudovaných (Česko, Rakúsko, Francúzsko, atď.).

- Systematická separácia komunálneho biologicky rozložiteľného odpadu a jeho následne energetické zhodnotenie z hľadiska živín pre pôdu. Odľahčia sa tým skládky odpadu. Biologicky stabilizovaný rozložiteľný odpad sa vráti do pôdy. S touto oblasťou súvisí aj potenciál rozvoja bioplynových a biometánových staníc v regiónoch.
- Ochrana pôdy zo záberov pôdy (z novej výstavby) – takúto pôdu je potrebné využiť na doplnenie poškodených pôd v okolí výstavby, v erózne poškodených úsekoch krajiny. Potrebné je zamedziť vyvezeniu takejto pôdy na skládky odpadu.
- Pôdu je potrebné vnímať ako uhlíkovú vodnú banku krajiny. Ochrana pôdy, uplatňovanie protieróznej ochrany, podpora vodozádržných opatrení, šetrné agrotechnické postupy a širšie využívanie organických hnojív dokáže dlhodobo udržať a obnovovať produkčnú kapacitu pôdy. Pri realizácii vodozádržných opatrení v krajine a dopĺňaní nových krajinných prvkov a pri ich následnej starostlivosti o tieto krajinné prvky vzniká zamestnanosť vo všetkých regiónoch, katastroch miest a obcí, znižujú sa pritom riziká povodní a sucha. Potenciál realizácie týchto opatrení je veľký, uvedené opatrenia sú potrebné a podporujú obnovu biodiverzity. Pôda je zároveň najväčší rezervoár uhlíka a vody v krajine. Dobrý manažment pôdy má najväčší pozitívny vplyv na zmierňovanie klimatických rizík. Nevhodný manažment pôdy naopak.
- Dynamizácia projektov pozemkových úprav cez komplexnú pozemkovú reformu. Ide aj o problém vlastníckej štruktúry a efektívneho nakladania s pozemkami a ich majetkoprávne vysporiadanie. Ide o spoločný menovateľ pre všetky samosprávy na Slovensku.
- Využívanie hnedých parkov a pustnúcich plôch – potrebné je prednostne využívať takéto plochy na výstavbu a regeneráciu, ako poľnohospodársky produkčné pôdy. Potrebná je podpora vysporiadania pozemkov pod takýmito lokalitami. Zároveň odporúčame obciam

tieto brownfieldy zahrnúť do plánovacích dokumentov (územný plán, PHSR) ako budúce investície.

- Zlepšenie systému údržby drobných vodných tokov a vodných tokov. Správcom vodných tokov by mal zostať štát prostredníctvom SVP, š.p.. Potrebné je však aspoň čiastočne decentralizovať údržbu vodných tokov, pretože štátny podnik nemá kapacity na údržbu celej riečnej siete. Riešením je preniesť v rámci preneseného výkonu štátnej správy údržbu drobných vodných tokov prameniach v k.ú. na danú obec, až po hranicu ich katastra. Údržbu vodných tokov, ktoré sú paralelné s cestami II a III. triedy na VÚC, ktoré tak lepšie využijú vlastnú mechanizáciu, ktorú používajú na údržbu ciest. Ostatné vodné toky by zostali v správe SVP, š.p. Uvedené riešenie by pomohlo racionalizáciu údržby, šetreniu nákladov, aj zlepšeniu údržby. Pomohlo by aj revitalizácii vodných tokov. Metodiku a štandardy údržby by stále zabezpečovalo SVP, š.p.
- Podpora spolupráce farmárov, lesných hospodárov a obcí za účelom spolupráce pri zabezpečení spracovania a odbytu vlastnej produkcie, posilnenia využívania miestnej produkcie a potravín pre domácnosti a verejné stravovanie. Budovanie spoločných odbytových stredísk.
- Odstránenie potravinových púšti, pretože prístup obyvateľov vo vidieckom území k základným potravinám je potrebné vnímať ako verejnú službu.
- Využitie rozvojového potenciálu regenerácie sídiel, rómskych osád, obnova a využívanie historických objektov v krajine.
- Koordinovaný rozvoj kúpeľníctva, rozvoj využívania obnoviteľných zdrojov energií, pretože v oblasti energetiky sa toto ponúka ako najvhodnejšie a zároveň udržateľné riešenia priaznivé k životnému prostrediu aj ekonomickej stabilite.
- Nevyhnutnosť prijatia definície vidieka v národnej legislatíve. Pre potreby budúceho rozvoja vidieka ide o esenciálnu podmienku nielen na národnej, ale medzinárodnej úrovni.

- Intenzívne predstavovanie príkladov dobrej praxe a ich aplikácia do prostredia mikroregiónov, pretože dobré príklady motivujú, inšpirujú a ponúkajú osvedčené aj udržateľné riešenia.

5 PROBLÉMY A VÝZVY DO BUDÚCNOSTI

Okrem uvedených a riešených problémov a príležitostí sú v tejto záverečnej časti načrtnuté niektoré ďalšie výzvy, ktorých riešenie považujeme za esenciálne pre rozvoj vidieka v nasledujúcom období.

Vidiek je dlhodobo zanedbávanou témou tak v spoločenských ako aj politických diskusiách, aj napriek tomu, že jeho význam pre hospodárstvo a život obyvateľov zohráva významnú úlohu. Návrhy a riešenia mnohých problémov sú často kompetenčne nejednoznačné a bez vzájomného dialógu. Príkladom je absencia rôznych stratégií na národnej úrovni. Kým pre mestá Slovenska bola vypracovaná Národná správa o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III (2017) pre vidiek obdobný dokument nebol vytvorený. Sme svedkami tvorby strategického prístupu a koncepčných dokumentov k riešeniu mestskej agendy, doposiaľ však nič podobné nebolo realizované vo vzťahu k vidieku.

Aj z našich analýz je zrejmé, že mnohé agendy pre mestá a vidiek sú identické a je potrebné formulovať koncepčný prístup k vidieku v porovnateľných parametroch ako vo vzťahu k mestám a to minimálne v oblasti koordinovaného rozvoja, zabezpečovania služieb, udržateľného financovania, odstraňovania modernizačného dlhu a napokon aj vo vzťahu k spoločným agendám ako sú verejnoprospešné činnosti, životné prostredie, bývanie, sociálne služby, pitná voda, tiež aj klíma a energetika vrátane živelných pohrôm a protipovodňových opatrení. Agendy miest a vidieka by nemali stavať na dualizme a na báze konfliktu, ale skôr na kooperácii, keďže v mnohých prípadoch sú východiská, argumenty a riešenia identické.

V ostatnom období sa diskutuje o tzv. Smart Cities a je mu venovaná významná pozornosť. Výzvou je preniesť túto agendu aj na vidiek v podobe Smart Villages a medziobecnú spoluprácu, ktorá je na báze zdieľania vyjadrením jednej z dôležitých hodnôt agendy Smart.

Kým v mestách je problém s parkovacou politikou, pre vidiecke regióny zostáva problém dopravná obsluha územia. Preto za výzvu do budúcnosti považujeme zmenu konceptu zabezpečovania prímestskej verejnej dopravy napríklad zriadením SAD v majetku

samosprávnych krajov a okrem toho navrhujeme aj zriadenie Fondu cestnej infraštruktúry na financovanie opravy ciest, kde je mimoriadne veľký modernizačný dlh.

Hospodársky rozvoj vidieka je často nesprávne spájaný s nezaujmom samospráv. Z empirického prístupu riešenia mnohých problémov vidieckych obcí a náčrtu mnohých príležitostí tvrdíme, že vidiecke regióny si uvedomujú potrebu aktívne konať v prospech ekonomického rozvoja, sú však limitované nezaujmom o podporu rozvojových aktivít. Medzi najväčšie prekážky efektívneho rozvoja patria často nielen finančné, ale aj legislatívne (podporné) mechanizmy.

Okrem diskutovaných environmentálnych problémov netreba zabúdať na problémy až ohrozenia plynúce z negatívnych klimatických zmien. Tie majú výrazný dosah sa vidiek, jeho hospodárske aktivity a každodenný život jeho obyvateľov. Je zrejme, že ide o ireverzibilné zmeny, ktoré sa týkajú každého z nás a nie je im možné predísť, možno do istej miery zmierniť dosah. Výzvou do budúcnosti sú aj východiská Stratégie adaptácie Slovenskej republiky na nepriaznivé dôsledky zmeny klímy (2014, 2018), podľa ktorej je v tejto súvislosti dôležitá podpora rozvoja vidieka a miest, aby sa stali odolnejšími a udržateľnejšími prostredníctvom integrovaného prístupu k územnému plánovaniu, riadeniu mobility, implementácii účinných a súdržných politík na viacerých úrovniach riadenia. Tiež je dôležité posilnenie mechanizmov, zodpovednosti, používanie osvedčených postupov a výmeny skúseností v súlade so spoločnou víziou udržateľnosti v kontexte Novej urbánnej agendy. V tejto súvislosti je výzvou pre vidiek spracovanie obdobnej agendy. Ako je uvedené v dokumente Stratégia adaptácie Slovenskej republiky na nepriaznivé dôsledky zmeny klímy (2018), medzi prejavy zmeny klímy v sídelnom prostredí patrí zvýšenie počtu tropických dní a výskyt vln horúčav v letnom období, nerovnomerné časové a priestorové rozloženie zrážok, častejší výskyt extrémnych úhrnov zrážok spôsobujúcich dažďové, snehové a prívalové povodne, prípadne bahnotoky, častejší výskyt období sucha spôsobujúcich pokles kapacity vodných zdrojov a výskyt extrémnych poveternostných situácií (víchrice, veterné smršte, búrky, tornáda). Očakávajú sa vážne dôsledky na zastavané územie (stavebné konštrukcie, pamiatky, infraštruktúra sídla, verejné

priestranstvá), prírodnú zložku sídelného prostredia (pôda, zeleň, zelená infraštruktúra sídla), vodné zdroje (zásobovanie pitnou vodou a hospodárenie s vodnými zdrojmi, vodné nádrže), využívanie krajiny v sídelnom prostredí, zdravie obyvateľstva a sociálnu oblasť, dopravnú, technickú a energetickú infraštruktúru, obchod, priemysel a cestovný ruch. Dôsledky sa v sídelnom prostredí budú odlišovať v závislosti od geografickej polohy, veľkosti a typu osídlenia.

Adaptačné riešenia zahŕňajú široké spektrum prístupov (Stratégia adaptácie Slovenskej republiky na nepriaznivé dôsledky zmeny klímy 2018). Jedným z nich sú „sivé“ infraštruktúrne koncepcie, t.j. technické zásahy alebo stavebné opatrenia voči extrémnym javom s využitím inžinierskych služieb na účely zvýšenia odolnosti budov a infraštruktúry, ktoré majú zásadný význam z hľadiska sociálneho a hospodárskeho blahobytu spoločnosti. Ďalším sú „zelené“ a „modré“ štruktúrne prístupy, ktoré prispievajú k zvýšeniu odolnosti ekosystémov s cieľom zastaviť stratu biologickej rozmanitosti a degradáciu ekosystémov, využívajú ekosystémové funkcie a služby na dosiahnutie nákladovo efektívnejšieho a niekedy vhodnejšieho riešenia adaptácie. Poslednú skupinu tvoria „mierne“ neštruktúrne koncepcie, v rámci ktorých sa navrhujú a uplatňujú politiky a postupy, kontroly využívania pôdy, šírenie informácií a hospodárske stimuly na zníženie alebo prevenciu ohrozenia katastrofami. Vyžadujú si dôkladnejšie riadenie príslušných ľudských systémov. V rámci krokov proaktívnej adaptácie sa v citovanej štúdii navrhuje kombinovať všetky tri prístupy a z dlhodobého hľadiska postupne uprednostňovať príklon k „zeleným“ a „modrým“ štruktúrnym prístupom, a „mierne“ neštruktúrnym koncepciám adaptácie.

Výzvou do budúcnosti pre vidiek sú aj obnoviteľné zdroje energie. Decentralizácia výroby energie znamená príležitosť pre vidiek a považujeme ju za mimoriadne dôležitú agendu v tomto období a vo vzťahu k jej ďalšiemu vývoju. Práve na tomto mieste možno poukázať na vidiek ako investičnú príležitosť napríklad v kontexte Koncepcie rozvoja výroby elektriny z malých obnoviteľných zdrojov energie v SR (2013).

Ďalšou výzvou do budúcnosti sú navrhované Centrá zdieľaných služieb, ktoré vytvárajú koncept udržateľných aktivít na úrovni mikroregiónov, podporu medziobecnej spolupráce a bezpečnosť cez spoločnú správu kamerových systémov atď. Sme presvedčení, že vidiek cez medziobecnú spoluprácu a koordináciu sociálno-ekonomických aktérov dokáže koncentrovať potenciál spoločného rozvoja na lokálnej a mikroregionálnej úrovni.

Za významné posolstvo tejto štúdie považujeme okrem poukázania na príležitosti (a zároveň na problémy) vidieka aj komplexnejší vstup k návrhom a odporúčaním pre ďalší rozvoj vidieka v rámci Agendy živých vidiek. Ide o prvý komplexný odborný vstup k riešeniu vidieckych regiónov na Slovensku. Ide o ekvivalent Novej urbánnej agendy, ktorej úlohou je pomenovať globálne úlohy vo vzťahu k mestách, Agenda živých vidiek má obdobnú ambíciu k vidieku. Agenda živých vidiek musí prispieť k podpore lokálnej hospodárskej politiky. Veríme, že pre rozvoj vidieka ide o aktuálnu agendu s potenciálom nielen poukázania na problémy, ale aj návrhy konkrétnych riešení.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- Bański, J., Mazur, M. (2016). Classification of rural areas in Poland as an instrument of territorial policy. *Land Use Policy*, 54, 1-17.
- Bašovský, O. (1995). Súčasný stav a prognóza urbánnej a regionálnej štruktúry Slovenska a ekonomická transformácia. *Sborník České geografické společnosti*, 100(2), 78-91.
- Berčík, P., Lovecký, P. (2003). *Územné zmeny obcí v SR od roku 1990*. Bratislava (Ministerstvo vnútra SR).
- Bezák, A. (2001). O regionálnych trhoch práce, nových krajoch a tokoch nezamestnaných. *Geografický časopis*, 53(4), 295-305.
- Blažek, J., Csank, P. (2007). Nová fáze regionálního rozvoje v ČR?. *Sociologický časopis*, 43(5), 945-965.
- Blažek, J., Uhlíř D. (2002). *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace*. Praha (Karolinum).
- Bleha, B. (2011). Lokálny demografický vývoj na Slovensku: percepčia, spoločenské implikácie a interdisciplinárne výzvy. *Sociológia*, 43(4), 362-390.
- Bleha, B., Vaňo, B., Bačík, V. (eds.). (2014). *Demografický atlas Slovenskej republiky*. Bratislava (Geo-Grafika).
- Buček, J., Bleha, B. (2013). Urban shrinkage as a challenge to local development planning in Slovakia. *Moravian Geographical Reports*, 21(1), 2-15.
- CABERNET (2006). *Sustainable Brownfield regeneration: CABERNET network report*. Nottingham (Land Quality Management Group, University of Nottingham).
- Cákoci, R., Noga, M., Tolmáči, L. (2019). Turizmus. In: Gurňák, D. (ed.). *30 rokov transformácie Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave), s. 337-366.

Cloke P. (2006). Conceptualizing Rurality. In: Cloke P., Marsden T., Mooney P. (Eds.). *Handbook of Rural Studies*. London (SAGE), pp. 18-28.

Danglová, O. (2006). *Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja*. Bratislava (Ústav etnológie SAV).

Dax, T. (1996). Defining rural areas—International comparisons and the OECD indicators. *Rural Society*, 6(3), 3-18.

Đurček, P., Káčerová, M., Majo, J., Nováková, G., Šprocha, B., Bleha, B. (2019). Demografické štruktúry. In: Gurňák, D. (ed.). *30 rokov transformácie Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave), s. 115-141.

Đurček, P., Šprocha, B., Bleha, B. (2019). Populačná dynamika. In: Gurňák, D. (ed.). *30 rokov transformácie Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave), s. 85-113.

Frantál, B., Greer-Wootten, B., Klusáček, P., Krejčí, T., Kunc, J., Martinát, S. (2015). Exploring spatial patterns of urban brownfields regeneration: The case of Brno, Czech Republic. *Cities*, 44, 9-18.

Gurňák, D. (ed.). *30 rokov transformácie Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave), s. 285-308.

Gurňák, D., Križan, F., Tolmáči, L. (2019). Školstvo. In: Gurňák, D. (ed.). *30 rokov transformácie Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave), s. 285-308.

Guštin, Š., Slavič, I. P. (2020). Conflicts as catalysts for change in rural areas. *Journal of Rural Studies*, 78, 211-222.

Herich, J. (2019). *Prognóza vývoja materských a základných škôl do roku 2025. Prognostická štúdia*. Bratislava (Centrum vedecko-technických informácií SR).

Hoggart, K. (1990). Let's do away with rural. *Journal of Rural Studies*, 6(3), 245-257.

Hruška, V., Piša, J. (2019). Winning and losing rural localities of the post-socialist economic restructuring: case study of Czechia. *Hungarian Geographical Bulletin*, 68(4), 373-389.

Ira, V., Podolák, P. (eds.) (2010). *Sídelná štruktúra Slovenska (diferenciácia v priestore a čase)*. Geographia Slovaca, Bratislava (Geografický ústav SAV).

Káčerová, M., Ondoš, S., Miláčková, M. (2021). Regionálne nerovnosti v zdravotnej a sociálnej starostlivosti o seniorov na Slovensku. *Geographia Cassoviensis*, 15(2), 135-149.

Keeble, D., Owens, P. L., Thompson, C. (1982). Regional Accessibility and Economic Potential in the European Community. *Regional Studies*, 16(6), 419-432.

Klusáček, P., Alexandrescu, F., Osman, R., Malý, J., Kunc, J., Dvořák, P., Frantál, B., Havlíček, M., Krejčí, T., Martinát, S., Skokanová, H., Trojan, J. (2018). Good governance as a strategic choice in brownfield regeneration: Regional dynamics from the Czech Republic. *Land Use Policy*, 73, 29-39.

Koncepcie rozvoja výroby elektriny z malých obnoviteľných zdrojov energie v SR (2013). Bratislava (Úrad vlády Slovenskej republiky, podpredseda vlády pre investície). Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/energetika/dokumenty/koncepcia-rozvoja-vyroby-elektriny-z-malych-obnovitelnych-zdrojov-energie-v-sr> [cit. 2020-06-03].

Korec, P. (2005). *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004: identifikácia menej rozvinutých regiónov Slovenska*. Bratislava (Geo-grafika).

Kršák, P. (ed.) (2009). *Ottov historický atlas Slovensko*. Praha (Ottovo nakladateľstvá).

Křestánová, J., Šídlo, L., Šprocha, B. (2019). Pohyb obyvateľstva Česka a Slovenska na úrovni obcí v období 1996-2015 pohľadom Webbova diagramu. *Demografie*, 61(1), 28-41.

Kučerová, S. (2012). *Proměny územní struktury základního školství v Česku*. Praha (Geographica).

Lange, D. A., McNeil, S. (2004). Brownfield development: Tools for stewardship. *Journal of Urban Planning and Development*, 130(2), 109-116.

Lauko, V., Gurňák, D., Križan, F. (2010). Vývoj siete základných škôl v Slovenskej republike po roku 1990. *Geographia Casoviensis*, 4(2), 69-76.

Lauko, V., Gurňák, D., Križan, F., Tolmáči, L. (2011). *Školstvo na Slovensku v kontexte regionálnych disparít*. Prešov (Vydavateľstvo Michala Vaška).

Lauko, V., Križan, F., Gurňák, D. (2009). Časovo-priestorové aspekty nezamestnanosti na Slovensku v procese ekonomickej transformácie a krízy. In: Klímová, V., Žitek, V. (eds.). *XII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno (Masarykova univerzita), s. 58-65.

Lauko, V., Tolmáči, L., Križan, F., Gurňák, D., Cákoci, R. (2013). *Geografia Slovenskej republiky: humánna geografia*. Bratislava (Geo-grafika).

Lawrence, M. (1997). Heartlands or neglected geographies? Liminality, power, and the hyperreal rural. *Journal of Rural Studies*, 13(1), 1-17.

López-i-Gelats, F., Tàbara, J. D., Bartolomé, J. (2009). The rural in dispute: Discourses of rurality in the Pyrenees. *Geoforum*, 40(4), 602-612.

Luptáková, J., Morong, F., Novácká, L., Špačeková, Z., Šprochová, L. (2022). *Predpoklady a možnosti využitia potenciálu cestovného ruchu v podmienkach miest, obcí a regiónov Slovenska*. Bratislava (ZMOS).

Marenčáková, J. (2006). Reprodukčné a rodinné správanie obyvateľstva Slovenska po roku 1989 z časového a priestorového aspektu. *Geografický časopis*, 58(3), 197-223.

Marenčáková, J. (2006). Reprodukčné a rodinné správanie obyvateľstva Slovenska po roku 1989 z časového a priestorového aspektu. *Geografický časopis*, 58(3), 197-224.

Matlovič, R., Klamár, R., Matlovičová, K. (2008). Vývoj regionálnych disparít začiatkom 21. storočia na Slovensku vo svetle vybraných indikátorov. *Regionální studia*, 2(2), 2-12.

Michálek, A. (2005). Koncentrácia a atribúty chudoby v Slovenskej republike na lokálnej úrovni. *Geografický časopis*, 57(1), 3-22.

Michálek, A. (2007). Regionálne mzdové nerovnosti na Slovensku. *Geografický časopis*, 59(2), 1-29.

Michálek, A., Podolák, P. (Eds.) (2016). *Regióny chudoby na Slovensku*. Bratislava (Geografický ústav SAV).

Michálek, A., Výboštok, J. (2018). Economic Growth, Inequalities and Poverty in Slovakia from 2005 to 2015 (the Analysis of Relations and Contexts at a Regional Level). *European Spatial Research and Policy*, 25(1), 55-74.

Michálek, A., Výboštok, J. (2019). Economic Growth, Inequality and Poverty in the EU. *Social Indicators Research*, 141(2), 611-630.

Mládek, J. (1990). *Teritoriálne priemyselné útvary Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave).

Mormont, M. (1990). Who is rural? Or, how to be rural. In: Marsden, T., Lowe, P., Whatmore, S. (eds.). *Rural Restructuring: Global Processes and Their Local Responses*. London (Fulton).

Národná správa o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III (2017). Bratislava (Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky).

Némethová, J., Dubcová, A., Kramáreková, H. (2017). Poľnohospodárstvo Slovenska v rokoch 2002–2014 a jeho regionálne diferenciacie. *Geografický časopis*, 69(3), 281-298.

Némethová, J., Jaďuďová, P. (2018). Dopad transformácie poľnohospodárstva a vstupu slovenska do európskej únie na štruktúru pracovných síl. *Geografické informácie*, 22(2), 163-179.

Nestorová Dická, J., Gessert, A., Sninčák, I. (2019). Rural and non-rural municipalities in the Slovak Republic. *Journal of Maps*, 15(1), 84-93.

Novotný, L., Csachová, S., Kulla, M., Nestorová-Dická, J., Pregi, L. (2016). Development trajectories of small towns in East Slovakia. *European Countryside*, 8(4), 373.

Novotný, L., Hruška, V., Egedy, T., Mazur, M. (2015). Defining rural areas of Visegrad countries. *Studia Obszarow Wiejskich*, 39, 21-33.

OECD (1994). *Creating rural indicators for shaping territorial policies*. Paris (OECD Publications).

OECD (2011). OECD regional typology. OECD Directorate for Public Governance and Territorial Development. Dostupné na? http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/OECD_regional_typology_Nov2012.pdf

Pazúr, R., Lieskovský, J., Bürgi, M., Müller, D., Lieskovský, T., Zhang, Z., Prishchepov, A. V. (2020). Abandonment and recultivation of agricultural lands in Slovakia – patterns and determinants from the past to the future. *Land*, 9(9), 316.

Perlín, R., Kučerová, S., Kučera, Z. (2010). A Typology of Rural Space in Czechia according to its Potential for Development. *Geografie*, 115(2), 161-187.

Plán rozvoja verejných vodovodov pre územie Slovenskej republiky na roky 2021–2027 (2019). Bratislava (Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky).

Prečo, A. (2018). *Analýza priemyselných parkov v Slovenskej republike*. Bratislava (Centrum pre hospodárske otázky, Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky).

Rajčáková, E., Švecová, A. (2009). Regionálne disparity na Slovensku. *Geographia Cassoviensis*, 3(2), 142-149.

Rehák, Š., Džupka, P., Sekelský, L., Šebová, M. (2015). *Lokálne ekonomické vplyvy univerzít*. Bratislava (Vydavateľstvo EKONÓM).

Rusnák, J., Takáč, M. (2019). Priemysel. In: Gurňák, D. (ed.). *30 rokov transformácie Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave), s. 229-254.

Sládeková Madajová, M., Solín, L., Michálek, A. (2015). Vývoj a priestorová variabilita poistenia obyvateľstva proti riziku povodne na Slovensku v období 2002-2011. *Ekonomický časopis*, 63(2), 167-187.

- Sládeková Madajová, M., Šveda, M., Výboštok, J. (2021). Bude miesto pre všetky deti? Kapacita predškolských zariadení v Bratislavskom samosprávnom kraji. *Geografický časopis*, 73(4), 301-322.
- Slach, O. et al. (2021). *Výzvy a scénáre rozvoje venkovských oblastí*. Ostrava (En Face).
- Slavík, V. (1998). Územné zmeny obcí v Slovenskej republike v etape transformácie (1990 - 1998). *Acta Facultatis rerum naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, 41, 137-154.
- Solín, Ľ. (2008). Analýza výskytu povodňových situácií na Slovensku v období rokov 1996–2006. *Journal of Hydrology and Hydromechanic*, 56(2), 95-115.
- Solín, Ľ., Skubinčan, P., Madajová, M. (2016). A preliminary flood-risk assessment of municipalities located in headwater basins of Slovakia based on an integrated approach. In: Brebbia, C. A. (ed.). *Risk Analysis IX*. New Forest (WIT Press), s. 61-72.
- Stratégie adaptácie Slovenskej republiky na nepriaznivé dôsledky zmeny klímy (2014, aktualizácia 2018). Bratislava (Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky).
- Székely, V. (2001). Časovo-priestorová diferenciácia nezamestnanosti a jej tokov na Slovensku v rokoch 1997-1999. *Geografický časopis*, 53(2), 147-170.
- Škamlová, L., Klobučník, M. (2019). Poľnohospodárstvo. In: Gurňák, D. (ed.). *30 rokov transformácie Slovenska*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave), s. 211-228.
- Škamlová, L., Klobučník, M. (2021). Recycling of municipal waste in Slovak cities. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 53(53), 43-54.
- Škobla, D., Filčák, R. (2014). Bariéry v prístupe k pitnej vode ako aspekt sociálneho vylúčenia rómskej populácie. *Sociológia*, 46(5), 620-637.
- Švecová, A., Rajčáková, E. (2010). Regionálne disparity nezamestnanosti na Slovensku. In: Klímová, V., Žitek, V. (eds.). *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno (Masarykova Univerzita), s. 118-125.

Šveda, M., Šuška, P. (2019). *Suburbanizácia: ako sa mení zázemie Bratislavy*. Bratislava (Geografický ústav SAV).

Šveda, M., Výboštok, J. Gurňák, D. (2021). *Atlas suburbanizácie Bratislavy*. Bratislava (Geografický ústav SAV).

Székely, V. (2019). The Pauperisation and Suburbanisation of the Countryside: Two Aspects of Spatially Differentiated Post-communist Development in Slovakia. In: Baňski, J. (ed.). *Three Decades of Transformation in the East-Central European Countryside*. Cham (Springer), s. 263-284.

ÚIS obcí (2022). *ÚIS obcí, rozpočtových a príspevkových organizácií v ich pôsobnosti*. Bratislava (DataCentrum, Ministerstvo financií Slovenskej republiky).

Vozárová, I. K., Marcheuská, M. (2019). Vývojová štruktúra zamestnanosti a príjmov v poľnohospodárskom sektore na Slovensku. *Mladá Veda*, 7(2), 70-76.

Výboštok, J. (2020). Priestorová divergencia a prehlbovanie nerovností v regiónoch Slovenska (Dizertačná práca) Bratislava (Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave).

Woods, M. (2006). Redefining the 'rural question': The new 'politics of the rural' and social policy. *Social Policy & Administration*, 40(6), 579-595.

Zacharová, E., Herich, J., Kvassay, A., Kováč, M. (2019). Sprievodca neštátnymi školami a školskými zariadeniami. Bratislava (Centrum vedecko-technických informácií SR).

Zubriczký, G. (2005). *Geografia vidieka*. Bratislava (Geo-grafika).

Právne predpisy:

Zákon 209/2019 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony

Zákon 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov v znení neskorších predpisov

Zákon 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

Zákon 583/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu

Zákon č. 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 193/2001 Z. z. o podpore na zriadenie priemyselných parkov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 222/2022 Z. z. o štátnej podpore nájomného bývania a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 336/2015 Z. z. o podpore najmenej rozvinutých okresov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 409/2011 Z. z. o niektorých opatreniach na úseku environmentálnej záťaže a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 564/1991 Zb. o obecnej polícii v znení neskorších predpisov

Zákon č. 79/2015 Z. z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v zmysle neskorších predpisov

Zákon o obecnom zriadení č. 369/1990 Zb. a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon o obecnom zriadení, č. 396/1993 Zb. a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon o samospráve vyšších územných celkov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Elektronické zdroje:

Dohoda o Partnerství v programovom období 2021 – 2027. Ministerstvo pro místni rozvoj České republiky 2021. Dostupné na: <<https://dotaceeu.cz/cs/evropske-fondy-v-cr/kohezni-politika-po-roce-2020/priprava-obdobi-2021-2027>>

Koncepcie rozvoje venkova 2019. Ministerstvo pro místni rozvoj ČR. Dostupné na: <<https://www.mmr.cz/cs/ministerstvo/regionalni-rozvoj/regionalni-politika/koncepcie-a-strategie/koncepcie-rozvoje-venkova>>

Koncepcia mestského rozvoja do roku 2030. Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky 2018. Dostupné na: <<https://www.mindop.sk/uploads/media/dc4765f0d90557fb2f4eeeed9bdf13c78f58f128.pdf>>

Koreňová, Ľ. (2021a). Napojenie obyvateľstva na verejnú kanalizáciu. Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=1276> [cit. 2022-20-05].

Koreňová, Ľ. (2021a). Napojenie obyvateľstva na verejný vodovod. Dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=1277> [cit. 2022-20-05].

Mandl, I. (2008). *Overview of Family Business Relevant Issues*. Vienna (KMU Forschung Austria, Austrian Institute for SME Research). Dostupné na: <http://www.familienunternehmen.de/media/public/pdf/projekteveranstaltungen/exp>

ertengruppe-

familienunternehmen/stiftungfamilienunternehmen_expertengruppefamilienunterneh
men_abschlussbericht.pdf

Město a venkov, materiál pro učitele 2012. Dostupné na:
<<https://is.muni.cz/publication/978335/cs/Integrovana-prirodoveda-3-Mesto-a-venkov-Material-pro-ucitele/Svatonova-Pluckova-Misarova-Kolejka>>

Ministerstvo financií Slovenskej republiky (2022). PPP projekty. Dostupné na:
<https://www.mfsr.sk/sk/financie/ppp-projekty/ppp-projekty/>

Národná správa o rozvoji miest SR pre potreby konferencie HABITAT III. 2016. Ministerstvo
dopravy a výstavby SR. Dostupné na: <<https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/mestsky-rozvoj-6/habitat-iii-a-nova-urbanna-agenda-osn>>

Perspektívy slovenského vidieka Dušan Sloboda. Centrum prostudium demokracie a kultúry
2016. Dostupné na: <<https://www.cdk.cz/perspektivy-slovenskeho-vidieka>>

Postavení venkova v krajích ČR Český statistický úřad 2006. Dostupné na:
<https://www.czso.cz/csu/czso/postaveni_venkova_v_krajich_cr>

SBA, 2011. Rodinné podnikanie na Slovensku. Slovak Business Agency. Dostupné na:
http://www.sbagency.sk/sites/default/files/file/studia_rodinne_podnikanie_na_slovensku.pdf

Slovak business academy (2011). Štúdiá rodinného podnikania Slovak business agency.
Dostupné na:
http://www.sbagency.sk/sites/default/files/3_studia_rodinneho_podnikania_na_slovensku.pdf

Strategický plán SPP 2023 – 2027. Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej
republiky 2022. Dostupné na: <https://www.mpsr.sk/rozvoj-vidieka-a-priame-platby-rybne-hospodarstvo/strategicky-plan-spp-2023-2027/47-43-1327>